Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid

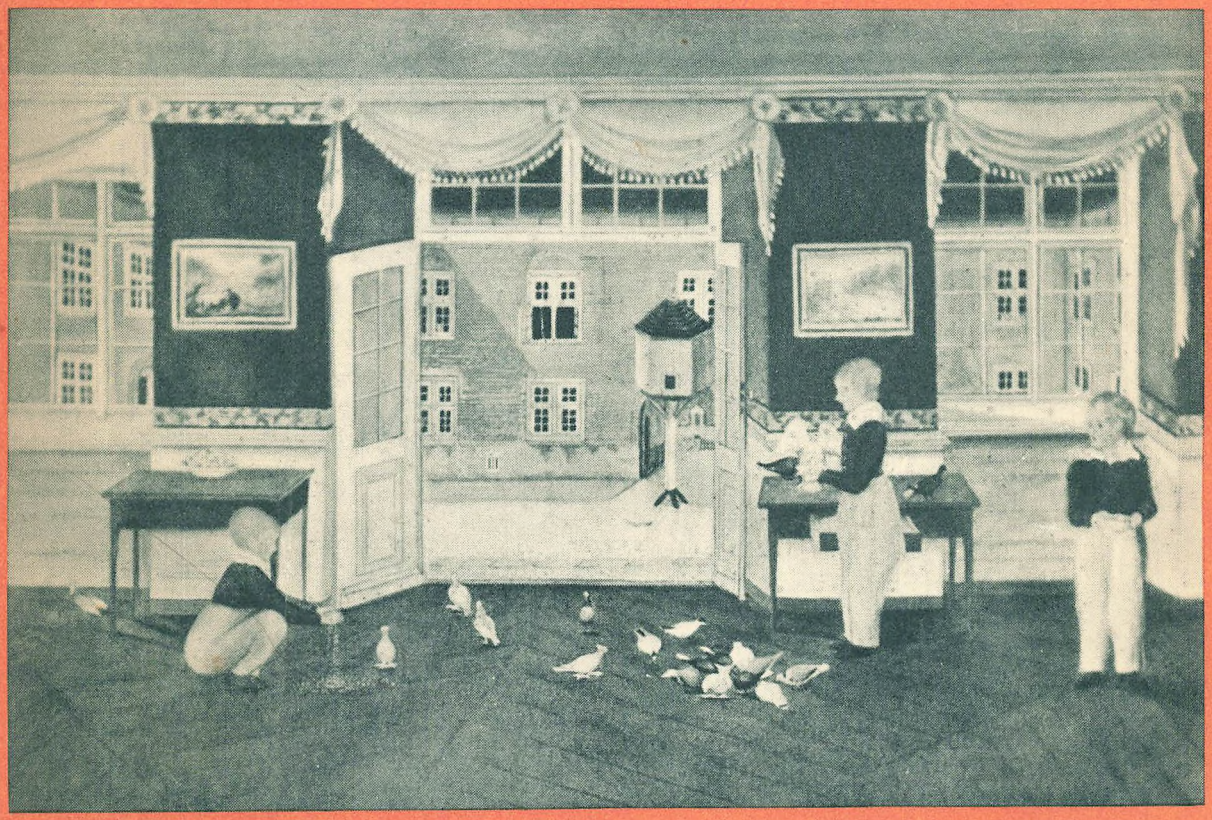

samlet og kommenteret af museumsassistent Tove Clemmensen

Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid

Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid

samlet og kommenteret af

museumsassistent Tove Clemmensen

»Danske interiørtegninger fra rococo til klunketid« er udsendt som privattryk af F. E. Bordings Bogtrykkeri, København, i efteråret 1951. En del af oplaget er stillet til rådighed for boghandelen gennem Jul. Gjellerups Forlag, København.

Forord

Deres Majestæter Kongen og Dronningen har allernådigst tilladt mig i denne bog at gengive fire interiørtegninger, der ejes af det danske kongehus, og som ikke tidligere har været offentliggjort. Det drejer sig om billederne s. 34, 35, 38 og 43.

De danske kongers kronologiske samling på Rosenborg, Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg Slot samt Nationalmuseet takker jeg for tilladelse til at publicere flere tegninger. Ligeledes bringer jeg min hjerteligste tak til de private personer, der så velvilligt har stillet deres billeder til disposition, således baronesse A. M. Bille-Brahe, lensgreve Erik Holstein-Holsteinborg, professorinde Helene Howitz, fru politimester Ove Høegh-Guldberg, komtesse Henriette Knuth, cand. jur. A. J. Lütken, landbrugskandidat H. Lütken, fru kontorchef H. G. Olrik og baron Axel Reedtz-Thott.

Blandt dem, der har hjulpet mig med indsamlingsarbejdet, føler jeg særlig trang til at takke læge Valdemar Paulli, som har skaffet flere af de her afbildede akvareller til veje. Museumsinspektør Jørgen Paulsen, Frederiksborgmuseet, som venligst har hjulpet mig med identifikationen af nogle af de portrætter, der ses på interiørtegningerne, og stud. mag. Helle Tobiesen, der har assisteret mig ved gennemgangen af arkivmaterialet, takker jeg også mange gange.

Tove Clemmensen

Indledning

Har De ikke undertiden sagt til Dem selv: gid jeg kunne tage »Lykkens Kalosker« på, hoppe tilbage i tiden og se, hvordan vore forfædre boede og levede. Jeg vil ikke nøjes med at kende et maleri, de har haft på væggen, eller den stol, de ofte sad i; jeg vil rigtig på visit i deres hjem. Den slags lader sig jo desværre ikke realisere, men lidt af ønsket kan man få opfyldt ved at studere tegningerne i denne bog; de er nemlig alle korrekte »portrætter« af stuer fra mange forskellige danske hjem og spænder i tid fra ca. 1750 til slutningen af forrige århundrede. Set fra et kunstnerisk synspunkt er tegningerne ikke særlig betydelige – mange af dem er udført af amatører – men det er heller ikke det væsentlige; størst interesse i denne sammenhæng har den kulturhistoriske side af sagen. Der er mindre chance for, at en stue er gengivet pinligt korrekt, når den er malet af en virkelig kunstner, der jo først og fremmest tager rent maleriske hensyn og måske ligefrem »digter« et interiør. De tegninger og akvareller, der er afbildet i denne bog, er derimod alle udført med netop det for øje, at gengive de pågældende rum med deres møbler, billeder og nips så nøjagtigt som muligt, for at ejeren kunne have et varigt minde om sin stue i alle detailler.

Tegningerne viser, hvorledes moden skifter ikke blot med hensyn til væggenes udsmykning, men også måden man møblerer de enkelte stuer på; det er en side af møbelkunstens historie, som der hidtil kun er gjort ganske få studier over, og dog er den meget væsentlig til forståelsen af de enkelte møbeltypers form og opståen. Måden at møblere et værelse på er lige så tidstypisk som selve ornamentikens og bohavets former; men den er langt mere flygtig; blot en ny generation kommer til, ændres møbleringen som regel, og vi kan kun få kendskab til den gennem overleverede billeder.

Der findes meget få interiørbilleder af den omtalte kategori, der gengiver *danske* hjem. Fra tiden før 1700 er der praktisk talt ingen og fra 18. århundrede kun få; noget bedre er vi stillet, hvad det 19. århundrede angår; men soveværelser, køkkener og lignende er kun sjældent gengivet. Fra 1870'erne, da interiørfotografierne for alvor begynder at blive almindelige, fortrænger disse lidt efter lidt de tegnede eller malede gengivel-

ser; men til gengæld findes der nu for første gang så stort et studiemateriale, at man virkelig kan få indtryk af alle variationer inden for den enkelte periode. I denne bog er der udelukkende afbildet tegninger (altså ingen stik og malerier), og de fleste af dem har ikke tidligere været offentliggjort. Hovedparten af dem er i privat eje spredt rundt i hele landet. Jeg har gennem mit arbejde på Nationalmuseet i mange år samlet oplysninger om sådanne billeder og fotograferet dem til museets arkiv. Hvis læsere af denne bog skulle have nogle af lignende art, vil Nationalmuseet være meget taknemmelig for at få oplysninger om dem og eventuelt lejlighed til at fotografere dem; der findes uden tvivl mange rundt om, som vi ikke kender, og ejerne tænker næppe på, at de kan have interesse uden for den nærmeste familiekreds.

Med vilje har jeg i det udvalg, der er gjort til denne publikation, udeladt nogle tegninger af Vilh. Haffner og Peder Als, da professor Chr. Elling har behandlet dem indgående. Også en interessant samling interiørtegninger fra den Gyllembourg-Heibergske kreds udført 1814 har jeg undladt at tage med, da de er udmærket publiceret af magister Else Kai Sass i Kulturminder 1945-47.

Ved beskrivelsen af de enkelte billeder er hovedvægten lagt på det kulturhistoriske og møbleringsmæssige, og hvad personalhistorien angår, har jeg fortrinsvis fremhævet de træk, der har tilknytning til de pågældende personers forhold til hjemmet og kun i mindre grad berørt deres stilling i det officielle liv. Billederne er ordnet i kronologisk orden efter det år, de er tegnet, selvom det undertiden resulterer i, at den stilistiske rækkefølge bliver brudt, som f.eks. når det drejer sig om et gammelt hjem, der er indrettet mange år, før tegningen af det er blevet udført. Men lige så kaleidoskopisk er jo billedet af hjemmene i dag; kun en lille procentdel af dem er udstyret med helt moderne møbler, og de principper, de er møbleret efter, er meget forskellige, eftersom det er ældre mennesker eller helt unge, der har stået for indretningen.

Tre interiører fra kaptajn F. C. Lütkens hjem i Helsingør

De tre første interiørtegninger i denne bog er fra Helsingør og viser, hvorledes kaptajn Friderich Christopher Lütken har boet i forskellige perioder af sit liv. Alle akvarellerne er udført af ham selv og ejes stadig af hans efterkommere. De to tegninger, der gengives s. 13 og 15, er fra rococotiden. Det er meget sjældent her i landet at finde afbildninger af stuer fra denne tid, navnlig når de gengiver borgerlige hjem, og så vidt jeg ved, er akvarellen s. 13, der ikke tidligere har været publiceret, den eneste gengivelse af et dansk rococo-sengekammer, der kendes. Tegningen er ikke dateret, så man kan ikke med bestemthed afgøre, om den er fra Strandgade 85-87 i Helsingør, hvor Familien Lütken først boede, eller fra Stengade 82, en ejendom, som kaptajnen købte 1752, og hvor han flyttede ind samme år og forblev til sin død 1784.

Der er ikke mange møbler i værelset, og de står alle langs med væggene; den store baldakinseng med stribede omhæng i gult og drap dominerer stuen; på rad og række er opstillet helt ens højryggede stole, der stilistisk er på overgangen mellem régence og rococo. I hjørnet ved vinduet står Lütkens skrivebord; det er meget primitivt, blot en plade på løse bukke og op ad væggen en kasse med smårum. På bordet står desuden en spinkel lysestage med cirkelrund, flad skærm ud for lysets væge, en såkaldt abskonsel. Skuffemøblet til højre i forgrunden er i typisk régencestil fra begyndelsen af 18. århundrede; overdelen og krydset er efter al sandsynlighed nøddetræsfineret, det var det mest almindelige på den tid; de drejede ben er sortpolerede. På vinduespillerne hænger to ens spejle, hver med to lampetholdere forneden; de er af en form, som var meget brugt både på régence- og rococotiden; det lille klapbord under vinduet er stilistisk det ældste af møblerne i denne stue, det har drejede barokben. Reolen, hvor Lütkens bøger er anbragt, er blot en blændet dørniche. Der er slet ikke gardiner for vinduerne, og det, der kunne ligne et gulvtæppe, er vist kun et malet felt på brædderne. Store tæpper på gulvene var overordentlig sjældne på rococotiden.

Som det fremgår af stuens møblering, bruges den både som soveværelse og arbejdsrum, og det er ikke tilfældigt, at sengen virker så dominerende; det var et møbel, man på

den tid gjorde meget ud af, hvad der hænger sammen med, at sengekammeret også anvendtes som modtagelsesrum og visitstue. Allerede i middelalderen var det skik, at en konge eller adelsmand, når han ville hædre en gæst særlig meget, modtog ham i soveværelset og lod ham tage plads ved siden af sig på sengen. Derved opstod de såkaldte paradesenge, der for at imponere gæsterne var særlig pragtfuldt udstyret; man drev det endda så vidt, at ejeren slet ikke anvendte sengen til at sove i, men brugte en mindre overdådig seng i et tilstødende rum. Under Ludvig XIV, da det ceremonielle hofliv i Frankrig nåede sit højdepunkt, kom paradekammeret med sengen anbragt bag en balustrade til at spille en vigtig rolle; kongens »lever« om morgenen, der overværedes af hele hoffet, er jo velbekendt. Også på rococotiden modtog den franske konge officielle besøg i sengekammeret. I en rejseskildring fra 1742 fortæller den danske justitssekretær Terkel Kleve (senere adlet Klevenfeldt), at »Hs. Mayestæt (Ludvig XV) imodtog denne Ambassadeur af Venedig udi sit Sofve-Kammer, der hvor man ordinairement indladis om Morgenen at giøre Cour, staaende noget paa Siden af Sengen mod den øfverste Camin«. Denne skik med paradesenge bredte sig over hele Europa fra hoffet til adelen og videre til de borgerlige hjem. Lütken har altså også haft sin og har sikkert ofte modtaget gæster netop i denne stue. Den måde at anvende sengekammeret på holdt sig hele det 18. århundrede igennem; men på empiretiden begyndte der at vise sig en ændring, og i midten af det 19. århundrede betragtedes det nærmest som anstødeligt at vise gæsterne soveværelset. Også de mange stole, anbragt i en lang række langs væggen i Lütkens stue, er en efterligning af de fornemme paradekamre, hvor der altid fandtes mange stole opstillet på lignende måde; således som det f. eks. ses på flere af Marots stik. Som oftest var der dog både armstole, rygstole og tabouretter, for at gæsternes rangfølge kunne overholdes; de fineste sad i armstole, de der stod lavest på rangstigen i forhold til de andre tilstædeværende på tabouretter. Kaptajn Lütken har åbenbart været mere demokratisk; hos ham er alle stolene ens.

Man ved nøjagtigt, hvornår Fr. Lütken har udført den interiørtegning, der er afbildet s. 15. På dens bagside har han selv skrevet: Giort i mit 68 Aar. F. Lütken Ao 1765, og i hans erindringer står yderligere: »1765 i Marty malede ieg mit Kammer paa ny i Perspectiv, og satte mig selv ved Bordet«. Der kan ikke være tvivl om, at det er denne teg-

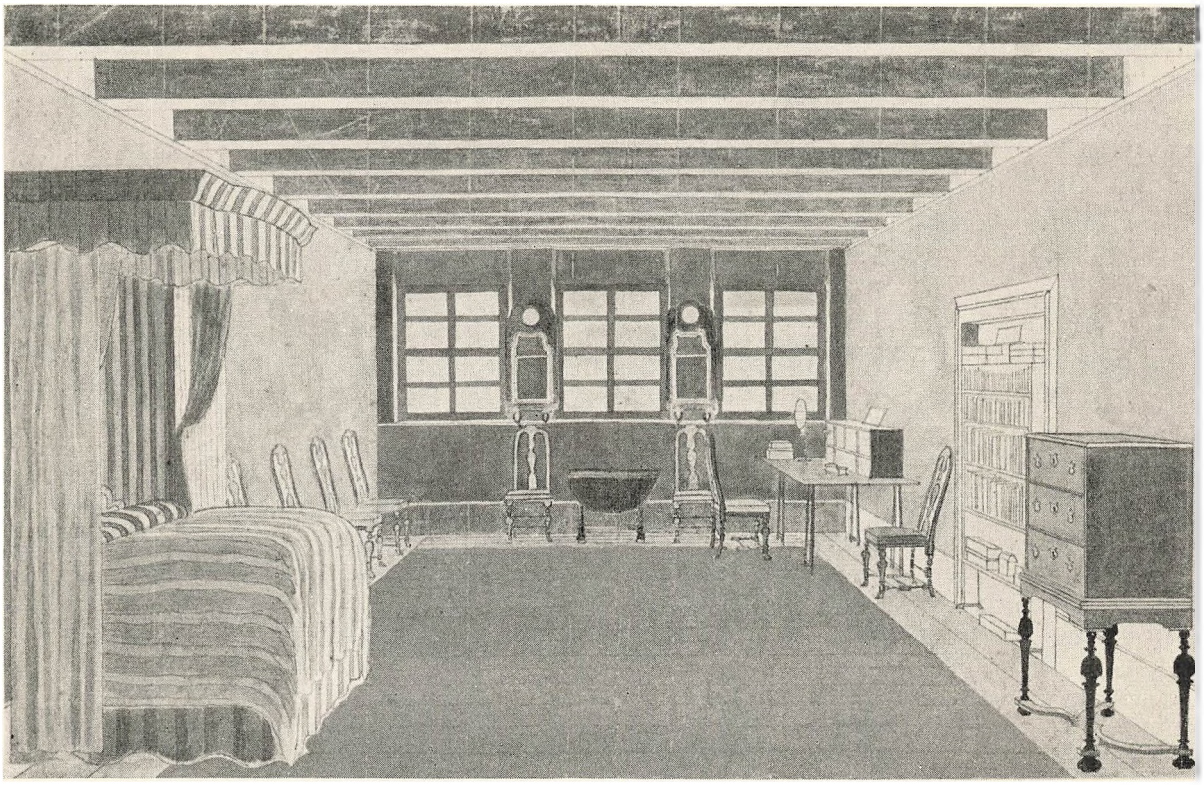

Kaptajn F. C. Lütkens sengekammer i Helsingør, tegnet af ham selv ca. 1750

ning han omtaler. På det tidspunkt boede han som nævnt i Stengade 82 i Helsingør. Han sidder ved sit skrivebord på en stiv, højrygget stol og kigger ud af vinduet. Han er iført en flaskegrøn slobrok, højrøde sko med spænder og hvide strømper; på hovedet har han en brunlig paryk med en sort sløjfe i nakken.

Gennem Lütkens erindringer – der i uddrag er publiceret af Hans Degen – får man et levende indblik i hans liv. Meget betegnende for hans syn på sin skæbne kalder han erindringerne: »Friderich Lütken's Kongl. Majests. Siøe-Capitaine og Controleur ved Translationen på Øresunds-Told Kammer, Liv og Lidelse, Under Guds forunderlige Førelse og Frelse: Skrevet i Helsingøer Til mine Efterladtes Opvækkelse I mit 50 Aar«. Lütken, der var født 1698, har altså påbegyndt sine optegnelser 1748 og fortsatte dem til kort før

sin død 1784. Han var oprindelig søofficer og havde som ganske ung blandt andet deltaget i angrebet på Ny Elfsborg under Tordenskjold, hvor han blev hårdt såret. Han ejede et maleri af dette søslag, som i hans testamente kaldes »Tordenskiolds Attaque for Elfsborg«. 1733 blev han Kaptajn. Lütken var en meget belæst mand. Samtidig med sin tjeneste i marinen studerede han med stor iver både sprog, matematik, fysik, statsvidenskab og religion og udgav senere mange bøger og afhandlinger om disse emner. 1735 blev han valgt ind i en kommission, der skulle tage stilling til den kritik, som var rejst mod fabrikmester K. N. Benstrups bygning af nogle orlogsskibe til den danske marine. Lütken nægtede at underskrive kommissionens indstilling til Christian VI, da han ikke mente, at de hårde anklager mod Benstrup var berettigede og indsendte sin egen redegørelse, der var i stærk modstrid med kommissionens. Han fremsatte også mundtligt sit syn på sagen overfor kongen i nærværelse af kommissionens øvrige medlemmer. Til trods for at Lütken havde ret, som det senere viste sig, tog kongen ham hans egenrådige opførsel meget ilde op og en krigsret fradømte ham hans stilling og hans ret til at bære felttegn; fabrikmester Benstrup blev som bekendt fængslet og sad i Kastellet til 1739. De trange og fattige år, der fulgte efter denne dom, gjorde i høj grad Lütken bitter. Efterhånden fik han dog, om ikke direkte, så indirekte oprejsning, og i 1739 blev han udnævnt til kontrollør ved translationen i Øresunds Toldkammer, og samme år flyttede han med sin familie til Helsingør. Hans stilling bestod i at oversætte og kontrollere de fremmede skibes ladningsfortegnelser, efter hvilke tolden skulle beregnes. Ved dette arbejde kom hans sprogkundskaber ham til gode, han kunne både tale og skrive tysk, fransk, engelsk, hollandsk og russisk. I denne stilling blev han, indtil han 1777 selv søgte sin afsked på grund af alder; han var da 79 år gammel; fra 1780 at regne blev Lütken optaget i den danske adelstand.

Friderich Lütken blev første gang gift 1729 med Cornelia Sivers, men til hans store sorg døde hun i barselsseng 1745; han har i sine erindringer skrevet en rørende og dybtfølt sørgetale over hende, hvor han opregner alle hendes fortrin. Året efter giftede han sig med Anna Catharina Stiboldtin (kammerjomfru hos Christian VI's datter prinsesse Louise). Det er fra deres fælles hjem, de tre tegninger stammer.

Arbejdsværelset s. 15, er meget gammeldags; til trods for at det er tegnet i 1765, altså i slutningen af rococoperioden, er helhedsindtrykket, at det er en stue fra barok-

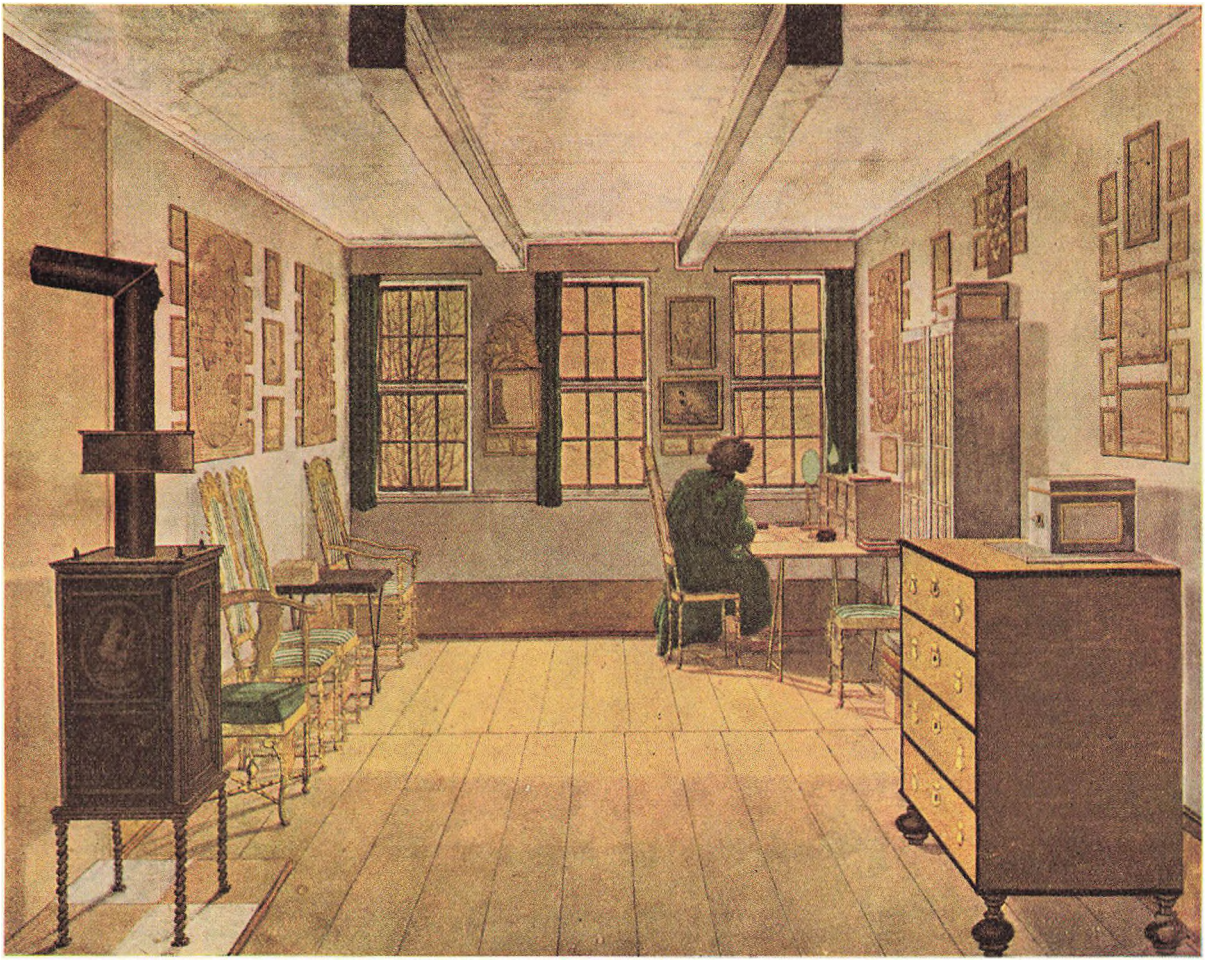

Kaptajn Lütken i sit arbejdsværelse, Stengade 82, Helsingør, tegnet af ham selv 1765

tiden. Det er tydeligt, at den er møbleret med gammelt indbo, da den jo tidligst kan være indrettet 1752. Det skrivebord, Lütken sidder ved, svarer ganske nøje til det, der står i hans sengekammer, og da han næppe har haft to helt ens, kunne dette tyde på, at stuen med den store baldakinseng er fra hans første hjem i Strandgade 85-87; men den mulighed er jo også til stede, at han blot har flyttet om på møblerne i lejligheden i Stengade 82.

Dragkisten i forgrunden er fra begyndelsen af det 18. århundrede; den er af den ganske enkle, glatte type, som var så moderne på régencetiden. De højryggede, udskårne stole er barokke i formen; de ser ud til at være fra tiden omkring 1700; de har alle stribet betræk i hvidt og grønt. Det eneste rococomøbel i stuen er »vraastolen«, der slet ikke står i et hjørne (en vrå), som man skulle vente, men op ad væggen tæt ved jernovnen; denne er på den side, der vender frem mod beskueren, dateret 1698. Mellem de højryggede stole er anbragt et lille, spinkelt klapbord, hvis plade er betrukket med sort læder eller klæde, der er tunget i kanten; det er et ganske jævnt brugsmøbel, som der sikkert har eksisteret mange af; men mig bekendt er der ikke her i landet bevaret et eneste eksemplar, hvis alder kan føres tilbage til midten af 18. århundrede. Det samme gælder Lütkens skrivebord. Det er fortrinsvis de fine stadsmøbler, der nu er tilbage fra rococotiden, og studerer man udelukkende dem, får man let et skævt billede af datidens møbelformer.

Den måde, de mange billeder på væggen er hængt op på, virker meget fremmedartet i dag; men på rococotiden var det ikke så usædvanligt, at anbringe dem sådan; som det fremgår af illustrationerne i denne bog, kan man spore store modesvingninger også med hensyn til en detaille som billedophængning. De fleste af skilderierne i stuen er sikkert udført af Lütken selv, og nogle af dem kan man genkende efter beskrivelserne i hans erindringer og i hans testamente, f.eks. de to landkort til venstre og Copernicus' solsystem over skrivebordet. 1746 omtaler Lütken dem som »De to store, paa Lærred giorde, Globi Terrestres, og den tredie Copernici Systemata, alle 3 med Moralske Inscriptioner og Vers, paa Dansk, Tydsk, Fransk og Engelsk«. På en del af de mindre billeder kan man se skibe af forskellig art med store bugnende sejl. Det må være dem han samme år nævner blandt sine tegninger som: »Alle de i Bly forgyldte Rammer, med den gamle Orlogs Flode fra store Fredericus Quartus indtil Fregatter, Pramme, Brandere, Galeyer og Baade indclusive, seendis, i alle Forkortninger, alle manoeuvres at giøre«.

Vinduerne ser ud til at være engelske skydevinduer, der særlig i Helsingør var meget på mode; der er ikke rigtige gardiner, men kun grønne fortræk, der glider på en stang.

Den tredie af Lütkens tegninger (s. 17) forestiller en Louis XVI-stue. Ifølge familietraditionen skal den ligesom de to andre gengive en af stuerne i hans hjem; men den nævnes ikke sådan som arbejdsværelset i hans erindringer eller testamente. Møblerne er fra en



Stue hos kaptajn Lütken, Stengade 82, Helsingør, tegnet af ham selv ca. 1780

langt senere periode end dem der ses s. 13 og 15; de må være anskaffet omkring 1780, og tegningen må altså være udført i Lütkens allersidste år, han døde 1784 over 85 år gammel; af hans dagbog kan man se, at han lige til det sidste har været sikker på hånden, hans skrift står tydelig og klar, så det kan godt tænkes, at han trods sin høje alder har kunnet udføre denne akvarel. Det er imidlertid meget usandsynligt, at det er et af hans egne værelser vi ser. En mand på omkring 80 anskaffer sig næppe helt moderne møbler. Stuen har snarere været beboet af et af børnene eller måske af et barnebarn. Både vin-

duer og loft er af en anden type end i arbejdsværelset; hvis denne stue er fra Lütkens eget hus i Stengade 82, kan det tænkes, at det er fordi den vender ud til gaden, at den har et finere loft og andre vinduer end kammeret, der tydeligt vender ud mod haven. Loftet er pudset og dekoreret med stukornamenter i régence-stil; det må altså være fra første halvdel af det 18. århundrede.

Sofaen eller ottomanen til venstre i billedet har hvidt betræk med blå prikker og lange runde pøller af samme stof; træet ser ud til at være mahogni. Endestykkerne er til at vippe skråt ud, så at sofaen kan bruges til seng; det er en form, der var meget almindelig både på Louis XVI og empiretiden. Spillebordet, der står ved siden af er også af mahogni; pladen er dobbelt og kan slås ud, så den bliver kvadratisk; den hviler så på de to bageste ben, der svinges på en sådan måde, at de kommer ud under bordpladens hjørner. I sammenklappet tilstand står de to bagben tæt ved siden af hinanden som på tegningen; set fra et estetisk synspunkt er det en uheldig konstruktion; men den har været meget anvendt; der er bevaret et ret stort antal borde af denne type.

Mellem vinduerne er der, som moden krævede det, to ens pillespejle og under disse konsolkommoder. Spejlrammerne er af mahogni med udskårne, forgyldte ornamenter. Stolene er ganske spinkle med tynde tremmer i ryggen, som man ofte brugte det i slutningen af det 18. århundrede. Langs væggen til højre står et spinet og en lav kiste med ejerbogstaver og årstal, der er meget utydeligt gengivet; det kunne se ud, som om der stod: I D D C 1737. I forgrunden er anbragt en rød og hvid fane.

Endnu på rococotiden var gardiner sjældne, i alt fald i borgerlige hjem; men på Louis XVI-tiden begynder de at blive almindelige. I denne stue er de af let, hvidt stof uden kapper, og anbragt på et stærkt frembuende gardinbræt; de når til vindueskarmen, men er heftet hen med et bånd ud for den brede tværsprosse.

På væggene, der over det blåhvide panel er lysebrune, hænger kun et enkelt billede; det er et portræt, der forestiller Lütken selv, antagelig det samme som endnu findes i familien malet i olie. Ganske vist er det bevarede billede ikke signeret; men der er ikke megen tvivl om, at det er et selvportræt. I Em. Ballings mindeskrift over Lütken, trykt i København 1784, anføres nemlig følgende: »Ved Speilets Hielp afmalede Han sig selv, men lige saa ukonstled, som Naturen og Tiden fremstilte ham .... om jeg mindes ret, i sit 74 Aar ....« Balling nævner også Lütkens interiørtegninger, som åbenbart allerede

i 1784 er blevet påskønnet, disse »Malerier, som endog vil fornøye den sidste af Stammen, naar han seer, hvorledes det stod til inden vor dydige Oldings Dørre. Han havde iblandt andre, i smaae Malerier afskildret sine egne Værelser med deres Indretninger og Møbelleringer, og med disse selvgiorte Stykker pyntede han sine Vegge«. De tre interiørtegninger, der er bevaret, viser, at den karakteristik, som Balling giver af Lütkens hjem, har været fuldstændig rigtig: »Aldrig prangede hans Huus af Pragtens og Yppighedens Værke, men vel af Orden og en ædel Simplicitet, og i Simpliciteten, en Nethed, som vidnede om Mandens smukke Siel«.

Salen hos statsminister Ove Høegh Guldberg i Prinsens Palæ

Tegningen s. 20 er udført 1782 af Wilhelm Haffner og forestiller »salen« i statsminister Ove Høegh Guldbergs lejlighed i Prinsens Palæ i København. Geheimeråden selv står i vinduesnichen med et dokument i hånden. Han er i stiveste puds med det hvide bånd og stjernen, håndbroderet kjol og vest, hvide silkestrømper og sølvspænder på skoene. Foran ham står den ældste af sønnerne, den 11-årige Frederik, der senere blev professor og lærer for Frederik VI's datter prinsesse Caroline. Trods sin unge alder er han klædt ganske som en voksen herre med broderet kjol, halsbind og kniplingskalvekrøs, og ligesom sin fader har han måttet ofre sit eget hår for at kunne bære hvidpudret paryk med sort silkepung i nakken. Hans fire yngre brødre, der ses midt i billedet, går endnu med drengedragt og deres eget hår. Længst til venstre ses Peder, der fødtes 8. april 1776; han døde 33 år gammel. Broderen Jørgen, der står ved siden af ham, blev kun 12 år. De to yngste sønner, Christian og Julius, gik begge militærvejen, den første blev general, den anden oberst.

I sofaen sidder geheimerådinden, født Lucie Emerence Nørlem, med den ældste af børnene, den 12-årige Juliane Marie, uden tvivl opkaldt efter faderens høje protectrice enkedronningen. Både moder og datter er selskabsklædte med stive korsetter og store krinoliner, som moden krævede det på Louis XVI-tiden. De har også begge højt opsat

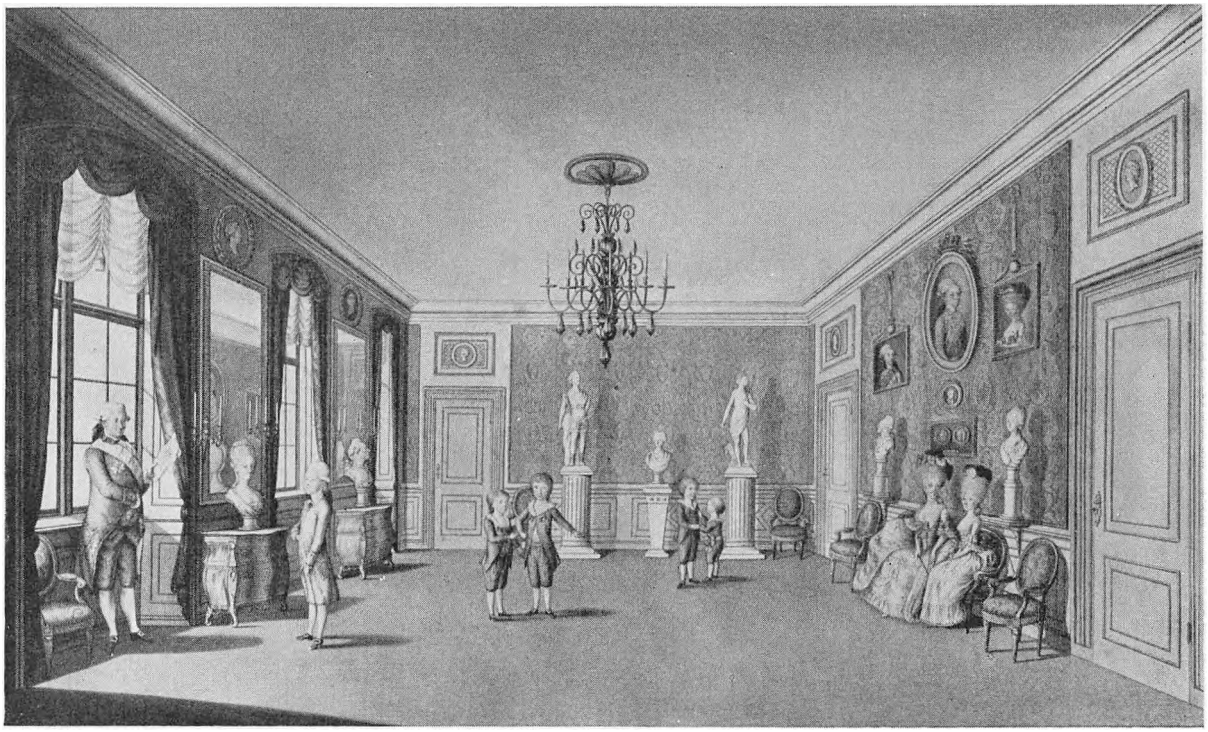

Statsminister Ove Høegh Guldberg og familie i Prinsens Palæ (Wilhelm Haffner, 1782)

hår med hængekrøller og brogede strudsfjer øverst på frisuren; for en 12-års pige har det unægtelig været en meget besværlig påklædning. Datteren blev i en alder af 24 år gift med kammerjunker, major Vilhelm baron Güldencrone og blev således stammoder til den nuværende linie lensbaroner Güldencrone.

Den stue, familien Høegh Guldberg ses i, eksisterer endnu; den ligger i stueetagen i Prinsens Palæ, på hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Vestergade; vinduerne vender ud mod kanalen med udsigt til marmorbroen og Christiansborg Slot, således at statsministeren fra sine vinduer har kunnet følge færdslen til og fra residensslottet. Bagvæggen på billedet er palæets ydermur mod Ny Vestergade; døren til venstre er en blinddør; den er der kun for at danne pendant til en dør overfor i den væg, der ikke er med på teg-

ningen. Symmetrien i et rums opbygning spillede på LouisXVI-tiden en meget stor rolle, og man ville altså hellere anbringe en falsk dør end slække på kravene om symmetri. Stuens paneler, døre og dørstykker findes endnu på deres plads; men tapeterne, som ses på tegningen, er nu erstattet med malede lærredsfelter, og loftsrosetten samt medaillonerne på vinduespillerne er forsvundet; også den oprindelige kakkelovn er væk; den havde sin plads på den endevæg, som ikke ses på billedet; i dens sted er nu opstillet en norsk jernovn fra 1781. Naturligvis er også alle møbler og andet løst inventar forlængst fjernet; det tog Høegh Guldberg med, da han i 1784 flyttede fra Prinsens Palæ til Århus, hvor han var blevet udnævnt til stiftsamtmand efter regeringsforandringen 14. april samme år. Stuens træværk er hvidt med forgyldning, og de malede dørstykker er i samme farver med en sart grøn marmorering som baggrund for de klassicerende kvindehoveder. I arkitektonisk henseende minder rummet meget om damegemakket på Fredensborg slot og er også ligesom dette udført af C. F. Harsdorff; dørstykkerne er malet af J. E. Mandelberg. Da Guldberg i 1774 blev udnævnt til geheimekabinetssekretær, fik han af kongen overdraget lejligheden i Prinsens Palæ, og 21. maj 1777 modtog Harsdorff en »speciel kongelig befaling«, altså en af Guldberg udstedt kabinetsordre, til at istandsætte værelserne. Udgifterne beløb sig til 2500 Rdl.; men så var lejligheden også blevet moderne i sit udstyr og standsmæssigt indrettet. Kun et enkelt af de øvrige rum er bevaret, nemlig et tofags kabinet med tilhørende alkoveniche, hvor der har stået en stor himmelseng med kostbare omhæng. Den midterste af dørene på tegningen fører ind til dette kabinet; på dørstykkerne her ses legende amoriner med blomsterranker. Døren til højre i billedet fører direkte ud til den ret brede gang, som står i forbindelse med palæets indgangsport.

Salens meget stive møblering er karakteristisk for Louis XVI-tiden; de få møbler, der er, staar alle strengt symmetrisk opstillet langs med væggene, gulvet er holdt helt frit, ikke engang et lille bord foran sofaen, hvor de to damer sidder, kunne tillades. Det var dog navnlig i et rum som dette, man gennemførte så stiv en møblering; »salen« var jo repræsentationsrum og brugtes praktisk talt kun, når man havde gæster; den var altså i egentligste forstand en »stadsstue«. At Høegh Guldbergs sal fulgte de nyeste moderetninger indenfor møbleringskunsten, fremgår af følgende citat, der er hentet fra en lille bog med titlen: »Moderne i Kiøbenhavn for begge Kiøn og Værelsers Møblering efter Moden, for Aaret 1777.« Bogen er altså udkommet samme år, som Harsdorff ind-

rettede lejligheden i Prinsens Palæ, og det hedder heri: »Faa Møbler i Værelser er den største Mode. For alting maa de være saa sparsomme i Salen, som mueligt. Intet Skab maa sees paa Salen, hvor prægtigt det endog er. Blot Speile, to eller tre ligesom der er Vinduesposter. Sex à otte Speile med Lysearme omkring paa Væggene i steden for Lampetter. Kommode under hvert Speil, og to Qvadrilleborde. For Resten saa mange forgyldte Lænestole med røde Silke Hynder, som Salen udkræver. Det forstaar sig, at Salen maa ikke savne sin Lysekrone med anbrændte hvide Voxlys udi. At anbringe i alle Hiørner af Salen Figurer af Gips staaende paa Petestaler, som maa være hvide malede med forgyldte Rifter, er en nye Zirat, som forhøier Værelset«.

Sofaen og de tilhørende stole, som ses på tegningen, er af en type, som er særlig karakteristisk for dansk Louis XVI-stil i 1770'erne og 80'erne; de har efter al sandsynlighed været forgyldte og betrukket med silkedamask svarende til stuens tapeter. Pillespejlene med tilhørende lysearme er ligeledes i Louis XVI-stil; men kommoderne er noget gammeldags og falder ud af stilen i det ellers så rent klassicistiske rum; de er i udpræget rococo af en form, der er meget almindelig i Danmark fra 1740'erne til 60'erne; de er nøddetræsfinerede med forgyldte beslag og fodstykke og med gessofrise (ornamenteret gips) under den hvide marmorplade. For vinduerne er der lange mørke silkegardiner med draperede kapper og lette, hvide ruff-stores.

Som de nyeste modeforskrifter påbød det, er her adskillige »Figurer af Gips staaende paa Petestaler«. Foruden de to klassisk prægede statuer anbragt på høje, kannelerede søjler, er der fem portrætbuster; de to paa kommoderne forestiller dronning Juliane Marie og Frederik V; på hver sin side af sofaen ses deres søn, arveprins Frederik og hans gemalinde arveprinsesse Sophie Frederikke og midt på bagvæggen en buste enten af arveprinsen eller af Christian VII; den sidstnævnte ses også på det ovale maleri over sofaen flankeret af to malerier, af arveprinsen og arveprinsessen. De små billeder på denne væg er portrætter af Høegh Guldbergs egen familie. Man vil hurtigt opdage, at det netop er den del af kongehuset, som Høegh Guldberg stod nær, der findes portrætter af i hans stue. Allerede 1764 var han blevet lærer for arveprins Frederik og udnævntes senere til hans kabinetssekretær. Da enkedronning Juliane Marie og arveprinsen efter Struenses fald 1772 kom til magten, blev Høegh Guldberg som bekendt landets førende politiker indtil den 16-årige kronprins Frederik ved paladsrevolutionen i 1784 bragte nye mænd

til roret. Wilhelm Haffner, der har udført den her omtalte tegning, var født i Rendsborg i 1746; han var oprindelig officer, men tog 1780 sin afsked; samtidig fik han tilsagn om 200 Rdl. årlig af partikulærkassen for sin færdighed i tegning. Om hans kunstneriske uddannelse ved man intet, og der er kun bevaret et lille antal arbejder af ham; mest kendt er hans tegninger af nogle interiører fra Christiansborg Slot, hvor kongelige personer og et væld af hoffolk og politikere er portrætteret; Haffner var godt kendt i hofkredse og udnævntes 1783 til generaladjudant; han døde 1808.

Prinsesse Louises kabinet på Augustenborg Slot

Side 24 ses et andet eksempel på Louis XVI-tidens stive og spartanske møblering. Tegningen er udført 1784 af J. C. Kraft, og ifølge hans påskrift gengiver den prinsesse Louises kabinet på Augustenborg Slot. Man fristes til at tro, at det drejer sig om et udkast til stuens arkitektoniske udstyr, og at de få møbler kun er anbragt der som en slags staffage, men det er næppe tilfældet. Rummets indretning må stamme fra hovedbygningens opførelse, der stod på fra 1770 til 76, blandt andet rococostukkaturen over ovnnichen viser dette. Som i Høegh Guldbergs sal er gulvet holdt helt frit; den polstrede sofa på bagvæggen er noget blandet i stilen; underdelen, der svarer nøje til tabouretterne, er i Louis XVI-stil, medens armlænene og ryggen er stærkt svungne på rococomanér. I hjørnet til venstre står en lille konsol med forskellige småting, bl. a. et skrin med flakoner; på væggen til højre ses et Louis XVI-bord med udskårne ranker og en vase på krydset mellem benene. På bordet står et lille te- og kaffestel til to personer. Rummets eneste skilderi er, som man så ofte brugte det på denne tid, hængt op i et langt silkebånd, der er bundet i sløjfe; kunstneren har moret sig med på dette billede at gengive sin egen tegning af stuen.

Det er ikke tilfældigt, at der både i dette interiør og i de to foregående – der jo praktisk talt er fra samme tid – kun er et enkelt eller ganske få malerier på væggene; det var

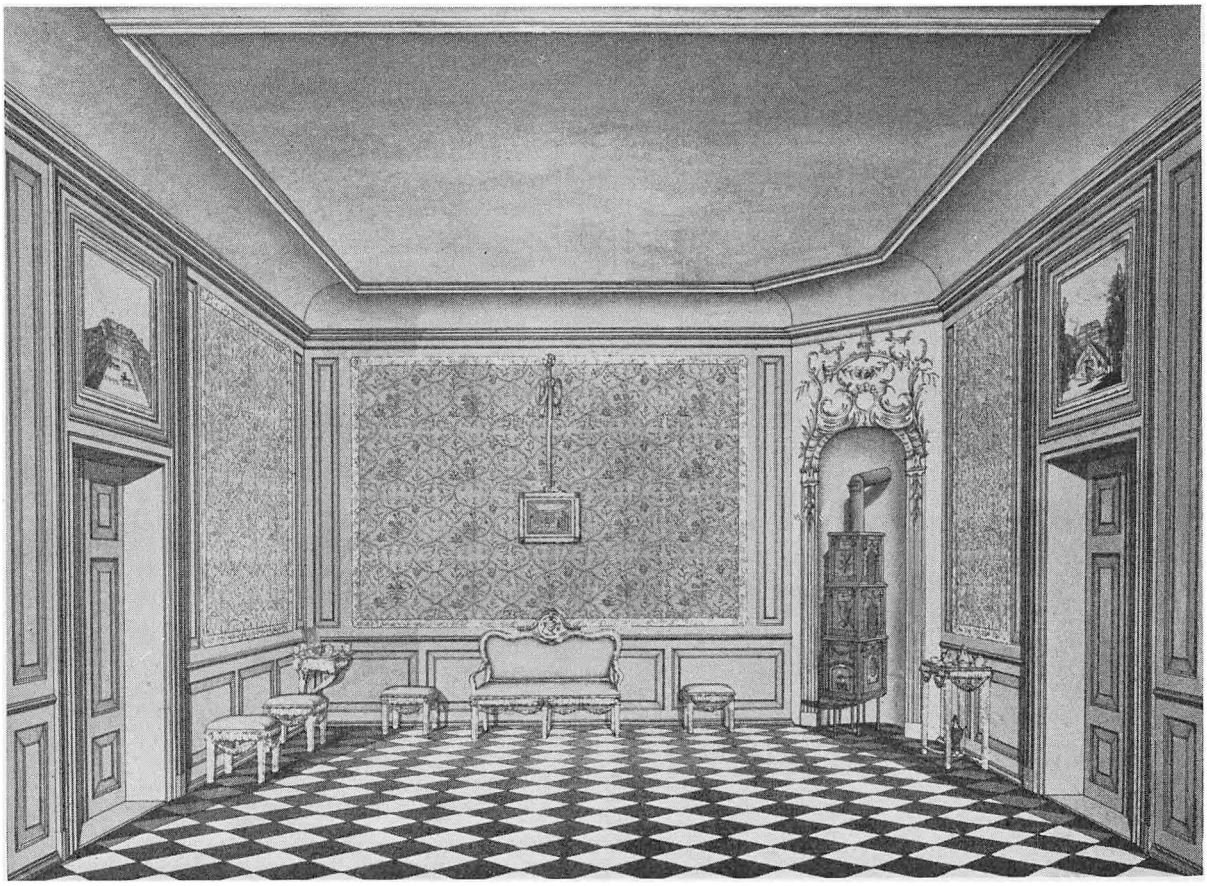

Prinsesse Louises kabinet på Augustenborg Slot (J. C. Kraft, 1784)

mode på Louis XVI tiden at have det sådan. I det danske tidsskrift Minerva fra 1791 siges der f. eks.: »Man taaler i et Værelse eet eller et Par Kontrafejer, af Huusfruens, hendes Hr. Gemals eller høit et Par af den kiære Families Søndags Ansigter. Et Huus, ja den rigeste Mands Huus, kan efter den herskende Tone være ganske fuldkomment, fortræffeligt decoreret, uden [at] nogen anden Maler, end den der også anstryger Udsiden har fortient en Skilling derved«.

De to malede dørstykker er prospekter af Augustenborgs hovedbygning, til venstre set fra gården, tilhøjre fra havesiden. Det trykte papirstapet i felterne er lysegult i bunden med røde blomster og grønne ranker; langs kanten er der en smal bort med mørkt mønster på lys bund.

Stuens ejerinde, prinsesse Louise, der var eneste datter af hertug Frederik Christian af Augustenborg, var, da tegningen blev udført, kun tyve år gammel. Hvor mange værelser, hun har haft i faderens hus, vides ikke; men antagelig har hun brugt dette kabinet som en art forværelse til de egentlige beboelsesrum. Prinsessen, der var lille og lidt forvokset, var meget begavet og intellektuelt indstillet; hun samlede til stadighed en kreds af digtere og litterært interesserede om sig og førte en stor korrespondance med tidens førende personligheder. I 1786 flyttede hun fra Augustenborgs hovedbygning til det såkaldte »Palæ« i slotsparken, hvor hun boede til sin død 1815.

Fra det Gamél'ske hjem på Østergade

Grundlæggeren af det Gamél'ske kaffefirma i København Augustin Cyrille Gamél og hans familie er afbildet på de farvelagte tegninger s. 27 og 28. Man ser to af stuerne i ejendommen Østergade 27, hvor familien boede, og hvor også forretningen fandtes allerede dengang. Man får et godt billede af, hvor spartansk et borgerligt hjem var møbleret på empiretiden; tegningerne er udført af den døvstumme franske miniaturemaler Guillaume de Montval; hans signatur findes på billedet af fru Gamél med døtrene. Han udstillede 1806 i Paris og var i Stockholm 1808-10; men han har altså også arbejdet i Danmark. Billederne er ikke daterede; men de må være tegnet ca. 1811, da sønnen Jean, der fødtes 1812, ikke er med, og Antoine Cyrille, der er født 11. maj 1809, ser ud til at være et par år; han står foran vinduet med en pisk i den ene hånd og snoren fra en lille legetøjsvogn i den anden. Det blev ham, der senere overtog faderens forretning og oparbejdede den, så det gamélske firma blev et af Europas største i brændt javakaffe. Faderen sidder på billedet med pegefingeren belærende løftet i vejret, som om han lige havde læst højt for sine sønner af bogen foran sig, hvor der er skrevet: »Mes enfants craignez Dieux,

aimez Votre roi et respectez vos parants«. A. C. Gamél var fransk emigrant; hans forældre havde en landejendom i Bargemon i det sydlige Frankrig, men da den store revolution brød løs, måtte han forlade sit hjemland, ifølge familietraditionen fordi han havde været page hos Marie Antoinette. Efter nogle års omflakken kom han til Danmark, og her fik han år 1800 borgerskab som frisør. Som kunde fik han blandt andet kronprinsen, den senere Frederik VI, hvis portræt hænger på væggen i hans stue. 1805 købte han ejendommen Østergade 27, som familien ejede, lige til bygningen blev nedrevet i 1932; den lå der, hvor nu gaden Bremerholm er anlagt. Her åbnede han en urtekræmmerbutik, da »Haarskærerprofessionen« ikke gav ham tilstrækkelig indtægt, og flyttede ind i huset med sin familie. Ved hjælp af en brandpolice fra 1829 over ejendommen kan man godtgøre, at det værelse, Gamél sidder i med sine sønner, lå i stueetagen bag butikken med eet fag vinduer ud til gården. Stuen er meget enkelt udstyret; i stedet for bryst- og vinduespaneler af træ er der rammelister med udspændt lærred, der er malet i en drap tone. Resten af væggen er hvid. For vinduet er lyse draperede gardiner med en bred, udskåren kappeholder. Mahognibordet, som findes i familien endnu, og de små spinkle stole, der har flettede rørsæder, er typiske for møbelstilen omkring 1800.

Den ældste af sønnerne, der på billedet sidder og skriver med en fjerpen, døde ret ung; på papiret foran ham står hans navn og fødselsdato: Pierre Augustin Gamél né à Copenhague le 20 mars 1801. Hans yngre broder sidder i forgrunden; i den bog han holder står: Louis Ferdinand Gamél né à Copenhague le 2 decembre 1804. Til moderens store sorg forlod denne søn hjemmet efter et hæftigt sammenstød med faderen, og rejste til Brasilien; forældrene hørte aldrig mere fra ham.

På første sal lå den egentlige beboelseslejlighed med en sal på tre fag til Østergade og en dagligstue med to fag ligeledes til gaden; i sidehuset var et stort køkken og en »bagstue« på tre fag. Det må være dagligstuen, man ser på den tegning, hvor fru Gamél er afbildet med sine døtre. Det er meget usandsynligt, at man har haft en forhøjning med syplads til husets frue i selve salen, hvor man jo ikke opholdt sig til daglig. Desuden svarer vægdekorationen til beskrivelsen af dette værelse i brandpolicen fra 1829. Dagligstuen er det eneste rum i huset, hvori der omtales en frise; den er malet på lærred og efterligner meget naturalistisk draperet stof med mørke frynser. Den slags dekorations-

A. C. Gamél med sine sønner.
Stue i ejendommen
Østergade 27, København
(Guillaume de Montval, ca. 1811)

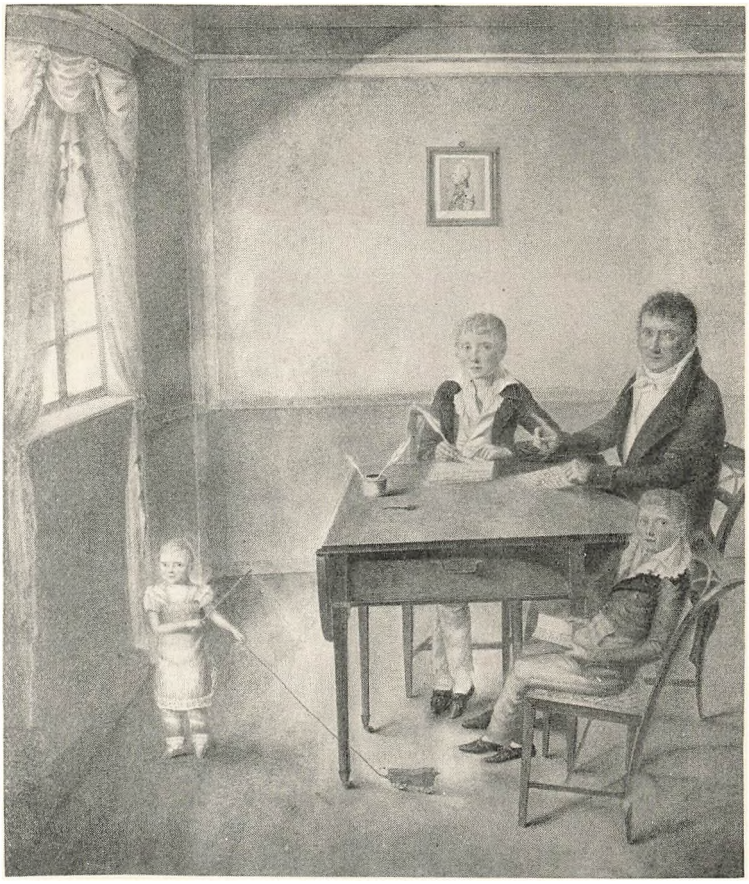

friser var meget moderne på empiretiden; man kunne også købe dem metervis som trykte tapetborter i mange variationer. I Frankrig brugte man dem også ofte af rigtigt stof. Stuen har imiterede brystpaneler, der er malet brune med en ornamentbort langs kanten, selve væggen er blå. Det ser ud, som om kakkelovnen til venstre i billedet blot er en malet dekoration; blandt andet går fodpanelet hen over den; det kan jo imidlertid skyldes manglende færdighed fra tegnerens side; men helt usandsynligt er det ikke, at man har malet en kakkelovn på væggen for derved at skaffe en pendant til den rigtige ovn på den modstående side; symmetrien spillede endnu på empiretiden en stor rolle.

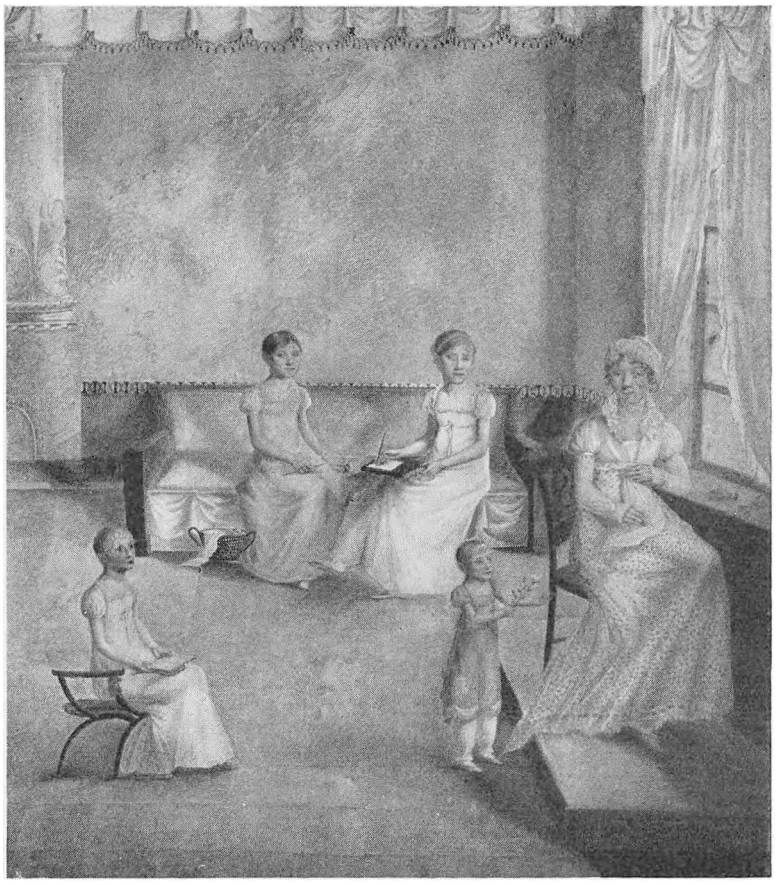

Fru A. C. Gamél
med sine døtre i dagligstuen
Østergade 27, København.
(Guillaume de Montval ca. 1811)

Oberst Emil Madsen, hvis moder ses på tegningen yderst til venstre husker denne stue fra sin barndom i 1830'erne og har beskrevet den i sine mémoirer. Det var et langt og smalt rum, der gik igennem huset i dets hele dybde, og dette bevirkede, at en del af stuen lå i halvmørke; »men naar om Vinteraftener Ilden blussede i Kakkelovnen, og de to Tællelys stod tændte paa Bordet, havde Dagligstuen et saare hyggeligt Præg«. Han fortæller at loftet var bemalet med guirlander, og over dørene var der dørstykker; også kakkelovnspladsen var smykket med malerier. På dette tidspunkt brugtes stuen »tillige som Sovekammer for min Mormoder; mens jeg, da jeg blev større, havde mit Leje paa

en stor Sofa, der hørte til Empiremøblementet«. Det er sikkert den sofa, der ses på tegningen, hvor de ældste døtre sidder, til venstre den tolvårige Fréderique Jeanette og til højre den et år ældre Felicité Marianne. Sofaen har sandsynligvis, også mens de var børn, været brugt som seng om natten, svarende til nutidens ottomaner; mange empiresofaer er specielt indrettet til det med en stor skuffe under sædet til sengetøjet og med indviklede udtrækssystemer. Denne sofa er af mahogni med lyst, næsten hvidt betræk. Stolen og den lille tabouret er også i empirestil og udført i mahogni.

Fru Gamél, der sidder på sin forhøjning ved vinduet og syr, var dansk og født Ane Marie Vestenskov; den yngste af døtrene Louise står ved siden af hende i grøn kjole og med lange hvide mamelukker. Her i dagligstuen har der åbenbart været meget sparsomt med billeder, således som det også fremgår af tegningen. Emil Madsen nævner i dette rum kun en gammel fransk pastel svarende til en, der fandtes i salen – begge disse er stadig i familien – og så de to tegninger, der er gengivet her; han husker tydeligt, at de hang på væggen.

Af lejlighedens fornemste rum, salen, findes der ingen billeder; gennem oberst Madsens beskrivelse får man dog et lille indtryk af den. »Fra Trappegangen kom man umiddelbart ind i Salen, som den kaldtes, en trefags Stue, hvis væsentligste Prydelse var et ret smukt Møblement i Empirestil og en Mængde Kobberstik, der især fremstillede Ludvig den Sekstende og hans Familie i forskellige Optrin under den store Revolution; et ypperligt Billede af Ludvig den Attende, en Gave fra en af de franske Ministre, og et smukt gammelt Pastelmaleri, ligeledes af fransk Oprindelse«. Ifølge den omtalte brandpolice var loftet gibset og malet, bryst- og pillepanel betrukket med lærred med lister langs kanten, og over dørene var der malede dørstykker.

På anden sal var en ganske tilsvarende lejlighed; her kom senere sønnen Cyrille til at bo, efter at han i 1838 var blevet gift. Den måde han indrettede sig på, er meget typisk for datiden. Oberst Madsen fortæller, at hans dagligstue var »paa een Gang Opholdsværelse, Spiseværelse, Sovekammer og Fabrik for Færdiggørelsen af Eau de Lavanden. Da det første Barn var blevet født, var Pladsen yderligere snæver . . .«. Salen, der jo var en stor og rummelig stue, og som lå lige ved siden af dagligstuen, blev derimod ikke taget i brug; den stod kun til stads, og »blev efter den Tids Skik holdt saa nydelig og pæn som muligt, dog blev der af og til spist der, især Søndag Aften«, når der var gæster.



Fra Havesalen på Holsteinborg, tegnet ca. 1824 af ukendt kunstner

Havesalen på Holsteinborg

På herregården Holsteinborg findes gouachen, som er afbildet ovenfor. Man ved ikke, hvem kunstneren er; men den må være malet omkring 1824, og gengiver et udsnit af havesalen på Holsteinborg, hvor husets unge søn grev Ludvig er ved at fodre duer med sine to plejebrødre. De var emigrantbørn, vistnok fra Portugal, og hed d'al Borgo di Primo; de ligger begge begravet på Holsteinborg. Grev Ludvig, der er født 1815, ses i midten af billedet; det er den senere så kendte konseilspræsident lensgreve Ludvig Holstein, der 1836 arvede Holsteinborg efter sin fader, lensgreve Frederik Adolph Hol-

stein. Hans yngre broder grev Christian er ikke med på tegningen, han blev først født 1826. Drengene har lange gule benklæder på og korte blå trøjer med hvide kraver. Havestuen, som de står i, findes endnu; den ligger midt i den sydøstlige af hovedbygningens fire fløje med vinduer og havedøre til to sider, dels mod borggården, som ses her, dels mod parken, der ligger sydøst for hovedbygningen. Det er et stort, velproportioneret rum; tværvæggene er symmetrisk opbyggede, hver med to fløjdøre og lave brystpaneler. Indretningen stammer fra en stor ombygning, som arkitekten G. E. Rosenberg foretog i årene fra 1777 til 1781, da greve Heinrich Holstein ejede gården. Ved denne lejlighed fik stuen nye paneler, døre, loft og vinduer og efter al sandsynlighed også det gulv, der ses på tegningen, hvor brædderne er lagt i polygoner omkring stuens midtpunkt; dette gulv er nu erstattet af egetræsparket. Væggene er over det hvide brystpanel mørk olivengrønne med borter i lyse grønne toner. Sådan har de næppe set ud, da Rosenberg indrettede havesalen; denne udsmykning, der nu er forsvundet, stammer sikkert fra begyndelsen af 19. århundrede. Egentlige gardiner har stuen ikke, kun nogle ganske lette, draperede kapper af hvidt mol med små klunker i kanten og rosetter af stoffet; en sådan form for kapper brugtes et godt stykke ind i det 19. århundrede; et lille træk, der er karakteristisk for empiren, er, at de nedhængende ender på kappen til højre ikke er lige lange; denne usymmetri ophæves dog ved at kappen til venstre også har været skæv med en langt nedhængende drapering i venstre side.

Om havesalens møblering oplyser gouachen ikke ret meget, da den kun gengiver en lille del af stuen; men man får dog indtryk af, at den har været sparsom. Mærkeligt nok er der ingen spejle med tilhørende konsoller på vinduespillerne, som man almindeligvis brugte det, men små malerier i stedet for og to meget enkle småborde, der er malet stærkt røde. Gennem de åbentstående døre ser man ud i borggården, hvor dueslaget står, og bag det skimtes den rundbuede indkørselsport gennem nordvestfløjen.

To interiører fra Louisenlund

I Christian IX's arbejdsværelse på Amalienborg, der endnu står helt urørt siden kongens død 1906, hænger blandt mange andre billeder de to akvareller, der er gengivet i denne bog s. 34 og 35. De er signeret af F. M. Wagner, og den ene af dem (afbildet s. 35) er dateret 1833; men derudover foreligger der ingen oplysninger om dem. Man kan imidlertid gå ud fra, at når kongen har haft dem hængende i sit arbejdsværelse, hvor der udelukkende findes billeder, der har tilknytning til hans slægt og allernærmeste omgangskreds, må indehaveren af de stuer, der er gengivet på akvarellerne, stå kongen nær, og jeg mener at kunne påvise, hvem den pågældende er. At de to tegninger stammer fra samme hjem, er overordentligt sandsynligt, da loftsgesimser, vinduer, døre og felterne over disse er meget nær beslægtede; også en detaille som de usædvanlige ringeapparater med en lang kæde, der ligger ud over skrivebordet og ryggen på sofaen, viser dette; det almindelige på denne tid var brede, broderede klokkestrenge som den, der ses på s. 43; men kæderne har haft den fordel, at man ikke behøvede at rejse sig, når man skulle ringe på tjenestefolkene, og det har været af særlig betydning for disse stuers beboer, der har været så dårligt til bens, at en rullestol har været nødvendig selv indendørs. Det er netop rullestolen, der står foran skrivebordet på tegningen s. 34, der kan bringe os på sporet af, hvor de to stuer stammer fra. Stiller man sig det spørgsmål: Hvem i Christian IX's nærmeste kreds må i årene omkring 1833 bruge sygevogn, viser det sig, at der kun kan være tale om een, nemlig kongens morfader den gamle landgreve Carl af Hessen-Kassel, der døde 1836 i den høje alder af 92 år. Han var i sine sidste leveår så stærkt plaget af gigt, at han måtte bruge rullestol. Om vinteren residerede landgreven, der var statholder i Slesvig-Holsten, på Gottorp Slot; men om sommeren boede han med sin familie på det idylliske landsted Louisenlund, der ligger i Sønderjylland syd for Slien. Der kan ikke være megen tvivl om, at akvarellerne gengiver nogle af stuerne her. Ganske vist kendes der ikke andre afbildninger af slottets indre på denne tid; men på nogle eksteriører af hovedbygningen kan man se, at etagehøjde og rudernes antal i de enkelte vinduesfag svarer til tegningerne. At Christian IX skulle have gengivelser af netop disse

stuer hængende i sit daglige opholdsrum, er meget naturligt, da han har tilbragt en stor del af sin barndom på Louisenlund, hvor hans forældre hver sommer boede sammen med morfaderen og mormoderen, og han følte sig hele sit liv meget stærkt knyttet til dette sted og aflagde ofte besøg her.

Landgrevens soveværelse (s. 34), der er tegnet i 1830'erne, må dengang have virket meget gammeldags; de fleste af møblerne er fra Louis XVI-tiden og er antagelig anskaffet da slottet blev indrettet til landgreven og landgrevinden i 1770'erne; fra samme tid stammer sikkert også paneler og vægfelter. Landgrevinden, der var datter af Frederik V og dronning Louise, havde 1770 fået det lille landslot forærende af sin broder Christian VII; det hed dengang Teglhave, men fik nu navnet Louisenlund efter sin ny ejerinde.

Ikke blot møblerne og vægfelternes inddeling er typisk for Louis XVI-tiden, også en detaille som spejlets og maleriernes ophængning i lyseblå silkebånd med rosetter foroven er karakteristisk for denne periode. Portrætterne bag sengen forestiller landgrevens datter og svigersøn, dronning Marie Sophie Frederikke og Frederik VI; den lille pige længst til højre er muligvis kongeparrets ældste datter arveprinsesse Caroline. Både kongen og dronningen kom ofte på besøg på Louisenlund, hvor dronningens søster og svoger (Christian IX's forældre) jo også boede.

Møbleringen i dette soveværelse er langt friere end i Lütkens sengekammer s. 13. I stedet for de mange stole, der står opmarcheret langs væggene er her kun een stor og magelig øreklapstol, og selv om der er to ens pendantkommoder er de ikke anbragt symmetrisk i forhold til panelværket; den ene står meget ukonventionelt i åbningen mellem de to rum; den anden skimtes længere tilbage i stuen. Kommoderne er af mahogni med frie hjørnesøjler, en meget almindelig type i Danmark på Louis XVI-tiden. Sengen er af en helt anden form end den der ses s. 13, hvor himlen er baldakinformet; her har sengen fire hjørnestolper, der bærer en høj, pyramideagtig himmel, der ender i en forgyldt top. Den er betrukket med blågrønt silkestof med kvaster og snore i samme farve. På tegningen har sengen helt tillukkede gardiner; i almindelighed var omhængene bundet sammen ved hver af de fire hjørnestolper, så at man kunne se sengetæppet. Til højre for vinduet står et toiletbord med hvidt omhæng, og over det hænger et forgyldt spejl. I vinduesnichen er anbragt en stor tofløjet skærm med glasruder, den skal beskytte den gamle landgreve mod træk uden derfor at tage lyset fra stuen. Gardiner er der ikke meget af,

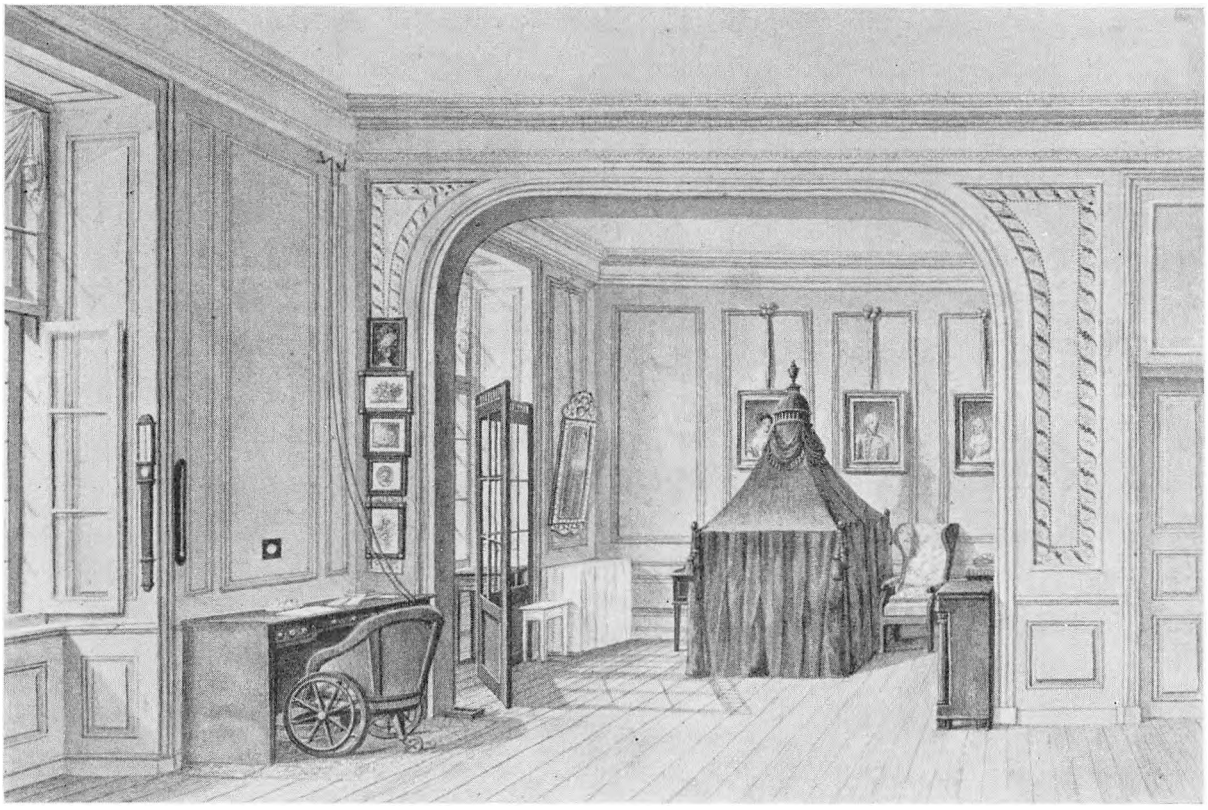

Landsgreve Carl af Hessen-Kassels sengekammer på Louisenlund (F. M. Wagner, 1830'erne)

hverken i soveværelset eller den tilstødende stue, kun lette hvide kapper af draperet mol. Landgreven var en velbegavet mand og havde spillet en betydelig rolle som militær og politiker; men han havde ikke desto mindre mange sære ideer; således var han stærkt optaget af spiritisme og sonambulevæsen, og fik i 1790'erne hoffet interesseret heri. Selv en så nøgtern natur som hans svigersøn kronprins Frederik (VI) lod sig for en tid gribe af den megen mystik. Den 17. august 1836 døde landgrev Carl på Louisenlund i det soveværelse, der er gengivet her, og efter hans eget ønske forblev han urørt i sin seng i otte dage. Begravelsen fandt først sted fra Louisenlund den 30. august og kisten førtes til Slesvig Domkirke. Det er muligt, at den her gengivne akvarel er tegnet i løbet af disse

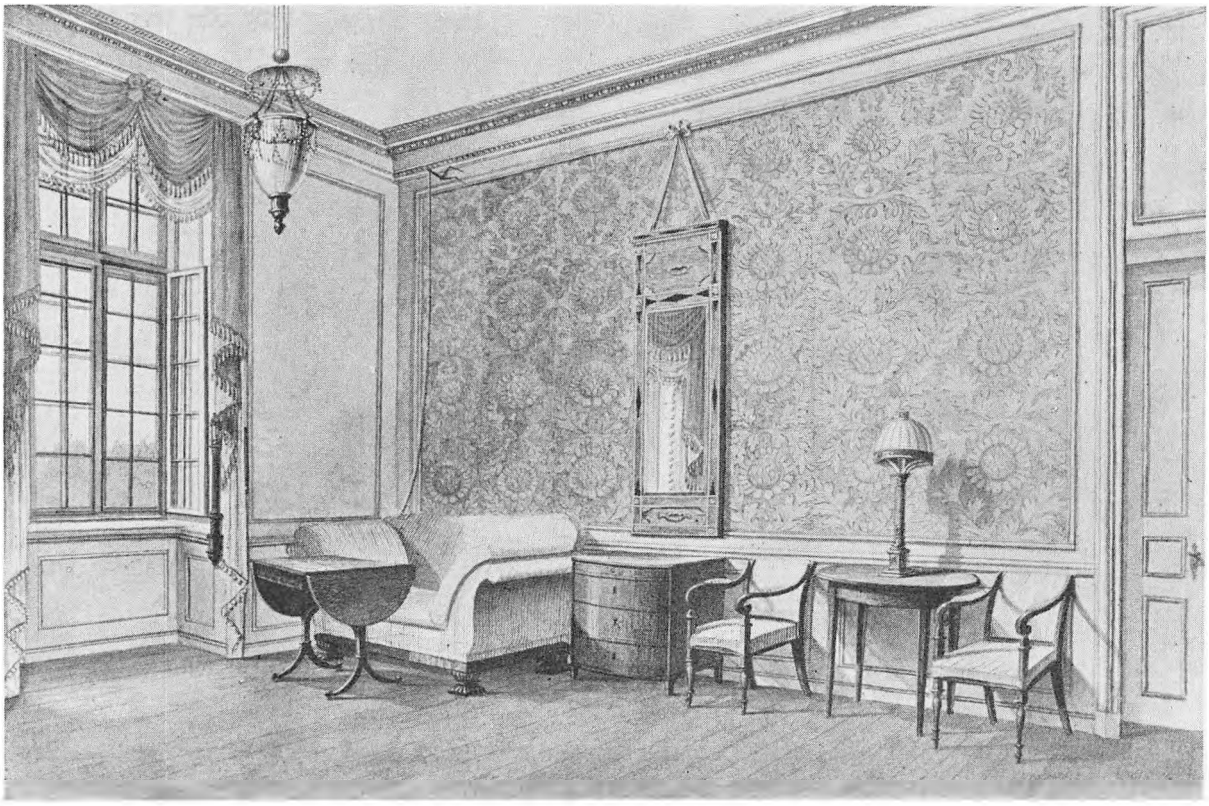

Interiør fra Louisenlund (F. M. Wagner 1833)

otte dage; de helt tillukkede sengeomhæng kunne tyde på det. I så fald må F. M. Wagner have været på Louisenlund to Gange for at tegne, da akvarellen af den anden stue, som er afbildet ovenfor, er dateret 1833. Møblerne er her fra et senere tidspunkt end dem der findes i landgrevens soveværelse; de er alle i empirestil; kun glasamplen i loftet er fra Louis XVI-tiden; den er forsynet med trisseværk så den kan sænkes, når vokslyset i den skal tændes og slukkes. Det smalstribede betræk på møblerne, tapetet i det store vægfelt og gardinerne er alle holdt i blåt og hvidt; også silkebåndet, der dækker snoren, som spejlet er ophængt i, er blåt. Møblerne er alle af mahogni, og spejlrammen har desuden indlægninger af mørke og lyse træsorter.

På det lille ovale bord står en såkaldt astrallampe, der var meget moderne på denne tid. Den er konstrueret således, at olien er anbragt i en temmelig flad, kransformet beholder i kanten af lampeskærmen; gennem kanaler ledes olien herfra til vægen; derved opnåede man, at beholderen kun kastede meget lidt skygge ned på bordet. Først da man begyndte at bruge den tyndtflydende petroleum, der let kunne suges op i vægen, blev den slags foranstaltninger overflødige.

Hvad møbleringen angår minder den jo en del om Louis XVI-tidens (se f. eks. s. 17 og 20). Møblerne står i en lang række langs væggen; dog er der foran sofaen anbragt et klapbord, men ingen stole. Den bordtype, der er gengivet her, med klapper for enderne af pladen, kaldtes på empiretiden »frokostbord«. Det anvendtes nemlig med opslåede klapper som spisebord foran sofaen og med stole omkring. Endnu i begyndelsen af 19. årh. var det ret ualmindeligt, i al fald i borgerlige kredse her i Danmark, at have specielle spisestuer; til hverdag indtog man måltiderne i dagligstuen, og var der mange gæster, brugte man som i det foregående århundrede interimistiske borde på løse bukke, der fjernedes straks efter måltidet.

Det er iøjnefaldende, at der i denne stue slet ikke findes nips; men det er i overensstemmelse med datidens mode. I »Håndbog om den gode Tone« udgivet af Peter Sølling Suhr i København 1831 står der om dette spørgsmål: »At opstille Husgeraad, Porcellain, Sølvtøi og sligt paa Commoder, Skabe og Borde strider imod den moderne Smag, som slet ikke vil prale med slige Ting. Paa Commoden kan staae en Vase eller en simpel Opsats af Marmor eller Alabast, og paa Secretairen et antikt Hoved. Tilstæder Pladsen, at man opstiller et Haandbibliotek, kan der ogsaa paa dets Overdeel staae nogle Hoveder af Gips eller Bronze«. Det var ikke alle der overholdt disse forskrifter, og det varede ikke længe, før de helt gik af mode.

Kabinet, muligvis hos Christian IX's moder

Ligesom de to foregående akvareller har den, der afbildes her s. 38 tilhørt Christian IX, og den ejes som de andre af det danske kongehus. Christian IX har haft den hængende i sit soveværelse på Amalienborg lige over sengens hovedgærde; man må altså gå ud fra, at det er en tegning, der har stærk tilknytning til hans familie, da der på dette sted kun findes billeder af hans nærmeste slægt og af de steder, han har holdt særlig meget af. Akvarellen er dateret 1838 og signeret af J. Willing, men derudover ved man intet, og det er ikke lykkedes mig at identificere interiøret eller dets beboer; men der er visse ting, som tyder på, at det måske er Christian IX's moder, hertuginde Louise Caroline af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glyksborg (1789-1867), der har boet i dette lille kabinet. At det er indrettet til en kvinde kan der vist ikke være megen tvivl om; der er to syborde, et foran lænestolen i forgrunden og et i vinduesnichen; også de mange korsstingsbroderede betræk tyder i denne retning. Nogle af portrætterne i stuen kan identificeres, nemlig det der hænger øverst på væggen oven over sofaen, det forestiller Christian IX's morfader, den foran omtalte landgreve Carl af Hessen-Kassel, og det underste sammesteds, der gengiver Christian IX's fader, hertug Vilhelm; billedet i midten minder meget om et portræt af Christian IX's moder, hvor der ligesom her er malet et prospekt af Gottorp Slot til venstre i baggrunden; men det kan eventuelt også være hendes søster, Frederik VI's dronning Marie Sophie Frederikke; hvis det sidste er tilfældet bestyrker det teorien om, at stuen tilhører Christian IX's moder, der så har portrætter hængende af sin mand, sin fader og sin søster. Svogeren Frederik VI er der også portræt af, nemlig Thorvaldsens buste af kongen fra 1820, der står på mahognipiedestalen i hjørnet. Hertuginde Louise Caroline boede som allerede anført om sommeren på Louisenlund, i vinterhalvåret på Glyksborg eller Gottorp Slot.

Til trods for at denne tegning er udført kun fem år efter den, der gengiver empirestuen på Louisenlund s. 35, er der meget stor forskel på stilen i de to rum. At man har opgivet de gode fortsæt med at undgå nips, er jo iøjnefaldende; også de kraftigt mønstrede betræk på møblerne og det storblomstrede gulvtæppe er med til at gøre stuen



Kabinet, muligvis hos Christian IX's moder, hertuginde Louise Caroline (J. Willing, 1838)

urolig; det samme gælder billedophængningen. Farverne er meget brogede og grelle i tonerne, som mange brugte det hele empiren igennem. Væggene er græsgrønne med forgyldte lister, loftet er dekoreret i drap, grønt og hvidt, medens gardinerne er rosa med hvide klunker. Gulvtæppet er fraisefarvet i bunden med lyse felter og blomster i alle

mulige kulører. De fleste af møblerne er i sen-empirestil; men sybordet i forgrunden er i ny-rococo og de små sorte konsoller over sofaen i ny-gotik. Stuen minder i sin stil om samtidige tyske interiører, af hvilke der er bevaret en del akvareller af lignende art som denne; men da Frederik VI's buste indtager så iøjnefaldende en plads, må man gå ud fra, at det lille kabinet her er fra Danmark.

Fra generalguvernør Peter von Scholtens lejlighed i Bredgade

Akvarellen s. 40 gengiver en stue i et af datidens mest omtalte københavnerhjem, nemlig generalguvernør over de vestindiske øer Peter von Scholtens elégante lejlighed i Bredgade 186 (nuværende nr. 45). Da det byggekompleks, som nu omgiver Marmorkirken, dengang ikke eksisterede, havde ejendommen vinduer både til Bredgade og til den store plads med Jardins ufuldendte Marmorkirke. Von Scholtens beboede stuelejligheden, og hjørneværelset, der er afbildet her, havde et fag vinduer ud mod kirkepladsen og tre fag til Bredgade; overfor disse lå arveprins Ferdinand's og arveprinsesse Carolines palæ (nu Balticas bygning), hvor skildvagten og hans røde skilderhus lyste op på fortovet. Den ejendom, von Scholtens beboede, er nu stærkt ombygget, og hele stueetagen er indrettet til butikker.

På akvarellen ser man generalguvernørinden, der sidder på sin forhøjning og syr, omgivet af sine tre døtre. »Prins Peder«, som Scholten kaldtes i folkemunde, førte meget stort hus, ikke blot i sit »palads« i Vestindien, men også i hjemmet i København. Her afholdt han for eksempel i 1832 en soirée med henved to hundrede gæster, »hvor samtlige Prinser, Statsministre og udenlandske Ministre var til stede«. Værelserne var ved en sådan lejlighed parfumerede, og et par vestindiske negre blæste i trompet ved indgangen til spisestuen.

Von Scholtens flyttede ind i lejligheden i Bredgade 1831 og boede der til generalguvernørindens død i 1849. Tegningen her er hverken signeret eller dateret; men jeg mener, at den efter al sandsynlighed er udført af guvernørens broder Frederik von Schol-

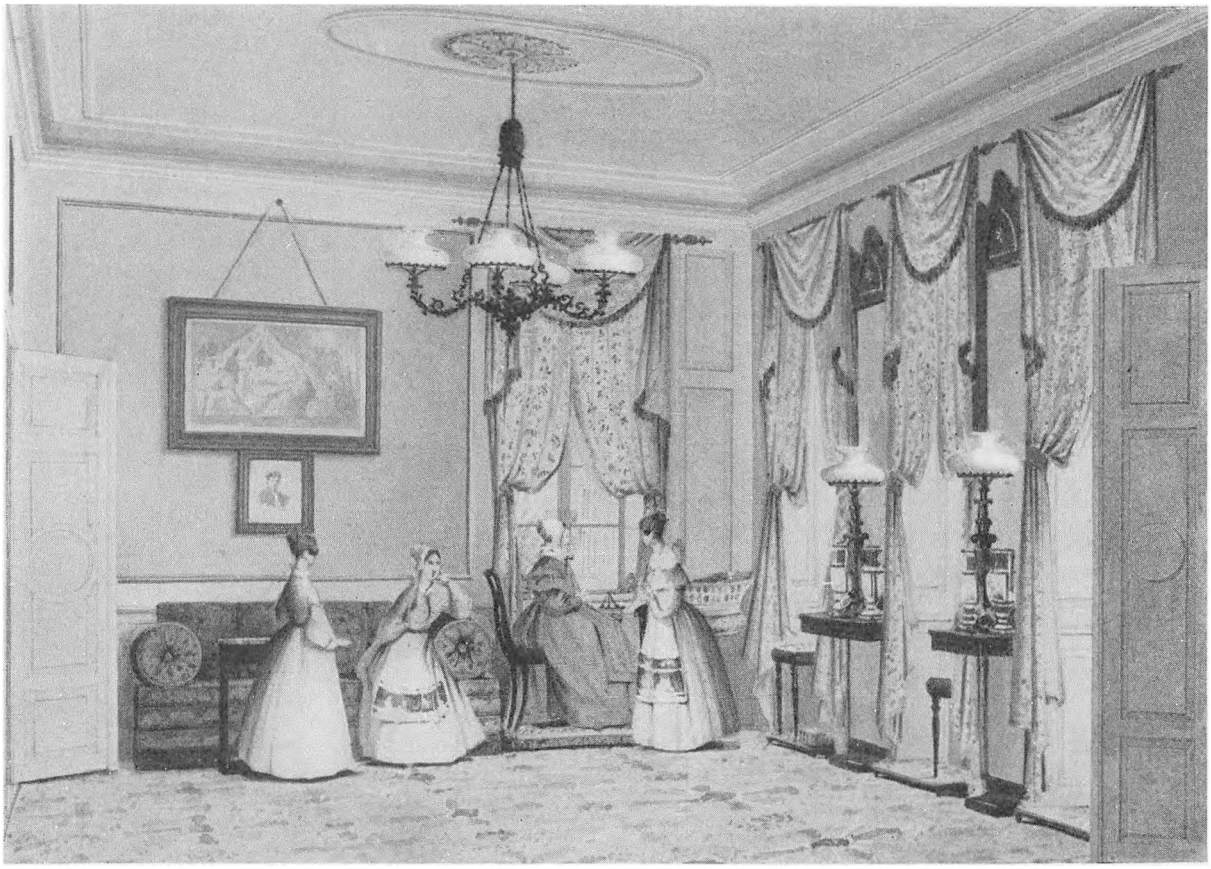

Generalguvernørinde von Scholten med døtre i lejligheden Bredgade 186 (nuværende nr. 45), tegnet 1840

ten, af hvem der findes andre arbejder bevaret i familien; disse minder en del om den her afbildede i teknik og streg. Hvad dateringen angår kan man komme den meget nær. Som man ser på tegningen, bærer foruden fru von Scholten kun den ene af døtrene kappe på hovedet, hvilket er et sikkert indicium på, at hun er gift, i modsætning til de to andre, der har håret udækket, som ugifte unge piger brugte det. Den første af von Scholtens døtre, der blev gift, var Adelgunde, der var født 1813, og som 16. februar 1840 ægtede generalløjtnant Johan Bülow; det er altså hende, der på tegningen sidder i sofaen. Hendes søster Francisca, født 1821, der ses længst til venstre, blev imidlertid gift cirka

to måneder senere, den 28. april, med Frederik VI's og grevinde Dannemand's søn grev Frederik Dannemand. Akvarellen må altså været malet mellem 16. februar og 28. april 1840. Den ældste af døtrene, Elizabeth Cathrine, der var født 1811, står foran moderen til højre i billedet. Hun blev i 1848 gift med den senere general Claude du Plat, der som bekendt faldt ved Dybbøl 1864.

Som omtalt var Adelgunde von Scholten blevet gift i februar 1840; året efter fødte hun en datter, Elisabeth, men døde selv kort tid efter i december 1841; den lille pige opdroges i von Scholtens hjem, og da hun i 1864 blev gift med lensbaron Tage Reedtz-Thott, fik hun akvarellen af barndomshjemmet med til Gaunø, hvor den stadig findes. Også moderens stambog opbevares her, og gennem den får man et levende billede af de mange kendte personer, der har besøgt von Scholtens hjem i Bredgade. Også Oehlenschläger har færdedes i disse stuer, og ved et besøg den 15. december 1838 har han skrevet et digt til den unge Adelgunde i hendes stambog. Ved synet af hende mindes han nemlig hendes faster, der havde samme navn og hvis skønhed havde betaget ham i hans unge dage. Da digtet ikke tidligere har været offentliggjort, gengives det her i sin helhed:

Unge Pige! Tiden gaaer,
Som en drøm forbi den haster;
Huld, som Dig, for treti Aar,
Skued jeg din unge Faster!

Som et Stierneskud forsvandt,
Hine Foraarsdage svundne
I min Høst jeg atter fandt –
Selsomt! – Scholtens Adelgunde!

Men ved hine Dages Savn
Veemod i mit Hierte kommer,
Samme Yndighed og Navn –
Ak men ei den samme Sommer!

Mine Digte skienkte jeg
Dengang den forsvundne Skiønne;
Her en Sang jeg digter Dig,
Vil Du den med Bifald lønne?

Vel er Skialden meer ei ung;
Men Apol ham ei forlader;
Byrden er for Den ei tung
Som var Yngling med din Fader.

Moder! Børn! o her igien
Jeg en Ungdomsven mon finde;
Kalder ogsaa mig en Ven!
Vær mig Hver en blid Veninde!

Hvad stuens møblering angår er den, til trods for at vi er i 1840, stærkt påvirket af empiren; foran den helt overtrukne, grønne sofa, eller divan, som denne type kaldtes, står kun et lille ovalt tebord med messingbakke. De spinkle mahognistole og pillespejlene er i empirestil. Det mest moderne i stuen er lysekronen og de to tilsvarende lamper, der står på konsollerne mellem vinduerne flankeret af store porcelænsvaser; det er astral-lamper af samme konstruktion, som den der er omtalt s.36. De hvide, mønstrede gardiner, der har rosafarvet foer, er i høj grad med til at give stuen dens præg; de er hæftet op et godt stykke over vindueskarmen, ikke i flugt med denne, som det var moderne i begyndelsen af århundredet; kapperne har mørkegrønne frynser og er draperet omkring drejede mahognistokke. Der er forhøjning ikke blot på fru von Scholtens syplads, men også i de tre dybe vinduesnicher til højre i billedet, hvor man skimter to stole svarende til hendes.

Kong Frederik VI's arbejds- og soveværelse på Amalienborg

Frederik VI's arbejds- og soveværelse er velkendt som litografi; men Zeuthens originale tegning, der har været forlæg for litografiet, og som gengiver stuen i farver, har ikke før været offentliggjort; akvarellen er afbildet her s. 43 (jfr. farvebeskrivelsen i noterne); den tilhører det danske kongehus og hænger i en vinduesniche i Christian IX's arbejdsværelse på Amalienborg. Tegningen er signeret: C. Zeuthen, og dateret 1840.

Efter Christiansborg Slots brand i 1794 flyttede kongefamilien ind i de adelige palæer på Amalienborg, og Frederik VI, der dengang var kronprins, fik bolig i det Schack'ske Palæ, der ligger på højre hånd, når man kommer fra Amaliegade gennem kolonnaden; nu kaldes det Christian IX's Palæ. Her blev Frederik VI boende til sin død 1839. Hans arbejdsværelse, som gengives her, lå i stueetagen med to fag vinduer ud til palæhaven; til venstre i billedet fører en dobbeltdør ind til det store audiensgemak og til højre en tilsvarende dør til en hjørnestue, der af Christian IX brugtes som arbejdsværelse. Tapetdøren på bagvæggen fører ud til en lille trappe, der forbinder første og anden etage.

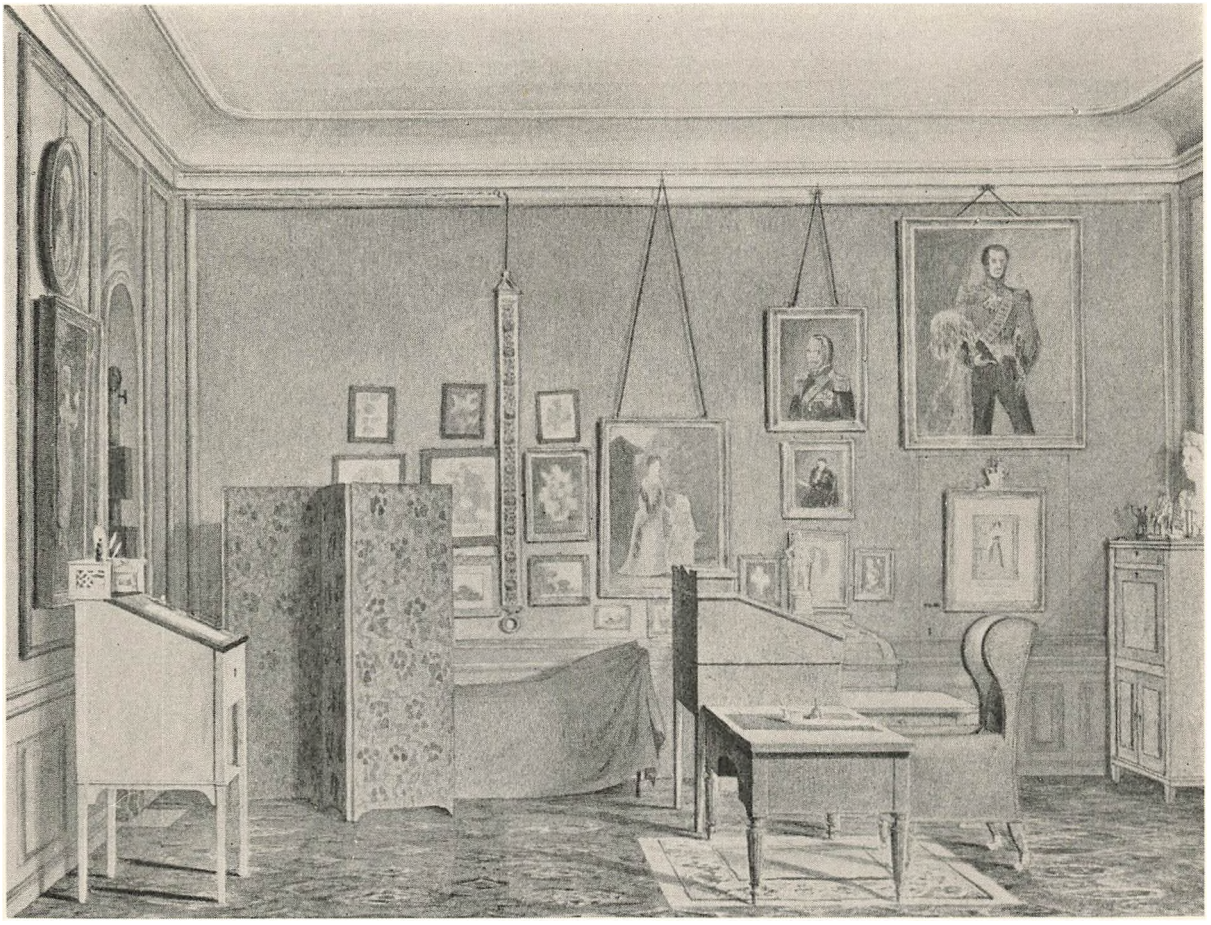

Kong Frederik VI's arbejds- og soveværelse på Amalienborg (C. Zeuthen 1840)

Selve rummet er bevaret praktisk talt uforandret, kun ovnnichen, hvor man skimter en etageovn, er ændret; men møbleringen er en ganske anden nu; idet der i 1865 blev indrettet en dagligstue til Christian IX her.

Tegningen er som nævnt udført 1840, altså kort tid efter kongens død 3. december 1839, og den giver et sikkert meget sandfærdigt billede af den gamle monarks daglige opholdsstue. Ganske vist var empiren i Danmark en fattig og nøjsom tid på grund af

krig og statsbankerot; men selv set på denne baggrund vidner stuen her, om kongens yderst spartanske levevis. Det at soveværelse og arbejdsrum er fælles, var ganske vist almindeligt også i denne periode; men den lille umagelige seng, halvt skjult bag skærmbrættet, er ikke hvad man ellers forestiller sig ved et kongeligt leje. Frederik VI var ikke videre sparsommelig når det gjaldt hoffets ydre repræsentation; men når det drejede sig om hans egen person, var han meget beskeden i sine fordringer. Det fremgår også af en bemærkning i et brev fra Bernstorff til Schack Rathlau, kort efter at kronprins Frederik havde måttet forlade den store suite pragtrum han havde beboet på Christiansborg og indrettet sig i det Schack'ske Palæ: »Kronprinsen er så glad, at man kan læse det ud af hans Ansigt. Jeg har aldrig set ham lykkeligere. Han har i Virkeligheden kun et eneste Værelse til Raadighed, men det er ham fuldstændig nok«. Senere blev der dog indrettet nogle flere rum til ham, alle i stueetagen, medens hans gemalinde beboede førstesalen.

På væggen over sengen hænger den lange, broderede klokkestreng, hvormed majestæten kaldte på sin kammertjener. Til venstre står kongens hvidmalede arbejdspult, hvorpå nøglerne til Københavns porte blev lagt hver aften, når staden var gået til ro. Pulten findes nu på Rosenborg Slot. En lignende ståpult ses til højre for kongens skrivebord; på dette står hans blæk- og sandhus og en lille bordklokke. Den store øreklapstol, der er betrukket med rød safian, opbevares på Frederiksborg Slot. Den og skrivebordet er i senempirestil, antagelig anskaffet omkring 1830. Sekretæren i baggrunden til højre er noget ældre fra tiden omkring 1800.

Blandt de mange billeder på væggen genkender man over tapetdøren C. A. Goos' portræt fra 1831 af Christian IX's fader, hertug Vilhelm af Glyksborg; dette billede kom senere til at hænge i Christian IX's soveværelse over hans seng; det findes nu på Rosenborg. Det lille mørke portræt til venstre for tapetdøren forestiller Frederik VI's svigerfader, landgreve Carl af Hessen-Kassel, hvis stuer er gengivet s. 34 og 35. Det store maleri midt på væggen er Jens Juels dobbeltportræt af dronning Marie Sophie Frederikke og kongeparrets ældste datter, prinsesse Caroline, malet 1799–1800. Kongens anden datter, Wilhelmine, ses over skrivepulten til venstre i stuen; det er Hans Hansens portræt af den lille prinsesse; hun løber med en rose i hånden.

I denne stue sad Frederik VI ofte til langt ud på aftenen og arbejdede, ikke sjældent blev klokken både 12 og 1, og alligevel – beretter en af hans hoffolk – »bliver Hans

Majestæt vaagnet Kl. 6, men ligger gierne 1 Quartier eller ½ Time længere, men er altid paaklædt og barberet før 7«. Så forstår man bedre, at det kneb for kongen med at holde sig vågen under de langvarige tafler, hvad der ofte hentydes til i mémoirer og breve. Et lille glimt af den enevældige monark intime får man gennem general Rømelings beretning om, hvorledes han en morgen, da han er blevet tilsagt til kl. 7, træder ind i den stue, der er afbildet her, og ser kongen stå henne ved kakkelovnen og varme en kop over gløderne. »Hvad er det, Deres Majestæt bestiller der?« »Jeg laver Salep. Det skal være saa godt for mit Bryst«. Frederik VI ulejligede ikke engang sit køkkenpersonale med at tillave den chokolade, han plejede at drikke om morgenen, men fik den fra en konditor i Lille Strandstræde. Om aftenen »naar den trofaste Kammertjener havde svøbt Tæppet om Kongen i hans tarvelige Seng«, kom majestæten som regel med den kendte bemærkning: »God Nat, Ole! Sluk Lyset! Pengene ligger i Vinduet« og så lo den gamle konge og føjede til »Naa i Guds Navn!« Denne kammertjener fik også et referat, hvis kongen i dagens løb havde oplevet noget morsomt under sin færd mellem folk. – Det var i dette værelse Frederik VI døde den tredie december 1839.

Greve Carl Moltkes dagligstue, Sankt Annæ Plads

Møbleringsmæssigt er både Frederik VI's arbejdsværelse og grev Carl Moltkes dagligstue fra 1844, der ses s. 46, interessante; de er nemlig nogle af de tidligste danske eksempler på den ny mode, der opstod med hensyn til møblernes placering; klassicismens ideal, hvor det midterste af gulvet er holdt frit, er her helt opgivet. I kongens stue er der anbragt ikke mindre end to borde, en ståpult og en stol midt i værelset, og på tegningen s. 46 står det runde dagligstuebord i stuens midte omgivet af stole. Blandt de meget få oplysninger i samtidens litteratur om måden at møblere på, findes en bemærkning i et af Johanne Louise Heibergs breve. Hun er netop ankommet til kurstedet Franzensbad, hvorfra hun 7. juli 1855 skriver til Johan Ludvig Heiberg: »Jeg har nu pyntet op i min Sal med hvad jeg kunde, sat de faae Møbler, her vare, midt paa Gulvet, for at give den

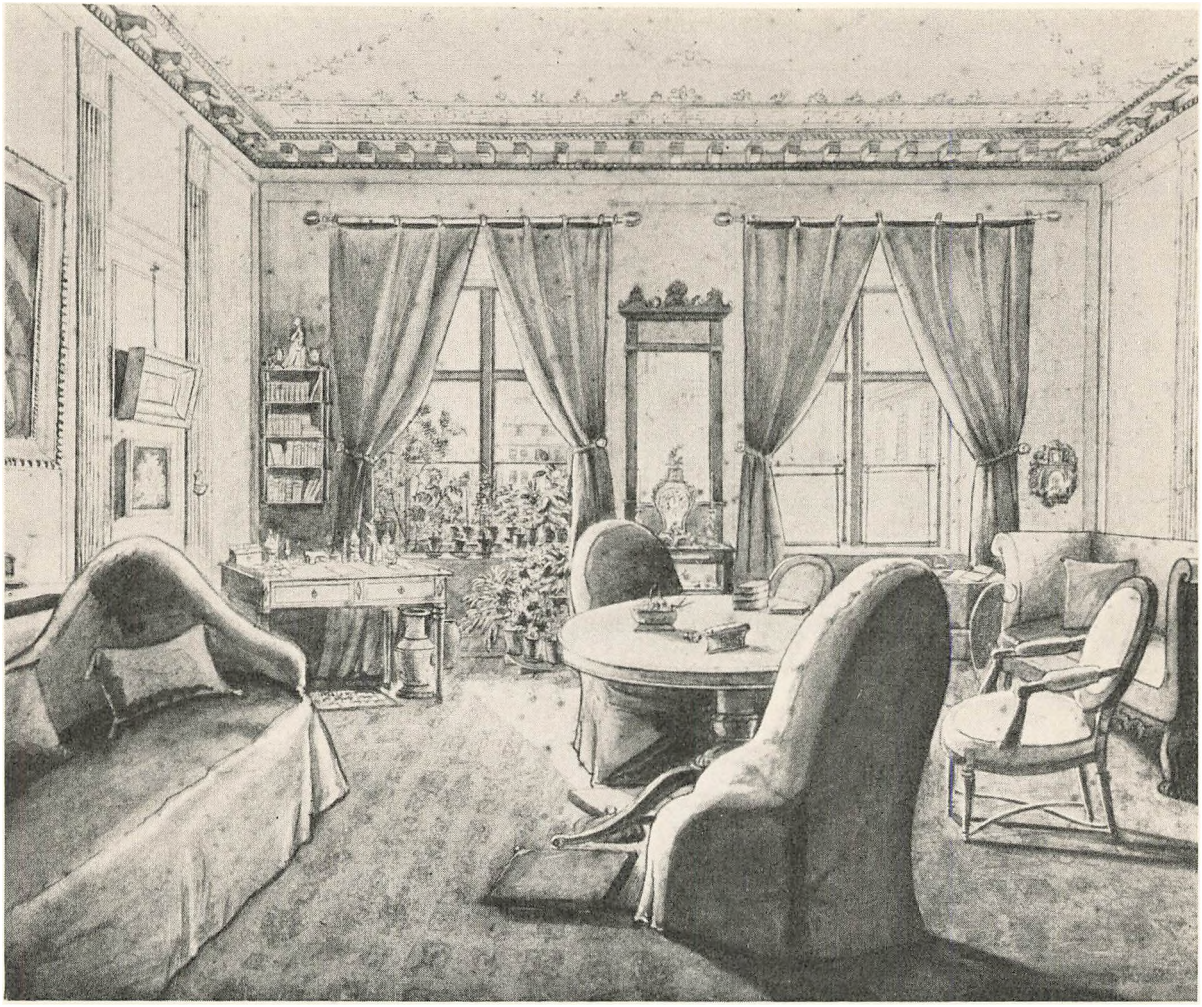

Greve Carl Moltkes dagligstue i ejendommen Sankt Annæ Plads nr. 11, tegnet 1844

et fornemt Præg, og sat en stor Bouquet af Mark-Blomster paa Bordet«. Nu virker det altså *fornemt* at sætte møbler midt i stuen, medens det i begyndelsen af århundredet betragtedes som noget ganske forkasteligt. At det ikke blot drejer sig om en ny måde at placere møblerne på, men om en fuldstændig ændring af stemningen i stuerne, får man

et indtryk af, når man f. eks. sammenligner empirekabinettet s. 35 med stuen s. 56; det er klunketiden, der så småt begynder at gøre sig gældende. - Som nævnt er tegningen s. 46 dateret 1844; men man ved ikke, hvem der har udført den. Den forestiller dagligstuen i den kendte statsmand greve Carl Moltkes lejlighed i ejendommen Sankt Annæ Plads nr. 11 i stueetagen; gennem vinduet til højre ser man østgavlen af Garnisons Kirke, gennem det andet skimtes huset på hjørnet af Store og Lille Strandstræde. Familien Moltke boede i denne lejlighed fra 1839 til 1844, og de har altså ladet stuen tegne lige inden de flyttede derfra.

Ejendommen eksisterer endnu; det er en fin klassicistisk bygning opført af arkitekten J. H. Rawert 1801. Stuens paneler og feltinddeling med kannelerede pilastre og flade, udskårne kapitæler er samtidige med bygningen; de er endnu helt bevarede. Da tegningen er udført i pen og tusch, kan vi intet sige om rummets og møblernes farver. Iøjnefaldende er de løse overtræk på to af stolene og sofaen til venstre; de minder meget om dem, der endnu anvendes på herregårde og palæer i perioder, hvor huset ikke bebos; men denne stue er jo tydeligt nok beboet, blandt andet alle urtepotteplanterne i vinduet viser det, og i sofaen ligger der puder. Konsolspejlet mellem vinduerne og det runde bord er i senempire, sofaen til højre i nyrococo-stil. Skrivebordet, der står på skrå i hjørnet ser ud til at være noget ældre, det er antagelig fra begyndelsen af århundredet. Ældst er stolen til højre i billedet, den er i Louis XVI-stil, fra slutningen af det attende århundrede.

Interiør fra herregården Grevens Vænge

De to solfyldte stuer, der ses på akvarellen s. 49, er fra herregården Grevens Vænge, der ligger nogle kilometer sydøst for Næstved; hovedfløjen, der er af bindingsværk, blev i årene omkring 1900 stærkt ombygget, så ingen af de interiører, der er gengivet her, er nu bevaret. Tegningen er signeret A. Juuel og udført 1847; på dette tidspunkt ejedes gården af stiftsdame i Vallø Birgitte Sophie Christiane Kaas, en datter af viceadmiralen. Hun havde lejet hovedbygningen ud til greve Gustav Holck-Winterfeldt, som flyttede

til Grevens Vænge, da han i 1837 var blevet gift med comtesse Christiane Danneskiold-Samsøe. Han boede der med sin familie, til han i 1847 arvede stamhuset Fjellebro på Fyn. De to ældste døtre sidder på gulvet og leger i den bageste stue.

Møblerne menes at være anskaffet til brylluppet i 1837. Stolene, sofaen og den firkantede puf er betrukket med smalstribet, drapfarvet stof; det ser ud som om, at det på flere af stolene er et løst overtræk, der er bundet omkring benene. På væggen over sofaen hænger et spejl; det er meget typisk for denne periode, at ovalen er anbragt på den brede led, det samme gælder rektangulære spejle; på Louis XVI- og empiretiden vender man dem altid på den høje led. På vinduesvæggen er anbragt to store halvrunde blomsterborde fyldt med planter og bag dem lette hvide molsgardiner. På etagèren står der porcelæn.

Hvad møbleringen angår danner sofaen, bordet og stolene tydeligt en gruppe, i modsætning til hvad man brugte i Louis XVI- og empiretiden, og hvad der også er meget karakteristisk, stolene er forskellige, det er ikke et samlet møblement; der er store drejede stole med løse hynder, to slags lette stole og en højrygget kurvestol omkring bordet. Det samme er tilfældet på tegningerne s. 56, 58 og 59, og der kendes også andre eksempler. Her på Grevens Vænge drejer det sig jo endda om nyerhvervede møbler; man har ikke været nødt til at bruge tilfældigt sammenskrabet bohave, som man måske kunne fristes til at tro, men har med vilje købt flere forskellige stoletyper til denne ene stue. Bordet foran sofaen er dækket af et stort tæppe. På ingen af de tidligere interiørtegninger i denne bog er anvendt bordtæpper, de blev først almindelige omkring 1840; man skal helt tilbage til omkring 1700 for at finde eksempler på brugen af bordtæpper, når man undtager dem, der undertiden anvendtes under dugen på spisebordet.

I begge rummene er der papirstapet på væggene, i det forreste er bunden drap med blå bladslyng og lyst brunlige blomster, i det bageste smalle striber i blåt og hvidt.

Trykte tapeter var allerede blevet almindelige på Louis XVI-tiden; men endnu i mange år betragtedes det åbenbart ikke som rigtig fint kun at have papir på væggene, i al fald når det drejede sig om repræsentative rum. Det fremgår tydeligt af nogle bemærkninger i Waldemar Kornerups memoirer. Han boede hos familien Haagen, som i 1838 flyttede ind i en lejlighed i Kronprinsessegade i København. Værten foretog i den anledning nogle

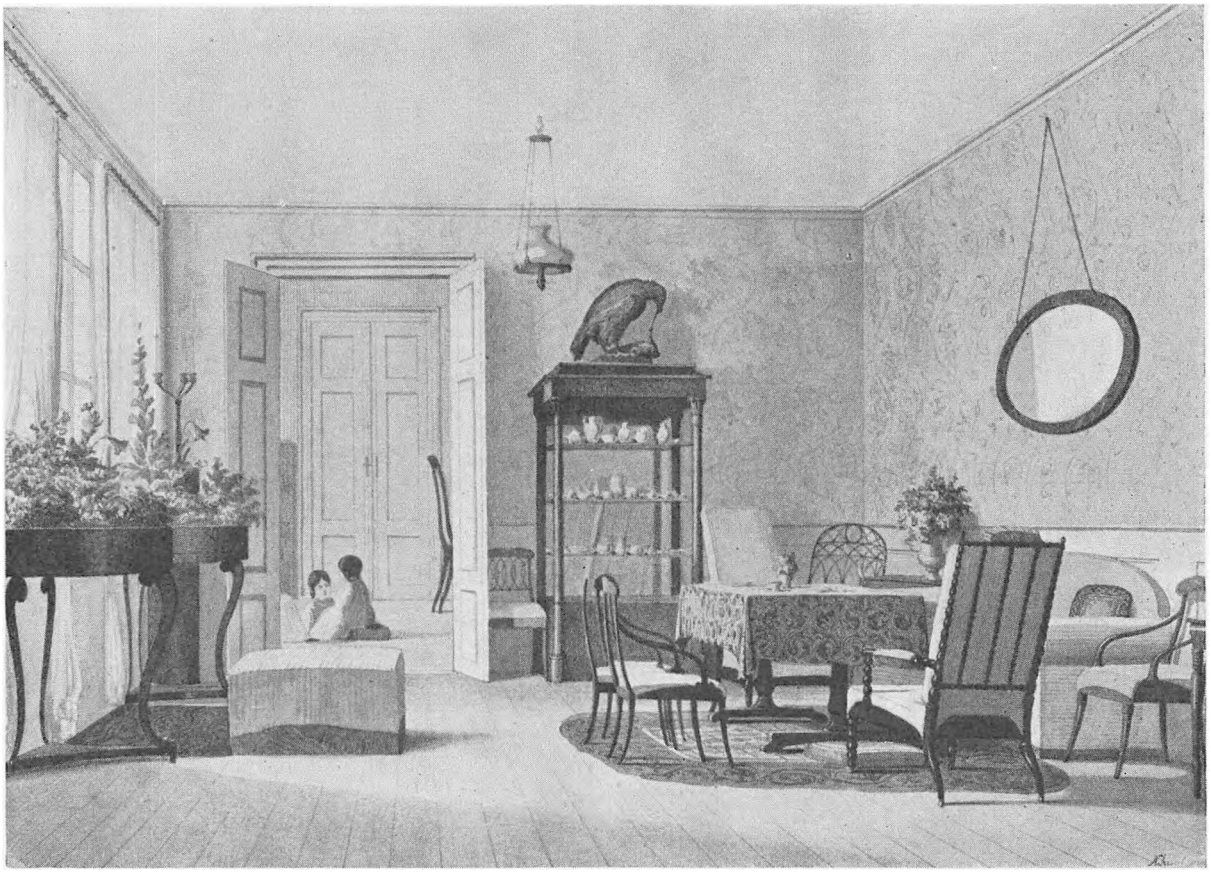

Interiør fra herregården Grevens Vænge ved Næstved (A. Juuel 1847)

reparationer, »hvorved dog anvendtes en vis Oeconomi i Udstyrelsen af Værelserne. Som et Curiosum kan anføres, at Holm sendte nogle Ruller Tapetpapir til os for at vi kunde vælge hvilke vi vilde have. Allerede det, at Væggene ikke skulde have Lærred med Oliefarve, men at man skulde nøjes med Tapetpapir, syntes vi var underligt. Imidlertid blev der valgt et Stykke til et Værelse og et til et andet; men end større blev Forundringen, da man fik at vide, at det kun var til Salen, at Papiret skulde vælges; i de andre Værelser skulde bruges en ringere Sort Papir.«

Hos professorinde Angelique Jacobsen i Dronningens Tværgade

Som tidligere nævnt er det Andreas Thomas Juuel (1816-1868), der har udført akvarellen s. 49; også interiørerne s. 51 og 56 er tegnet af ham. Han var egentlig porcelænsmaler og fik sin uddannelse på Den kgl. Porcelænsfabrik under G. F. Hetsch's vejledning; samtidig gik han på Akademiet og udstillede allerede fra 1836 landskabsbilleder. 1853 blev han leder af Bing & Grøndahls maleratelier, og nogle år senere udnævntes han til administrator af fabrikken. Juuel virkede også i mange år som tegnelærer og underviste blandt andet landgreve Wilhelm af Hessens døtre Augusta og Louise; den sidstnævnte blev som bekendt Danmarks dronning gennem sit ægteskab med den senere Christian IX. Dronning Louise beskæftigede sig lige til sin død meget med tegning og maling, og det danske kongehus ejer adskillige af hendes arbejder. Foruden de her gengivne interiørtegninger af Juuel kender jeg endnu nogle stykker; men efter al sandsynlighed findes der adskillige rundt om i privateje. Juuel havde også en anden specialitet, nemlig transparente akvareller malet på porcelæn og monteret som lampeskærme eller abskonseler.

Den stue Andreas Juuel har gengivet på akvarellen s. 51 er dagligstuen i professorinde Angelique Jacobsens hjem i Dronningens Tværgade 4, København. Professorinden, der blev gift 1823, var datter af den kendte grosserer Johan Jacob Petzholdt, hvis portræt hænger øverst til højre på interiørtegningen. Det er malet af Eckersberg og er stadig i familiens eje. Maleriet over det taffelformede klaver er udført af professorinde Jacobsens broder, maleren E. C. F. Petzholdt, der døde kun 33 år gammel på en rejse i Grækenland. Fru Jacobsen var enke efter den kendte læge, professor Ludwig Levin Jacobsen; han var 1842 blevet udnævnt til kgl. livlæge, men døde allerede året efter. Tegningen af dagligstuen er udført flere år efter hans død, nemlig 1851.

Lejligheden lå på første sal, og denne stue vendte ud til Dronningens Tværgade. Stuens paneler, døre og vægfelter, der nu er delvis fjernede, er fra begyndelsen af 19. århundrede. Møblerne er alle i sen-empire; sofaen er af ganske samme type som den, der ses i familien von Scholtens stue s. 40. Den højryggede armstol mellem skrivebordet og det store sofabord har smalstribet betræk, som øverst er dækket af en hvid antimacassar;

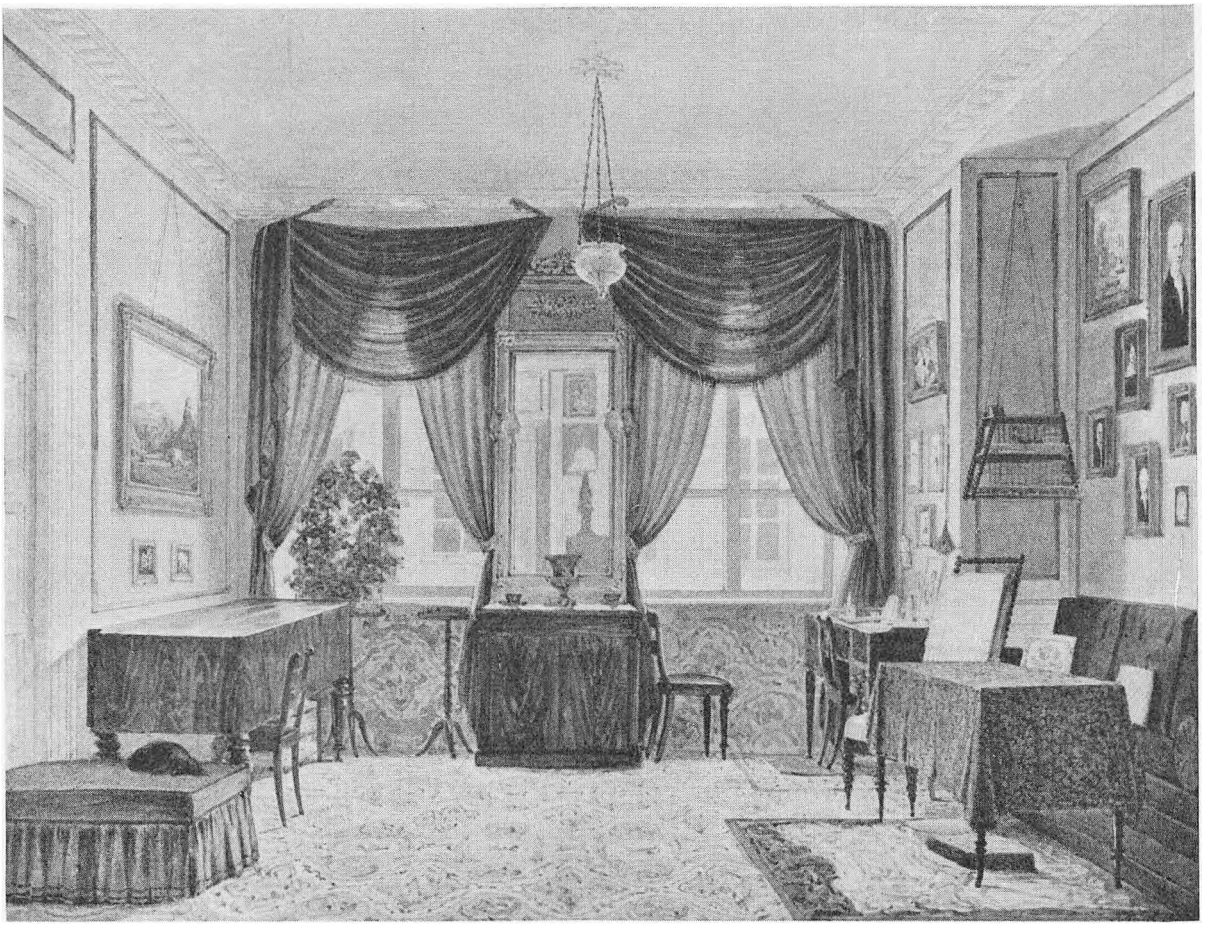

Professorinde Angelique Jacobsens dagligstue i Dronningens Tværgade 4 (A. Juuel 1851)

den er her blot et rektangulært stykke stof; senere i århundredet antog de mere komplicerede former, ofte som store sløjfer af blondestof. Når man anbragte antimacasser på stole og sofaer, var det for at skåne møbelbetrækket mod den fedtede olie, herrerne brugte i deres hår, macassarolie, som den hed. Olien er antagelig kommet i brug omkring 1830, ialtfald omtaler O. J. Rawert den 1831 som noget nyt: »Macassarolie er en rød, vellugtende Olie, som først nyligen er anbefalet som Middel til at befordre Haarets

Vext. Den tilberedes af fede Olier, gjøres vellugtende, og farves rød med Sandeltræ«. Resten af århundredet var det moderne, at herrerne havde blankt pomadiseret hår, og det er ikke underligt, at husmødrene prøvede at skåne de fine møbelbetræk med antimacassar, der let kunne tages af og vaskes. Først omkring århundredskiftet begyndte de at gå af mode.

Et møbel, der er særlig karakteristisk for sidste halvdel af 19. århundrede, er puffen; i professorinde Jacobsens stue er den anbragt foran døren til venstre i billedet, hendes lille sorthårede hund har lagt sig til rette ovenpå den; i stuen fra Grevens Vænge er der også en puf; den er anbragt, som man ofte brugte det, frit på gulvet. Gardinerne i professorinde Jacobsens dagligstue er draperede omkring spyd, hvis spidser rager skråt ud i luften, en mode, der opstod allerede på empiretiden. Gulvtæppet dækker ikke blot selve gulvet, men fortsætter op under vindueskarmen for at skåne mod træk. Desuden er der mindre tæpper ovenpå dette, både foran sofaen og under skrivebordet. For yderligere at hindre fodkulde er der anbragt små, broderede skamler foran de bedste siddepladser Sådanne fodskamler var meget almindelige, se f. eks. s. 38, 46, 49 og 56, og når de har været særlig yndede i midten af 19. årh. skyldes det antagelig, at damerne på den tid gik med fodtøj, der ofte var af silke og med ganske tynde såler.

Gæsteværelse i Lynge Præstegaard

Det lille beskedne gæsteværelse fra Lynge præstegård i nærheden af Sorø, der ses s. 53, er tegnet 1857. Her er tapet helt ned til fodpanelet; de brede, lodrette striber er blå på lysegrå bund; stuen har hvidskuret brædde gulv, og af gardiner er der kun små hvide kapper anbragt på et gardinbrædt, der buer ret kraftigt fremefter. Mellem vinduerne står et ganske enkelt bord, hvorpå der er anbragt en skråpult med grønt filt som skriveunderlag. Sengen er meget enkel i udformningen og af en type, som var almindelig brugt i store dele af det 19. århundrede. Til højre for sengen står natskabet. På væggen hænger blandt andet et landkort og ved siden af døren fem lange piber med porcelænshoveder.

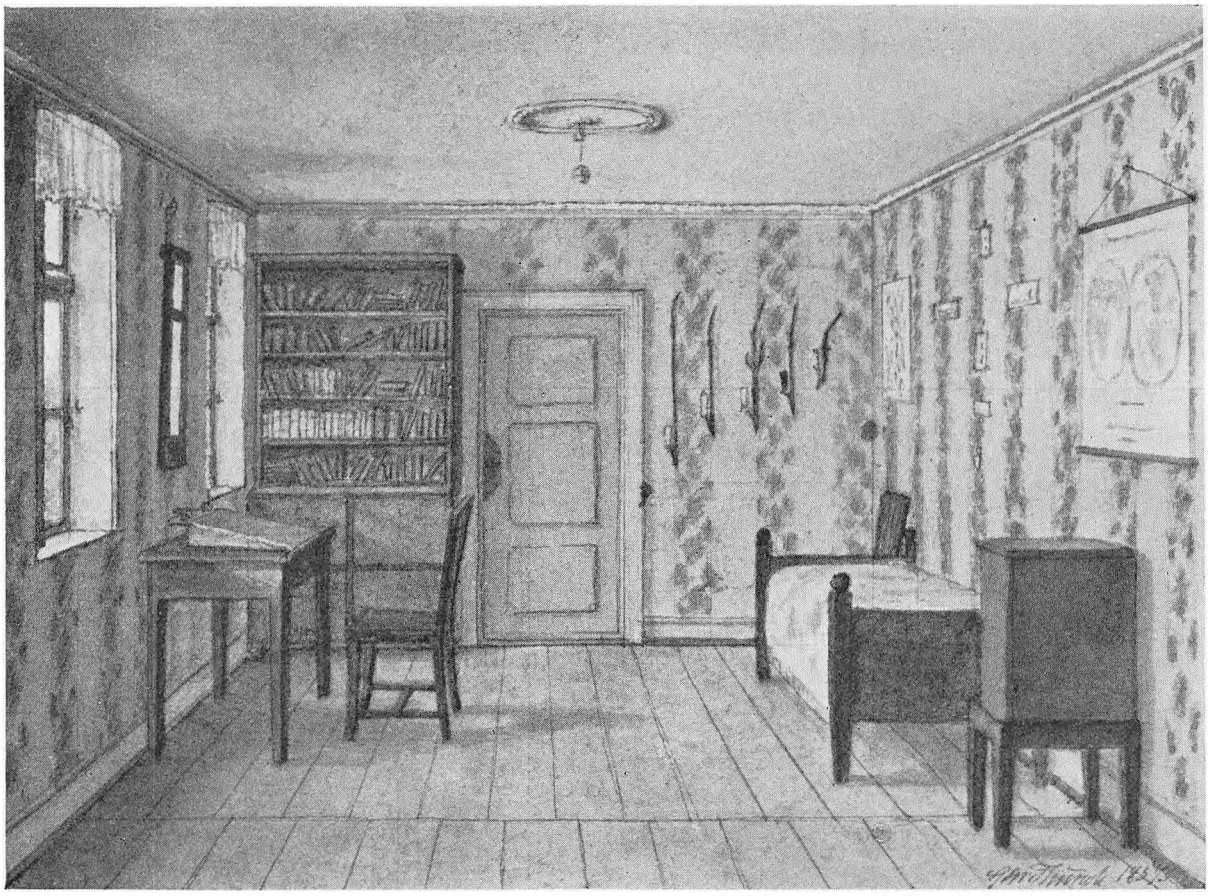

Gæsteværelse i Lynge Præstegaard nær Sorø (Chr. Thurah 1857)

Som dette spartanske værelse har sikkert mange studerekamre rundt om på præstegårdene været indrettet; men kun meget få af dem er blevet foreviget i en tegning. Almindeligvis lod man jo kun de fine stuer tegne. Denne akvarel er udført af Christian Thurah 1857; han var på dette tidspunkt lærer ved enkedronning Caroline Amalies Asylskole i København; året i forvejen havde han taget teologisk embedseksamen. Muligvis har Thurah selv boet i det lille studerekammer under sit besøg i Lynge Præstegård, hvor Holger Kongslev Tryde dengang var sognepræst.

Salon i det danske gesandtskabspalæ i London

Fra 1857 til 1860 var admiral C. van Dockum Danmarks gesandt i England og havde i denne periode bolig i det danske gesandtskabspalæ på Lowndes-Square i London. Akvarellen s. 55 gengiver en af salonerne i dette hjem; den er udført 1857 af gesandtens frue, admiralinde Louise van Dockum, der var datter af generalmajor F. C. F. Bauditz.

Stole, sofaer og puder er betrukket med lyst, sommerligt stof, bunden er hvid og blomsterne røde med grønne blade. Gardinerne er holdt i samme farver med kapper af lange frynser i blåt og rødt. Undergardinerne er af hvidt mol. I døråbningen til den næste salon er røde portièrer med brogede borter. Foran kaminen, hvor ilden blusser, står to små kaminskærme, der meget praktisk kan skydes op og ned på en stang. På det store runde bord er foruden en mængde bøger anbragt en skål, der efter al sandsynlighed er til visitkort; i den samledes gæsternes kort, således at man altid kunne kontrollere, hvor fornemme bekendte værten og værtinden i huset havde. Her i admiral van Dockums hjem har visitkortskålen uden tvivl rummet de fineste navne indenfor engelsk high-life. I sine erindringer giver admiralen et meget vittigt og malende billede af selskabslivet i London under hans gesandttid, da der udfoldedes en overdådig pragt, som han iøvrigt ikke på nogen måde lod sig imponere af.

I denne salon er møbleringen i endnu højere grad, end det er tilfældet i grev Moltkes stue (s. 46) et brud med klassicismens principper. Her er ikke blot bord og stole rykket midt ud på gulvet; men selv den ellers så vægfaste sofa har revet sig løs, er blevet et fritstående møbel og led i en større gruppe. Det er typisk for møbleringen i sidste halvdel af det 19. århundrede, at man foruden sofaer op ad væggen – således som der også er det i denne stue – anbringer nogle enten på skrå i et hjørne eller frit på gulvet; sådanne sofaer er naturligvis af en særlig form, der kan tåle at ses fra ryggen og med betræk på bagsiden svarende til det øvrige. En polstret empiresofa derimod har en decideret bagside, der ikke er beregnet til at ses, ganske som det 18. århundredes canapéer.

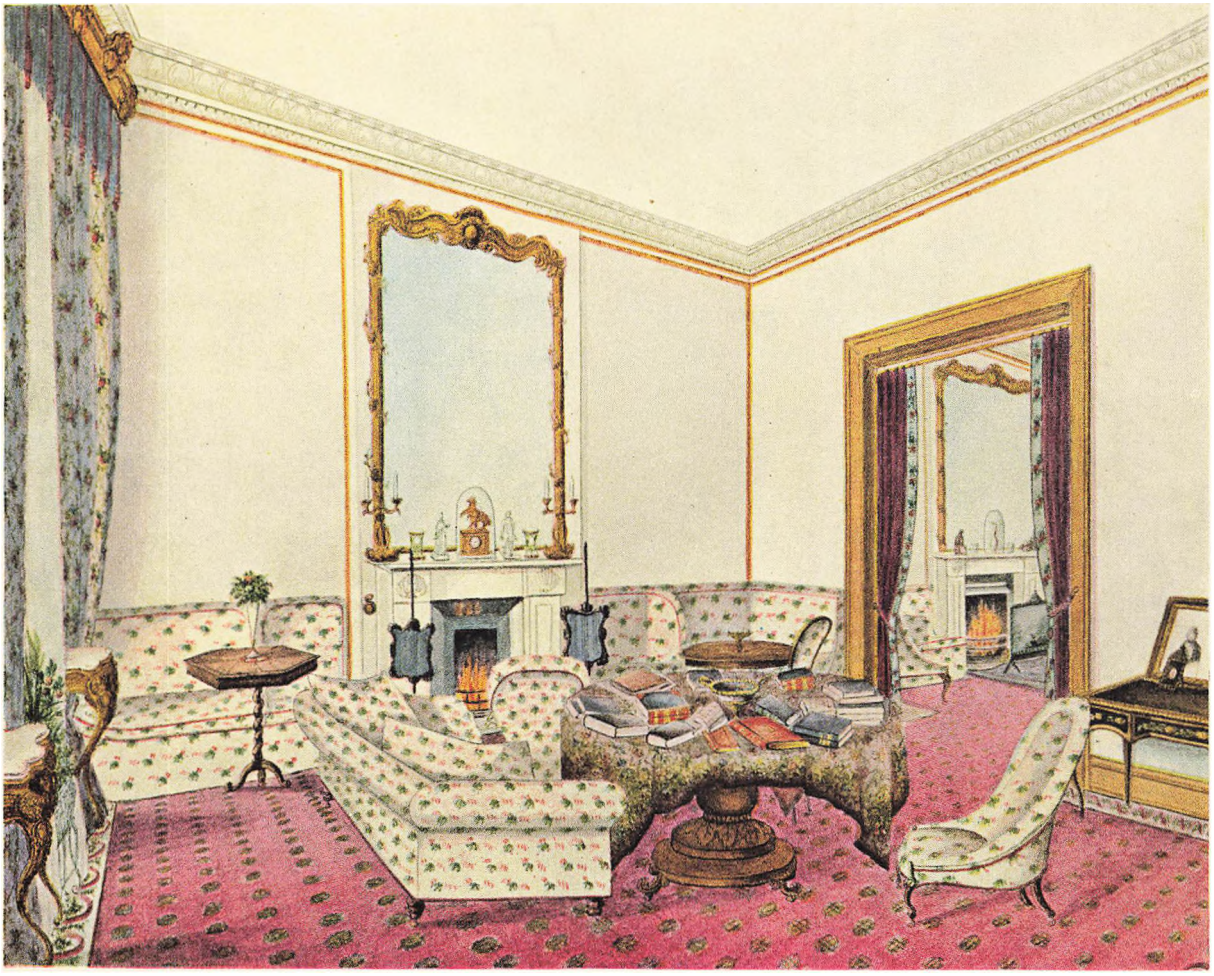

Salon i det danske gesandtskabspalæ i London (Louise van Dockum 1857)

Admiralinde van Dockum har foruden denne akvarel tegnet en tilsvarende, som viser salonen fra den modsatte side; på den ser man tydeligt de forgyldte ny-rococo spejle med konsoller, der skimtes til venstre på tegningen her. På væggen overfor kaminen står et langt, lavt skabsmøbel i Boulle-teknik med et forgyldt ny-rococo spejl over; desuden ser man et lille taffelformet klaver. De to akvareller ejes stadig af admiralindens familie.

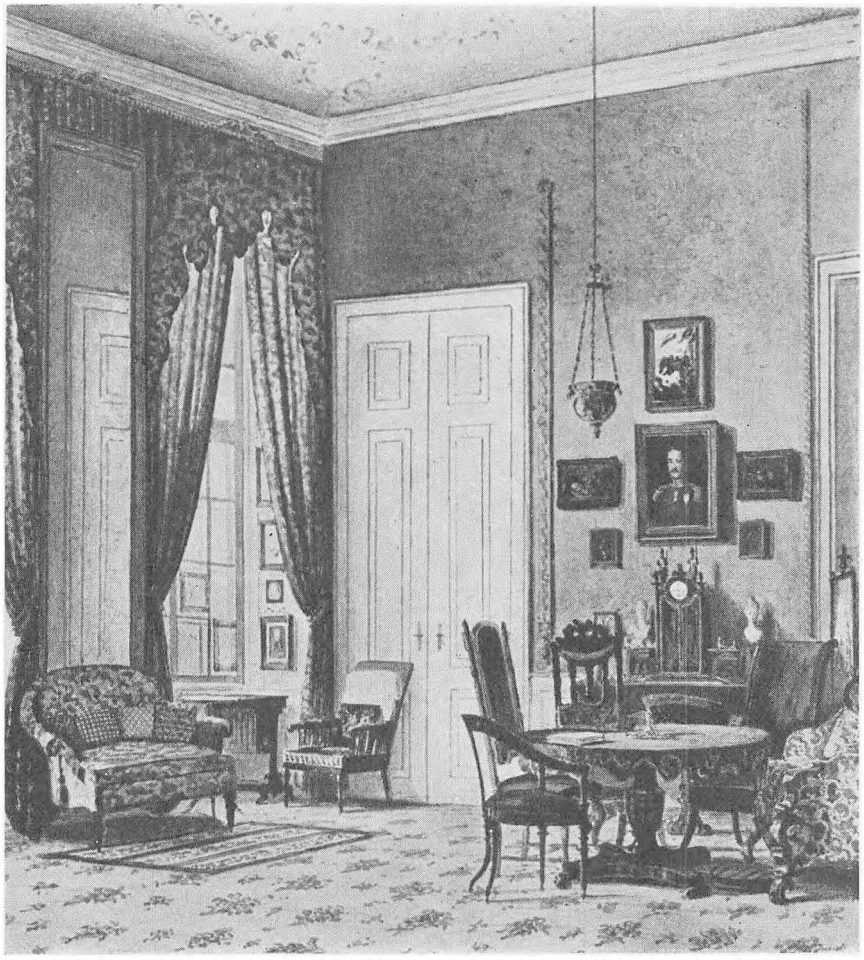

Gemak hos arveprinsesse Caroline i det Bernstorffske Palœ i Bredgade (A. Juuel omkring 1860)

Gemak hos arveprinsesse Caroline i det Bernstorffske Palæ

Arveprinsesse Caroline, Frederik VI's ældste datter, boede i over halvtredsindstyve år i det Bernstorffske Palæ i Bredgade, hvor Assurancekompagniet Baltica nu har til huse. Tegningen ovenfor gengiver et af arveprinsessens gemakker i dette palæ; den er signeret A. Juuel; man ved ikke, hvilket år den er udført; men det må være i 1850'erne eller 60'erne. Juuel døde 1868.

I anledning af prinsessens bryllup 1829 med arveprins Ferdinand, broder til den senere Christian VIII, købte Frederik VI det Bernstorffske palæ til det nygifte par, som blev boende der resten af deres liv. Arveprinsen døde 1863, hans gemalinde 1881.

Det gemak, der ses på tegningen, har hvidmalet træværk med forgyldte profillister; vægfelterne er drapfarvede ligesom bunden i gulvtæppet. Gardinerne med de franske kapper er blå og hvide, svarende til betrækket på nogle af møblerne. Frit på gulvet står et rundt bord omgivet af mange forskellige slags stole, sådan som det var moderne på denne tid. På skrivebordet står et uhr i ny-gotisk stil, og over dette hænger et portræt af arveprins Ferdinand. Henne i vinduesnichen står prinsessens sybord og en magelig lænestol med puder; på denne plads sad arveprinsessen meget ofte; hun havde altid et eller andet håndarbejde i gang. Københavnerne så hende, når de spadserede i Bredgade, sidde ved dette vindue med sin store, stivede kappe på hovedet. Generalmajor C. F. von Holten fortæller i sine erindringer meget levende om arveprinsessen og fremhæver hende som en af de originaleste personligheder, han har kendt. »Hun lignede Faderen (Frederik VI) meget, ikke alene i det ydre, men i hele sit Væsen. Hun udtalte sin mening kort og bestemt, uden at tage personlige Hensyn, hvorfor ogsaa alle mer eller mindre følte frygt for hendes Bemærkninger«. Prinsessen var meget trofast, og når hun først havde fået en person i sin tjeneste, var vedkommende sikker på aldrig at få sin afsked. Hun havde bl.a. en kammerjomfru, der var meget drikfældig; men prinsessen ville ikke have, at nogen skulle opdage, at jomfruen led af denne svaghed, »hvorfor den gamle Arveprinsesse slæbte alene omkring med hende for at få hende lagt til Sengs«. Til sidst fik man overtalt prinsessen til at lade kammerjomfruen gå af med pension, dog således at der i betragtning af hendes lange og tro tjeneste blev bevilget hende fuld løn og godtgørelse for logis; men arveprinsessen skal ifølge C. F. Holtens udsagn have sagt: »Det kan nu være møjet godt! Men hvem skal saa passe hende, naar hun ikke har mig?« Arveprinsesse Caroline tog sig også kærligt af sine hoffolks børn. De måtte stadig komme til hende med deres karakterbøger fra skolen, og hver søndag samlede hun dem om sig. Selv var hun jo barnløs. Det er karakteristisk for prinsessens indstilling, når hun på sine ældre dage siger til Holten: »Kom snart igen, kjære. Vi er saa faa tilbage af dem fra Papas Tid«. »Det var ligesom de Folk i hendes Øjne var af finere Papir end andre dødelige«, føjer Holten til.

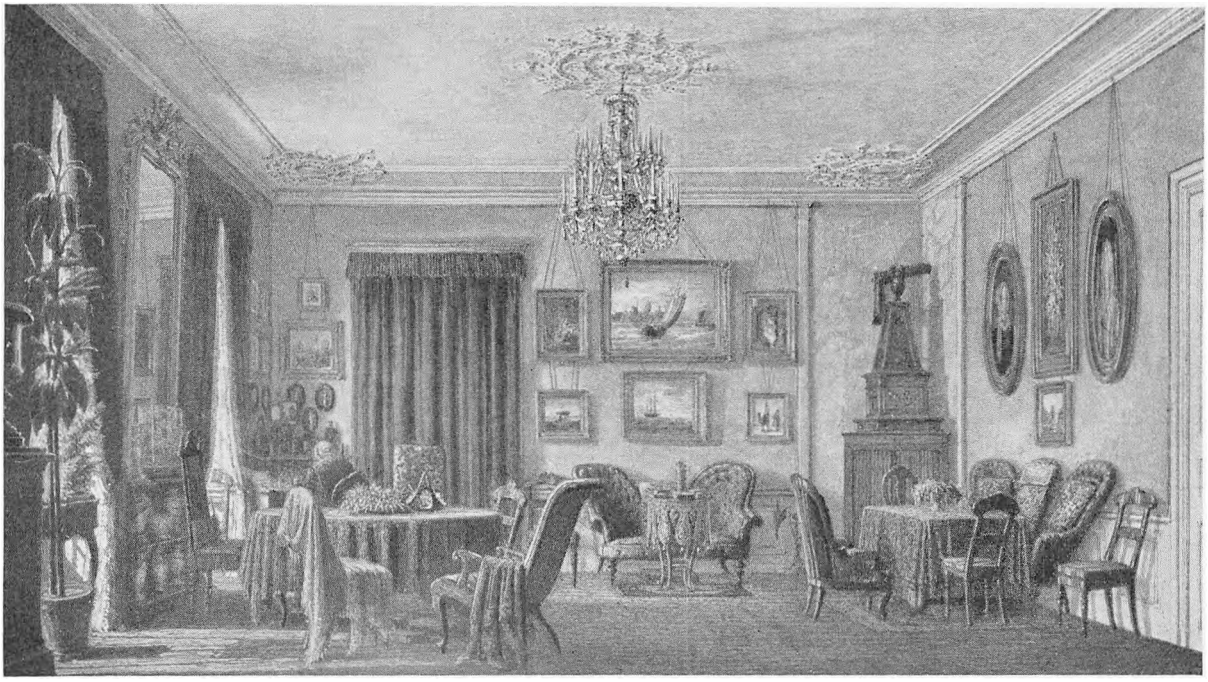

Enkebaronesse Caroline Amalie Reedtz-Thott i det Thottske Palæ på Kongens Nytorv (Chr. Hetsch 1865)

To interiører fra det Thottske Palæ på Kongens Nytorv

Fra det Thottske Palæ på Kongens Nytorv, hvor nu det franske gesandtskab har til huse, er bevaret to interiørtegninger, som gengives på dette opslag. Den første af dem er signeret Chr. Hetsch 1865 og viser, hvorledes enkebaronesse Caroline Amalie Reedtz-Thotts dagligstue så ud på dette tidspunkt. Baronessen, der sidder ved sit skrivebord til venstre i baggrunden, var enke efter Gaunøs ejer baron Otto Reedtz-Thott, der døde 1862. Samme år flyttede baronessen fra Gaunø til familiens palæ på Kongens Nytorv, hvor hun indrettede sig en lejlighed på første sal til venstre for porten; her boede hun til sin død 1869. Både stuens farver, dens møbler og måden de er anbragt på er typisk for 60'erne. Væggene er lysegrå, mens gardiner, portièrer, møbelbetræk og tæpper er holdt i



Kammerherreinde Frederikke Sophie Henriette Bielke og datter i det Thottske Palæ på Kongens Nytorv (1860'erne)

tunge røde og grønne toner. Sofaerne med den stærkt svungne ryglinie og polstringen, der er hæftet, så den danner dybe huller med regelmæssige mellemrum, er særlig karakteristiske; de er uden frynser og klunker, som man senere brugte det. Møblerne danner flere selvstændige grupper med forskelligartede stole omkring; på nogle af disse er lagt store sjaler som en slags dekoration. Skrivebordet, der kun lige skimtes i baggrunden, står på skrå i hjørnet; oven over det er væggen tæt besat med familiebilleder. I vinduesnichen ved siden af skrivebordet står en stol, antagelig også et sybord, og fra denne plads har baronessen haft den dejligste udsigt over Kongens Nytorv. I det andet vindue ses et blomsterbord med grønne planter og et højt gummitræ i urtepotte. Stuens paneler, døre og loft er fra det 18. århundrede, efter al sandsynlighed fra den store ombygning af palæet, som den franske arkitekt N. H. Jardin foretog i årene 1763-64. Navnlig de store rococokartoucher i loftets hjørner tyder på det; derimod ser rosetten i midten ud til at

være fornyet under senempiren. Den norske jernovn, der delvis dækkes af en kakkelovnsskærm, er fra Louis XVI-tiden. Nu er stuen på grund af senere ombygninger helt ændret. Som anført er den her omtalte akvarel signeret af Chr. Fr. Hetsch. Han var født 1830 og døde 1903. Hans fader var arkitekten G. F. Hetsch, hvis store indflydelse på stiludviklingen her i landet er velkendt; moderen var en datter af arkitekten C. F. Hansen. Christian Hetsch virkede navnlig som arkitektur- og dekorationsmaler, men arbejdede også for den kongelige porcelænsfabrik og for Ibsens Terrakottafabrik. Han har udført mange interiørtegninger af lignende art som denne, blandt andet den serie, der gengiver Christian VIII's og Caroline Amalies hjem på Amalienborg og Sorgenfri (s. 64-69).

Man ved ikke, hvem der har udført den anden tegning fra det Thottske palæ (s. 59). Den findes i to eksemplarer; det ene, der gengives her, hænger på Gaunø, det andet ejes af lensbaron Fr. Rosenørn-Lehn til Oreby. Man ser kammerherreinde Bielkes dagligstue, der lå i stueetagen med to fag vinduer til Kongens Nytorv. Lejligheden lå ligesom baronesse Reedtz-Thotts til venstre for porten, men altså i etagen under hendes.

Det er kammerherreinde Bielke, der sidder i sofaen på bagvæggen, medens hendes datter frk. Juliane Bielke spiller på det taffelformede klaver. Kammerherreinden var født Frederikke Sophie Henriette Reedtz-Thott, datter af Holger Reedtz-Thott til Voergaard, Rugtved og Gaunø. Hun var 1806 blevet gift med kommandørkaptajn Joh. Chr. August Bielke, men blev 1846 enke; selv døde hun 1865. Antagelig er tegningen udført kort efter hendes død; den meget usikre og skitsemæssige gengivelse af hende i modsætning til datteren kunne tyde på, at hun ikke har siddet model til »portrættet«.

Stuens møblering og billedophængningen minder meget om baronesse Reedtz-Thotts. Også i dette rum må døre, paneler og stukloft være fra Jardins ombygning af palæet. Gennem portièren til højre skimter man møblerne i et lille kabinet, der lå mellem porten og dagligstuen med et enkelt fag vinduer ud til Kongens Nytorv.

Grosserer Fr. A. A. Dithmers dagligstue, Vester Voldgade 39

Som eksempel på et velstående borgerligt hjem fra 1870'ernes København gengives tegningen s. 62. Trods sin urolige, overlæssede stil er stuen præget af den fred og hygge, der var så karakteristisk for denne periode. Tegningen, der er udført i tusch, laveret med hvidt og en smule lyserødt, viser os hjørnestuen i grosserer Frederik A. A. Dithmers lejlighed. På billedets bagside står følgende håndskrevne oplysninger: »Hotel Bellevue, Vestervoldgade 39[1], København, Efteraar 1870. Frederik Dithmer 48 Aar, Henriette Dithmer 51 Aar, Ludvig Dithmer 17 Aar, Julie Dithmer 14 Aar, Hector Hund, Eleonora Pappegøje«. Sidstnævnte sidder på armlænet af den amerikanske gyngestol og får sig en vippetur, når husets herre lader stolen gynge. Grosserer Dithmer ejede ejendommen Vester Voldgade 39, hvor »Hotel Bellevue« var; huset lå på hjørnet af Vestergade og Halmtorvet, hvor nu Politikens Hus ligger ud til Rådhuspladsen. Gennem hjørnevinduet ser man den gamle vold med sne og træer og gabet efter Vesterport, der var blevet nedrevet 1857. Dateringen 1870, der som anført står skrevet på bagklædningen, er imidlertid ikke helt rigtig. Ser man nøje efter på tegningen, opdager man, at der på bagsiden af nodebladet på flygelet står: »Morceau de Salon par EIL Copenhague 1872«; på denne diskrete måde har kunstneren signeret sin tegning. Hvert af familiemedlemmerne må altså have lagt 2 år til den alder, som er angivet på bagsiden for at oplysningerne kan blive korrekte. Hvem E. I. L. kan være, har jeg ikke kunnet få oplyst; men antagelig drejer det sig om en af de dengang ikke sjældne kunstnere, der på een gang var maler, fotograf, og litograf.

Det er tydeligt nok vintergardinerne, der hænger i stuen, de er mørke, uldne med borter og har sikkert både foer og mellemfoer, som man brugte det dengang, når det skulle være fint; foruden er der hvide undergardiner af blondestof. Om sommeren brugte man almindeligvis lidt lettere gardiner; de blev hængt op ved den store hovedrengøring om foråret; efter dette tidspunkt var det forbudt at fyre i kakkelovnen, det støvede for meget. Om efteråret havde man hovedrengøring endnu en gang, og så blev sommergardinerne taget ned og vintergardinerne hængt op, samtidig med at de store gulv-

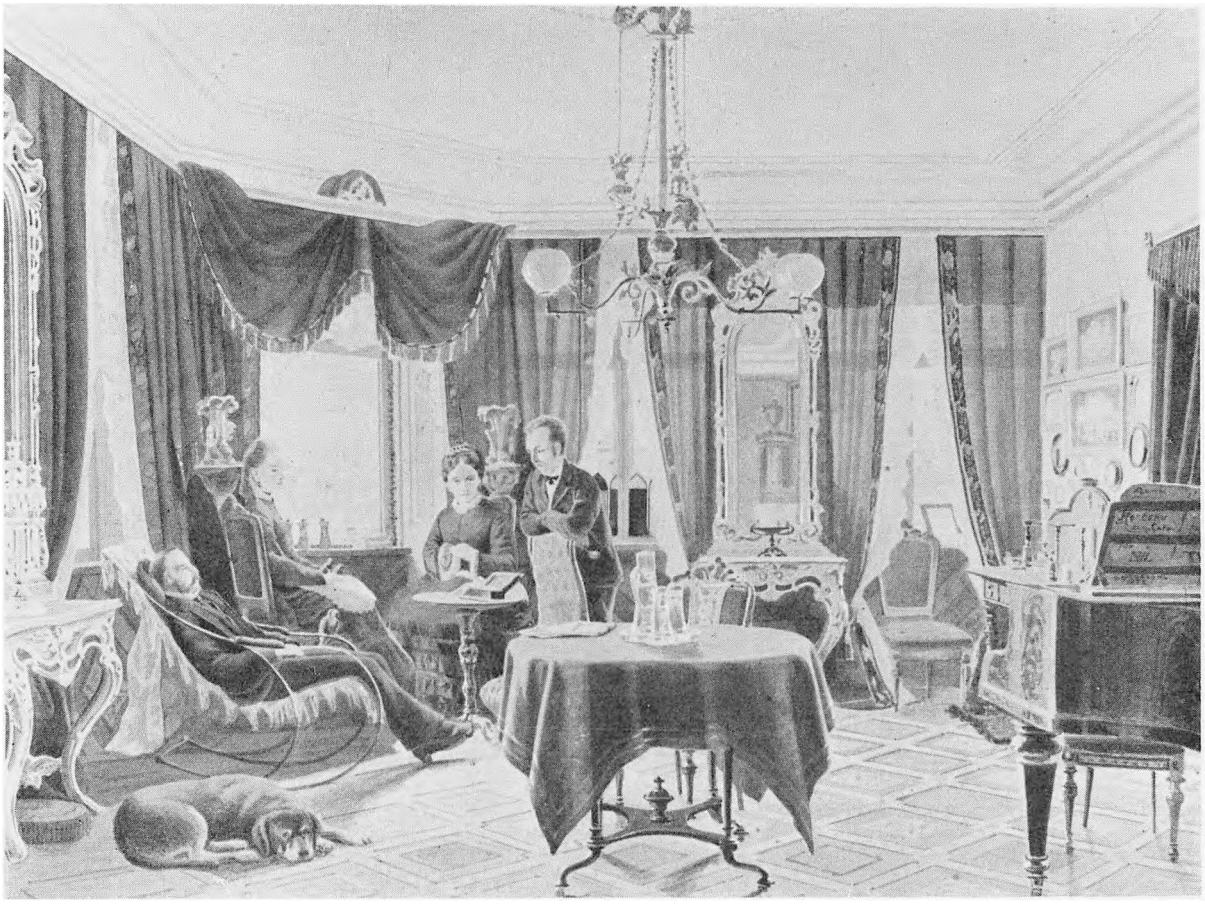

Grosserer Frederik Dithmer og familie, Vestervoldgade 39, København, signeret EIL 1872

tæpper, som man ikke brugte om sommeren, kom frem igen. I mange hjem havde man en uddannet tapetserer til dette arbejde, da de ofte stærkt draperede gardiner ellers ikke kom til at hænge så professionelt, som de gerne skulle; han sørgede naturligvis også for alle portièrerne og gulvtæpperne.

På to af vinduespillerne ser man store, forgyldte konsolspejle i ny-rococo stil. De fleste af møblerne er af nøddetræ med drejede ben, sådan som moden foreskrev det på dette tidspunkt, og møbelbetrækket er ganske sikkert plyds.

I loftet hænger en stor lysekrone med tre gasblus. Første gang gasbelysning anvendtes inden døre her i landet var i 1857, og resten af århundredet var den meget almindeligt brugt, til trods for de temmelig mange ulemper den forvoldte. »Gassen udsondrer en daarlig Lugt, som giver en usund Luft, der falmer og sværter Forgyldningen ved sine Uddunstninger«, siger forfatteren af den lille bog: Kunsten at møblere sin lejlighed, der tryktes i København 1892. Selv om man har gas i lejligheden bør man derfor undgå at anvende den i spisestuen, siger han; dette råd blev nu ikke altid fulgt. Mange foretrak imidlertid petroleumslamper overalt i huset; de første kom frem her i landet 1859 som afløsning for de mere upraktiske astral- og moderatørlamper. Nu da vi helt har vænnet os til elektrisk belysning, tænker man sjældent på, hvor meget ekstra arbejde det gav daglig, at pudse og påfylde de mange lamper, så de var parate, når de om aftenen blev båret ind og fordelt i stuerne. I Estrid Bechs interessante beskrivelse af livet på Holsteinborg omkring 1900 fortælles det, at der i alt blev holdt ca. 80 lamper i orden daglig; foruden rækker af lysestager. Om dagen opbevaredes de i en særlig lampestue, hvor 1ste tjeneren regerede.

Fire interiører fra enkedronning Caroline Amalies hjem

Kort efter enkedronning Caroline Amalies død 1881 udførte Chr. Hetsch en serie interiørtegninger fra hendes palæ på Amalienborg og fra Sorgenfri slot. Store, opklæbede fotografier af disse tegninger solgtes gennem Hoffenberg & Trap's Etablissement med indsatte fotografier af enkedronningen. Nogle af disse gengives her s. 64, 66, 67 og 69. Den første viser Christian VIII's og Caroline Amalies soveværelse på Amalienborg. Kongeparret beboede det palæ, hvor nu dronning Alexandrine bor, oprindelig kaldet det Levetzauske palæ efter bygherren Chr. Fr. Levetzau. Muligvis er lofts- og vægdekorationerne i soveværelset udført af G. F. Hetsch; men hans virksomhed ved dette palæ er endnu ikke klarlagt. Adskillige af de øvrige rum er dekorerede af N. A. Abildgaard, men ifølge Leo Swanes udsagn i bogen om Abildgaard kan det af stilistiske grunde ikke være

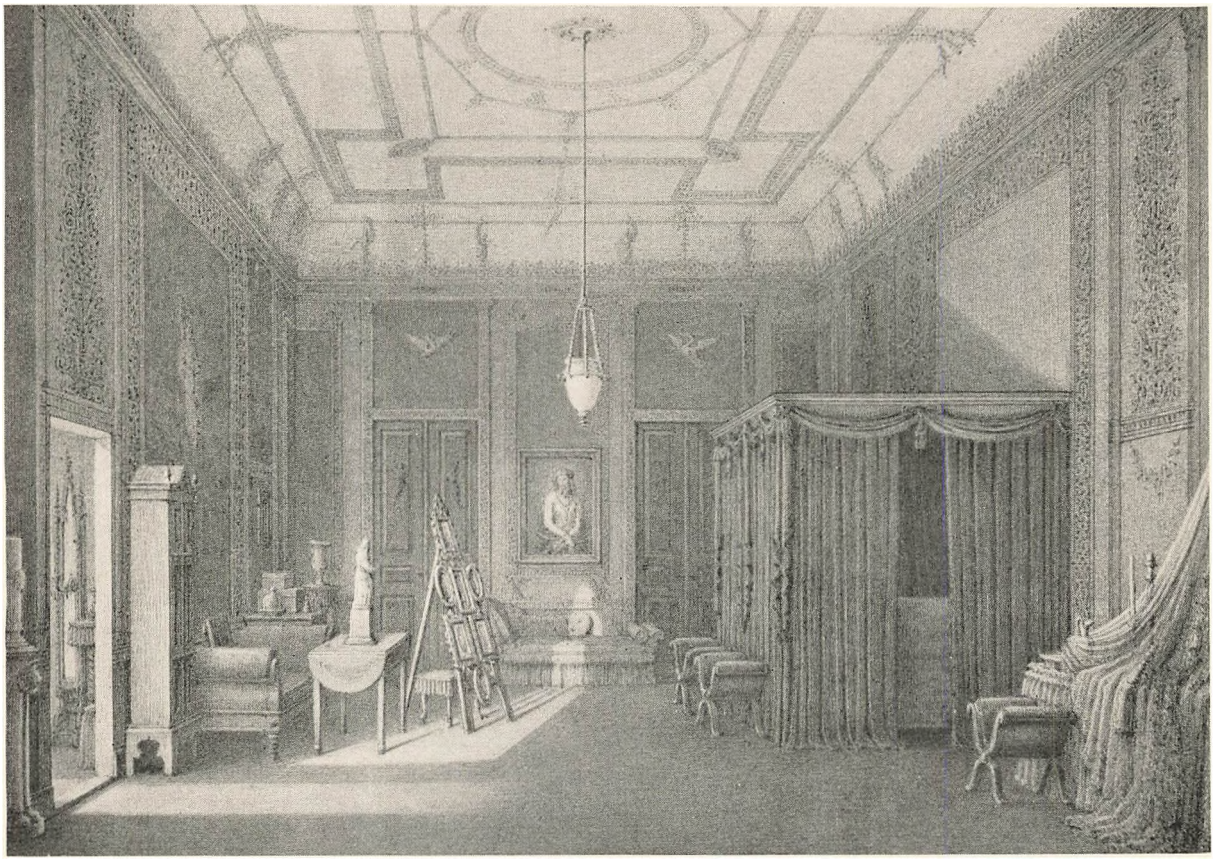

Kong Christian VIII's og dronning Caroline Amalies soveværelse på Amalienborg (Chr. Hetsch 1881)

ham, der er mester for udsmykningen her; derimod har han givet tegning til flere af møblerne, der nu findes på Frederiksborg Slot, nemlig den høje, smalle sekretær til venstre i billedet, sofaen og tabouretterne; de er udført til Christian VIII, medens han endnu var prins, antagelig til hans første bryllup 1806. Disse møbler er - hvad man ikke får indtryk af på tegningen - af meget fin kvalitet; de er af mahogni med forgyldte bronzedekorationer og indlægninger af lyse og mørke træsorter. Bordet med de buede klapper ser ud til at være fra omtrent samme tid som sofaen; men der foreligger ingen oplysninger om, at det skal være tegnet af Abildgaard.

Den store tillukkede himmelseng med de lange, folderige omhæng dominerer stuen. Det er karakteristisk for datiden, at sengen trods dens imponerende udseende var meget umagelig at ligge i på grund af de stive, hårde madrasser. Frederik Barfod bemærker, at det var først i dronningens sidste år - hun blev som bekendt 84 - at hun fik fjedermadrasser i sin seng, og dronningen »følte sig da så glad, så behagelig overrasket, fordi hun nu lå så dejlig«.

Til højre i billedet står toiletbordet, bl. a. med kande og vaskefad og i baggrunden en overpolstret chaiselongue, der ser ud til at være anskaffet i 1860'erne. Mellem denne og klapbordet er der anbragt et stort staffeli, hvorpå der hænger ikke mindre end syv indrammede billeder; et lignende findes i dronningens bibliotek s. 66. Sådanne staffelier var meget moderne i sidste halvdel af det 19. årh., undertiden var der mange i hver stue, ofte draperede med sjaler eller stoffer af forskellig art. Moden var opstået som et udslag af datidens begejstring for de malende kunstnere; man søgte at skabe »atelierstemning« i sine egne stuer. Undertiden gav man yderligere møbleringen et anstrøg af »kunstnerisk uorden«.

Ved siden af kongens og dronningens soveværelse var indrettet et påklædningsværelse i ny-gotisk stil; gennem døren til venstre kan man skimte toiletspejlet med gotiske spidsbuer.

Enkedronning Caroline Amalies bibliotek i palæet på Amalienborg ses s. 66. Det findes endnu praktisk talt uforandret og ligger på 1ste sal med vinduer ud mod slotspladsen. Det er indrettet i 1850'erne, altså efter Christian VIII's død. Ikke blot møblerne, men også paneler, dørindfatninger, gardinstænger og loftsgesimser er i ny-gotisk stil. Der synes at være nogen uenighed om, hvilken arkitekt enkedronningen har anvendt til dette rum; både Zeltner og Wolff har været nævnt; men ifølge arkitekten Chr. V. Nielsens eget udsagn er det ham, der har givet tegning til møblerne. Han interesserede sig meget for gotikken og var blandt de første her i landet, der søgte at genoplive denne stil; han tegnede blandt andet et stort bogskab til verdensudstillingen i Paris 1855, der udførtes af hofstolemager C. B. Hansen; det minder meget om enkedronningens, men er endnu rigere på detailler. Det blev i 1879 købt som brudegave til Christian IX's yngste datter prinsesse Thyra. Ude i Europa havde ny-gotikken

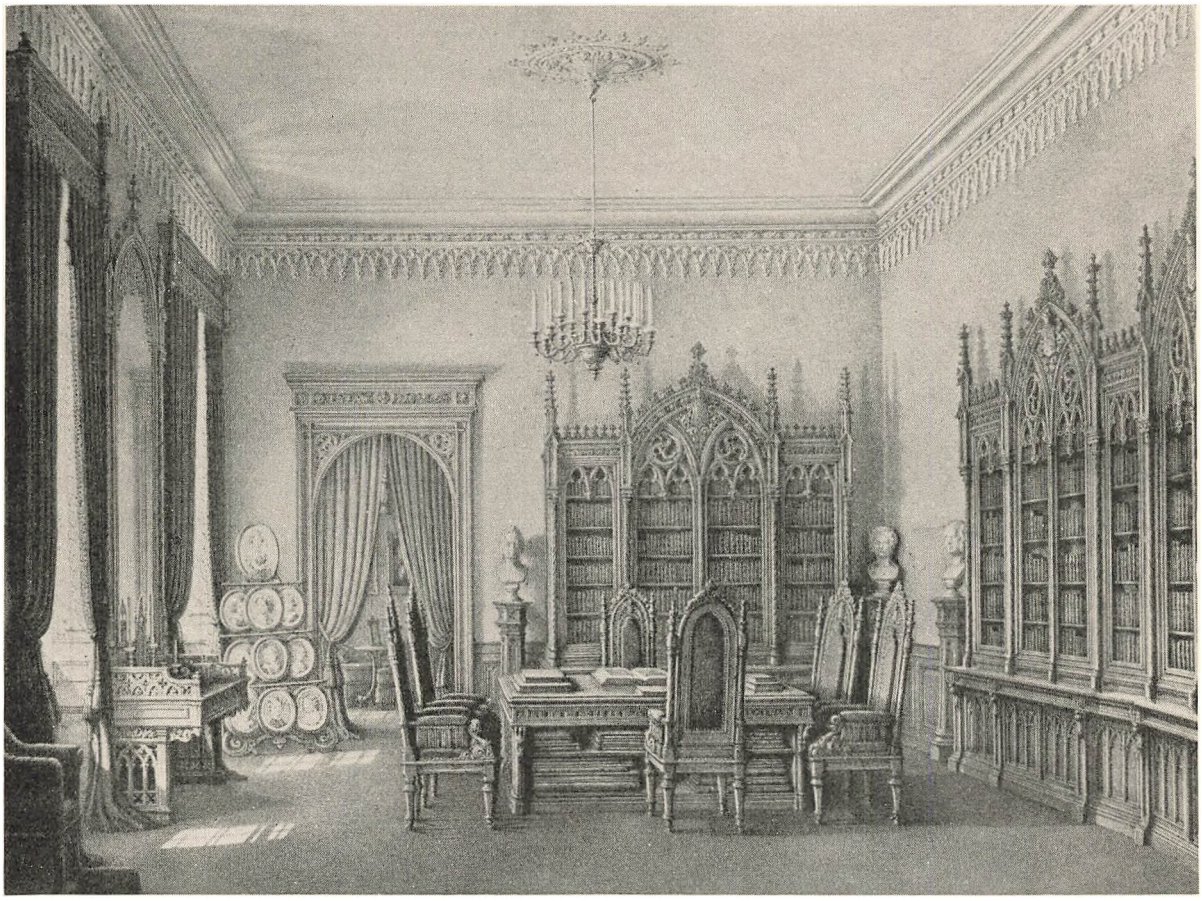

Enkedronning Caroline Amalies ny-gotiske bibliotek på Amalienborg (Chr. Hetsch 1881)

været på mode allerede omkring 1820, men her i Danmark slog den først igennem på et senere tidspunkt og nåede aldrig særlig stor popularitet. Chr. V. Nielsen gør selv opmærksom herpå, da han nogle år efter skriver om sine tidligere arbejder, og motiverer det med, at »den stod i altfor stærk Modsætning til de snirklede og polstrede magelige Rococomeubler, som man syntes at ville foretrække. Den gotiske Stil havde dertil et altfor tysk Særpræg, mod hvilket der dengang netop herskede en stærk Modvilje, og dette tror jeg bidrog til, at den stødte de nationale Rørelser, der kort

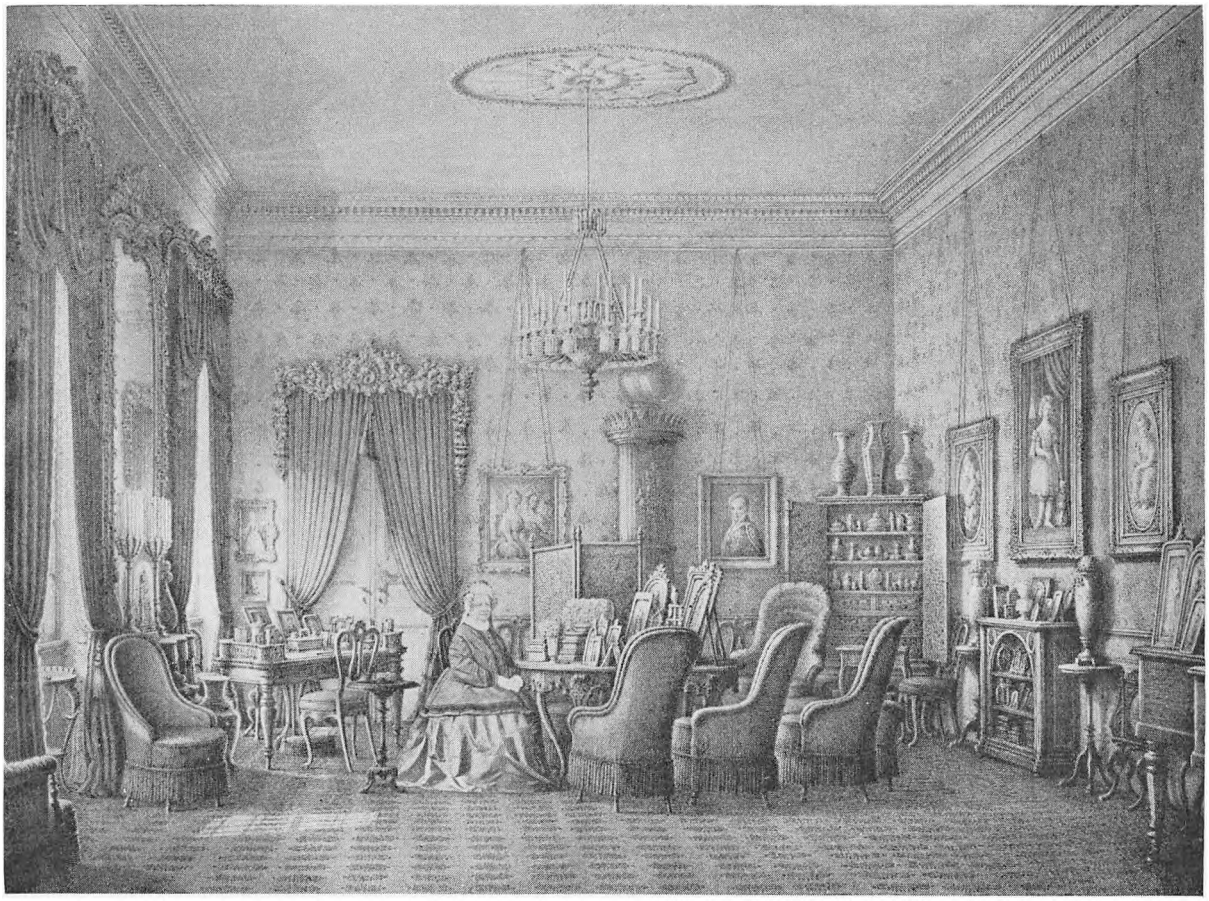

Enkedronning Caroline Amalie i sin dagligstue på Amalienborg (Chr. Hetsch 1881)

efter bragte den såkaldte »Christian den Fjerdes Stil« i Mode.« Det var G. F. Hetsch, hos hvem Chr. V. Nielsen 1848 fik tegneplads, der vakte hans interesse for gotikken både gennem nogle foredrag om middelalderens gotiske kirkearkitektur og Hetsch's egne arbejder i ny-gotik, bl. a. på Gjorslev. At man ikke fulgte de middelalderlige forbilleder, hvad møblernes udformning angik, er jo iøjnefaldende; men det ønskede man heller ikke. I en omtale af det tidligere nævnte bogskab til verdensudstillingen skriver Chr. V. Nielsen: »Det var efter bedste Overlæg, at jeg dertil valgte den strængere og,

om man vil, mere kirkelige og opadstræbende Gothik, i Stedet for den tarvelige Stil, som vi kjende af de meget faa og for det meste raat udførte Skabe, vi have tilbage fra Middelalderen, thi denne Form, som saadanne Skabe have, vilde være altfor tung til et Meubel af næsten syv Alens Høide . . .«

Samme princip har han fulgt i enkedronningens bibliotek, hvor alle møbelformerne er frit opdigtede og forsynet med gotiserende arkitekturmotiver. For at give værelset et hjemligt præg, er der langs væggene opstillet piedestaler med gipsbuster af danske digtere, bl. a. Oehlenschläger og Grundtvig. Begge disse kendte dronningen personlig og havde dem ofte som gæster i palæet. Allerede i sit barndomshjem på Augustenborg var Caroline Amalies interesse for litteratur blevet vakt, og Christian VIII delte denne interesse med hende; der afholdtes meget ofte litterære sammenkomster i deres hjem – blandt andet kom H. C. Andersen og læste højt af sine egne værker - og disse fortsattes efter kongens død; det var derfor naturligt, at Caroline Amalie, selv efter at hun var blevet enkedronning og førte et tilbagetrukket liv, har ofret så meget på indretningen af et bibliotek.

Til sin dagligstue (s. 67) havde dronning Caroline Amalie valgt en mere »magelig« stil end i biblioteket, nemlig ny-rococoen. Den gør sig tydeligt gældende i stolene, både de overpolstrede og de små lette med åben ryg; også det store bord i midten, konsolspejlet og de rigt udskårne gardin- og portièrestænger er typiske. Skrivebordet er derimod i sen-empire. Ved siden af enkedronningen står et ganske lille bord med trepasfod; pladen danner en fordybning, og i denne ligger dronningens strikketøj. Bordet var en gave til hende fra arveprinsesse Caroline, hvem hun allerede som barn var kommet meget sammen med. Selvom de var såre forskellige af temperament, varede venskabet mellem dem hele deres liv; de døde med få dages mellemrum i 1881. Bordet, der er ualmindelig fint udført i palisander med indlægninger af perlemor og messing, opbevares nu på Frederiksborg Slot.

Det er karakteristisk for denne stue, at der overålt også på flygelet til højre i billedet er anbragt en mængde indrammede fotografier. Det var ikke blot enkedronningen, der havde så mange stående fremme; i de andre palæer på Amalienborg, i Christian IX's og kronprinsens hjem, var der næsten endnu flere. Også uden for hoffets kredse var det

Enkedronning Caroline Amalie i et kabinet på Sorgenfri Slot (Chr. Hetsch 1881)



almindelig mode. Fotografiet var jo en ret ny opfindelse, og det er som om, man er blevet så begejstret for den, at man slet ikke kunne få nok; foruden alle dem, man havde stående fremme, havde man store polstrede albumer fulde af billeder, og de mange skærme, man anbragte i stuerne, blev indrettet således, at der var lange rækker af »lommer«, hvor der yderligere kunne stikkes nogle fotografier ned. Dronningen har derimod meget lidt nips. Skabet i hjørnet til højre ser ud til at rumme en del af Christian

VIII's kunstsamling, og på bordene og skabene er kun meget få ting, som kan kaldes nips. Det var jo ellers den store mode fra 1870'erne og århundredet ud; man kunne have indtil flere hundrede stykker i en enkelt stue. Også møblernes antal i de enkelte rum var meget stort i denne periode; undertiden var der så mange, at man undrer sig over, at navnlig damerne med deres omfangsrige tournurekjoler overhovedet har kunnet bevæge sig i stuerne. Idealet med hensyn til møblering havde unægtelig skiftet siden Statsminister Ove Høegh Guldbergs tid, hvor forskrifterne lød: »Få Møbler i Værelser er den største Mode«.

I det lille hjørnekabinet fra Sorgenfri Slot (s. 69) ser man enkedronning Caroline Amalie i sin store krinolinekjole, omtrent som vi kender hende fra Vilh. Bissens statue i Rosenborg have. I modsætning til dagligstuen på Amalienborg er her lyse sommergardiner. På bordet foran det åbne vindue er anbragt en blomsterskål af form som en svane med løftede vinger. Bord og stole er ganske beskedne ny-rococo møbler. På et staffeli i hjørnet står et portræt af Christian VIII, som dronningen skal have sat særlig stor pris på. Caroline Amalie tilbragte mere end 60 somre på Sorgenfri Slot, og egnens beboere glædede sig hvert år til hendes besøg. »Smukt og kongeligt var Enkedronningens Udseende indtil det sidste«, fortæller hendes kammerfrøken, »og hvem mindes ikke den hjertelige Hilsen, der blev enhver til Del, som hun mødte enten langsomt vandrende ved sine Damers Arm eller i de senere Aar kjørende i den lille, magelige Vogn i Sorgenfris smukke Park, hvor hun med levende Interesse betragtede ethvert Træ eller Busk, som var undergaaet nogen Forandring, og hvor hun fodrede sine Svaner og samtalede med de Børn, hun mødte, og som tit omringede hende«.

På Sorgenfri modtog enkedronningen i de sidste år hver søndag aften besøg af Christian IX og dronning Louise, når de boede på Bernstorff, og de var ofte fulgt af deres børn og svigerbørn, der ville hilse på den kære »Tante Enkedronning«. Selv den alderstegne arveprinsesse Caroline vilde ikke savnes i familiekredsen og skyede ikke at køre sent om aftenen den lange vej tilbage til hovedstaden.

Noter og beskrivelser

I de tilfælde, hvor oplysninger er hentet i de let tilgængelige personalhistoriske håndbøger: C. F. Bricka: Dansk Biografisk Lexicon, Weilbachs Kunstnerleksikon og Danmarks Adels Aarbog, har jeg kun undtagelsesvis anset det for nødvendigt at anføre det i noterne.

Indledning.

s. 10. Wilh. Haffners tegninger, se Chr. Elling: Christiansborg-Interiører: Festskrift udgivet af Københavns Universitet 26. 9. 1944. - Interiørtegninger fra den Gyllembourg-Heibergske kreds, se Else Kai Sass: En grøn Portefeuille eller Interiører fra danske Borgerhjem omkring 1814: Kulturminder 1945-47.

Kaptajn Fr. Lütkens sengekammer, ca. 1750.

Omtalt s. 11-12 og 15. Afbildet s. 13.

Akvarel, 18,1 × 28,2 cm. Usigneret. Ifølge familietradition udført af Kaptajn Friderich Christopher Lütken (1698-1784). Væggene blå, vinduerne mørkegrå, gulvet karrygult, sengen drap og gul, stole og sæder lysebrune, skrivebordet lysegult, spejlene brune med en gul cirkel foroven, der ikke ligner spejlglas, møblet til højre har sort fod og lysebrun overdel. - Ejer: cand. jur. A. J. Lütken, Birkerød.

s. 11. Helsingør Rådstuearkiv, Mandtalslister og Ligninger for diverse kgl. Skatter 1743 oplyser, at Lütken boede Steengaden Nr. 13. Ifølge Laurits Pedersen: Gennem Helsingør, Kbh. u. År, s. 17 svarer denne adresse til nuværende Strandgade 85-87. 1752 købte F. C. Lütken ejendommen Stengade 82 (brandtaksationsnummer 26); den gik senere over til sønnen Jokim Lütken.

s. 12. Af Terkel Klevenfeldts Rejse-Journaler 1741-45. Memoirer og Breve udgivne af Julius Clausen og P. Fr. Rist XXIX, Kbh. 1919, s. 89 f.

Kaptajn Fr. Lütkens arbejdsværelse, 1765.

Omtalt s. 12-16. Afbildet s. 15.

Akvarel, 34 × 43,5 cm. Betegnet »Giort i mit 68 Aar. F. Lütken A° 1765«. - Ejer: Landbrugskandidat H. Lütken, Kbh.

s. 12. Friderich Christopher Lütken: Søofficers-Liv på Christian den Sjettes tid ved Hans Degen, Svundne Tider Bd. IV, Kbh. 1945. Fr. Lütkens originale manuskript (titel se s. 13), der ejes af Kaptajn George Lütken, Kbh., har været anvendt til udarbejdelsen af teksten s. 11-19; det indeholder en del oplysninger om hans interiørtegninger, som ikke er medtaget i den ovennævnte trykte udgave. - Fr. Lütkens testamente, underskrevet af ham selv 1781 og med en del tilføjelser 1782, ejes af cand. jur. A. J. Lütken, Birkerød. Heraf fremgår, at sønnen Otto skulde arve akvarellen af arbejdsværelset.

Louis XVI stue fra Helsingør, ca. 1780.

Omtalt s. 16-19. Afbildet s. 17.

Akvarel, 18 × 24 cm. Usigneret. Ifølge familietradition udført af Kaptajn Friderich Christopher Lütken (1698-1784). Træværket lyseblåt, væggene lysebrune, loft og gardiner hvide, møbelbetræk hvidt og blåt, spinettet brunt med hvidt og rødt fortil, kisten brun med sorte beslag og bogstaver, bordet under vinduet har mørkegrå plade. - Ejer: cand. jur. A. J. Lütken, Birkerød. - Akvarellen omtales ikke i Lütkens erindringer og den kan ikke identificeres blandt de interiørtegninger, der nævnes i hans testamente.

s. 18. Skilderie af en retskaffen Mand eller Salig Capitain Frederich Lütkens Minde. Tegnet af Em. Balling. Kbh. 1784, s. 24 ff. - Lütkens selvportræt, eller muligvis en gammel kopi efter dette, ejes af cand. jur. A. J. Lütken, Birkerød; det har været forlæg for et stik af M. Haas (Westergaard No. 7432), der har været brugt som titelkobber til Fr. Lütkens bog »Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder«, 3. Oplag 1778. - Foruden akvareller som de her gengivne har

Fr. Lütken udført nogle interiørtegninger monteret i perspektivkasser, bl. a. af det gamle Øresundstoldkammer i Helsingør og en af hans egne stuer; men ingen af disse er, så vidt man ved, bevaret; de omtales både i hans erindringer og hans testamente.

Statsminister Ove Høegh Guldbergs sal i Prinsens Palæ, Kbh. 1782.

Omtalt s. 19-23. Afbildet s. 20.

Blyantstegning, 37 × 62 cm. Betegnet: Familie af Hans Excellence Herr Geheime Raad de Høegh Guldberg. Fecit Wilhelm Haffner 1782. - Ejer: Fru politimester Ove Høegh-Guldberg, Rungsted.

s. 21. Fr. Weilbach: Architekten C. F. Harsdorff, Kbh. 1928, s. 184. - Anonym forfatter: Moderne i Kiøbenhavn for begge Kiøn og Værelsers Møblering efter Moden for Aaret 1777. Kbh. 1777, s. 50 f.

Prinsesse Louises kabinet på Augustenborg Slot, 1784.

Omtalt s. 23-25. Afbildet s. 24.

Tuschtegning med lidt akvarelfarve. 32 × 44 cm. Betegnet: Perspective du Cabinet de S. A. S. Madame la Princesse Louise C. C. au Chateau de Augustenbourg. Fait par J. C. Kraft, Arch... et... le 17 Fevrier 1784. - Ejer: Det Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg. - Tapetet lyst gult med røde blomster og grønne ranker. Dørstykkerne malet med gult og rødt.

s. 23. Jørgen Paulsen: Augustenborg Slot: Danske Slotte og Herregaarde, bd. IV, Kbh. 1945, s. 621 og 624. - Om J. C. Kraft se Thieme og Becker: Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler.

s. 24. Harald Langberg og Hans Erling Langkilde: Dansk Byggesæt omkring 1792 og 1942, udg. 1942 af Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger, s. 54.

Augustin Cyrille Gamél og tre af hans sønner i Østergade 27, Kbh., ca. 1811.

Omtalt s. 25-26. Afbildet s. 27.

Farvelagt tegning, 59 × 51,5 cm. Usigneret. Af den signerede pendant: fru Gamél med døtrene, fremgår det, at kunstneren er Guillaume de Mont-val. - Brystog vinduespaneler drap, vægfelter og gardiner hvide. Faderen har hvidt halsbind og vest, sort kjol og sorte sko; den yngste af sønnerne har hvid skjorte og gulstribet dragt, borterne hvide med gråbrunt mønster, hvide strømper og røde sko; i den røde vogn, som han holder, er skrevet: Antoine Cyrille Gamél né à Copenhague le 11 mai 1809. Sønnen Pierre, der skriver, har hvid skjorte og vest, mørkegrøn kjol, gule benklæder, hvide strømper og sorte sko. Louis, der sidder i forgrunden, er iført hvid skjorte, brun trøje med guldknapper, lysegrå benklæder, hvide strømper og sorte sko. - Ejer: Nationalmuseet.

s. 25. Om Mont-val se Thieme og Becker: Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler.

s. 26. H. L. Møller: Oberst Emil Madsens Livserindringer. Kbh. 1923. - Fuldmægtig ved Nationalmuseet fru Mary Jones, som er beslægtet med familien Gamél, har venligst givet mig supplerende oplysninger om familien. - Landsarkivet for Sjælland m. m. brandpolice 1182, 18 maj 1829, over ejendommen Østergade 27, Kbh.

Sammesteds, Skattereguleringskontoret, Opmaalingsforretninger i Anl. af Ildstedskat i Kiøbenhavn 1812.

Fru Ane Marie Gamél med sine døtre i dagligstuen Østergade 27[1], Kbh., ca. 1811.

Omtalt s. 26-29. Afbildet s. 28.

Farvelagt tegning, 59 × 51 cm. Signeret: Guillaume de Mont-val. - Væggene blå, brystpanel brunligt med frise i mørkebrunt og drap, samme frise langs gesimsen, derunder hvidt draperi med røde frynser. Gardinerne hvide, møblernes træværk brunt, betrækket på sofaen lyst, næsten hvidt, tabourettens hynde gråbrun. Fru Gamél har lyserødt hovedtøj, hvidt kjoleliv, skørtet hvidt med blåt mønster, blå sko og hvide strømper. Emilie Gamél, der står ved siden af moderen, har grøn kjole, hvide mamelukker og strømper, grønne sko. Louise Gamél, som sidder på tabouretten, har hvid kjole og gule sko. Friderique Jeanette Gamél til venstre i sofaen har hvid kjole og lysegule sko, kur-

ven er mørkeblå; til højre i sofaen Felicité Marianne med hvid kjole og strømper, røde sko, bogen er mørkeblå. - Ejer: Nationalmuseet.

s. 27. Hans Lassen: Tapetets Historie. Faaborg 1947.

Havesalen på Holsteinborg, ca. 1824.

Omtalt s. 30-31. Afbildet s. 30.

Gouache, 14,5 × 21,3 cm. Usigneret. Børnene har blå trøje, hvid krave og gule benklæder. Murene i gården lyserøde. - Ejer: Lensgreve Erik Holstein-Holsteinborg.

s. 30. Oplysningerne om, hvem personerne på gouachen forestiller, er venligst meddelt mig af grevinde Mimi Molkte, født Holstein.

s. 31. Louis Bobé: Holsteinborg: Danske Slotte og Herregaarde, bd. I, Kbh. 1944, s. 659. - Bredo L. Grandjean: Rosenberg-Interiører paa Holsteinborg: Nyt Tidsskrift for Kunstindustri 1946, s. 181-187.

Landgreve Carl af Hessen-Kassels sengekammer på Louisenlund, 1830'erne.

Omtalt s. 32-35. Afbildet s. 34.

Akvarel, 19 × 28,5 cm. Signeret: F. M. Wagner. - Ejer: Hans Majestæt Kong Frederik IX. - Træværk og loft hvidt, tapetet i forgrunden gult i bunden med borter i lyseblåt og mørkeblåt, gardinerne hvide, skrivebordsstolen brun med grønt betræk, sengen blågrønne omhæng med forgyldt top, øreklapstolen lyst træ med betræk, der er drap i bunden med grønne og hvide ranker, toiletbord og lille bord ved siden af dette hvide, spejlet forgyldt, skærmen brun, båndene på malerisnorene blå.

s. 32. Denne akvarel og dem s. 35, 38 og 43 er jeg stødt på ved en inventarisering af Chr. IX's Palæ på Amalienborg, som Kongehuset lod Nationalmuseet foretage i 1948. - Hans Majestæt Kong Christian IX's Forældre, udgivet af Det Berlingske Bogtrykkeri, Kbh. 1943. - Blyantstegning af Landgreve Carl af Hessen siddende i sin rullestol; efter traditionen tegnet 1833 af den senere Kong Fr. VII; Rosenborg 17-152. - Museumsinspektør Jørgen Paulsen har meddelt mig, at en stor del af Louisenlunds inventar fra landgrevens tid var bevaret på stedet så sent som i 1945, men at det på grund af indkvarteringer o. lign. under den engelske besættelse nu er splittet.

Interiør fra Louisenlund, 1833.

Omtalt s. 35-36. Afbildet s. 35.

Akvarel, 20,1 × 28,7 cm. Signeret: F. M. Wagner 1833. - Ejer: Hans Majestæt Kong Frederik IX.

s. 36. Ang. »Frokostbord« se Tove Clemmensen: Møbler paa Clausholm, Langesø og Holstenshuus, Kbh. 1946, s. 120-21. - Peter Sölling Suhr: Haandbog om den gode Tone..., Kbh. 1831, s. 175.

Kabinet, 1838, muligvis hos Christian IX's moder.

Omtalt s. 37-39. Afbildet s. 38.

Akvarel, 23,8 × 28,9 cm. Signeret: J. Willing 1838. - Ejer: Hans Majestæt Kong Frederik IX. - Væggene kraftigt græsgrønne med forgyldte lister. Loftet drap, grønt og hvidt. Ampelen hvid skål og forgyldte kæder, foroven snore og klunker. Kakkelovnen hvid med forgyldning. Gardinerne rosa med hvide klunker. Forgyldte gardinstænger. Gulvtæppet fraise-farvet i bunden med grønt, blåt, lyserødt og gult samt store lyse felter med brogede blomster. Stole, borde, piedestal og pillespejl af mahogni. Kun stolen til højre er sort med betræk i rødt og gult, og skrivebordsstolen, der ligeledes er sort, har lyst betræk med grønne ornamenter, snore og frynser. De øvrige siddemøbler har tilsyneladende korsstingsbroderet betræk med lys bund og brogede blomster. De to nygotiske konsoller over sofaen er sorte. Papirkurven er lysegul med højrødt bælte med lyse felter.

s. 39. Hermann Schmitz: Vor hundert Jahren, Festräume und Wohnzimmer des Deutschen Klassizismus und Biedermeier. Berlin 1920.

Hjørnestue i generalguvernør Peter von Scholtens lejlighed, Bredgade 45 st, Kbh. 1840.

Omtalt s. 39-42. Afbildet s. 40.

Akvarel, 20 × 28 cm. Usigneret. - Stuen har hvidt træ-

værk og grågule vægge. Gardinerne er hvide med grønt og rosa mønster, mørkegrønne frynser og rosa foer. Alle møblerne af mahogni, sofaen betrukket med grønt mønstret betræk. Gulvtæppet drap med lyst mønster. Lysekrone og lamper sorte med hvide kupler. Fru von Scholten i brun kjole med hvid kappe, døtrene alle i hvidt. - Ejer: Baron Axel Reedtz-Thott, Gaunø.

s. 39. Akvarellen er opført som nr. 741 i Karl Madsen og Otto Andrup: Fortegnelse over 200 af Baroniet Gaunøs Malerier af ældre Malere samt over dets Portrætsamling, Kbh. 1914. De personalhistoriske oplysninger sammesteds er ikke helt korrekte. - H. Lawaetz: Peter v. Scholten. Vestindiske Tidsbilleder fra den sidste Generalguvernørs Dage. Kbh. 1940. - Charlotte Marie von Scholten: Dengang. Spredte Billeder fra svundne Tider. Kbh. 1921. - Rigsarkivet, Folketælling af 1. Februar 1840. - Af en gammel Hofmands Mindeblade (Konferensraad Carl Henrik Holtens Optegnelser), Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist XI, Kbh. 1909, s. 161 ff.

Frederik VI's arbejds- og soveværelse på Amalienborg, 1840.

Omtalt s. 42-45. Afbildet s. 43.

Akvarel, 18,5 × 24 cm. Signeret: C. Zeuthen 1840. - Ejer: Hans Majestæt Kong Frederik IX. - Loft og panelværk hvidt, vægfelterne lysegrønne med forgyldte lister. Gulvtæppet har grøn bund med blåt mønster og desuden lidt drap og brune farver. Tæppet under skrivebordet er gråt i bunden med en mønsterbort i blåt, drap og brunt. Sengetæppet olivengrønt, skærmbrættet blågrønt med mønster i en mørkere tone. Klokkestrengen drap i bunden med blomster i vissengrønt og dæmpet blåt, forgyldte beslag. Malerierne er ophængt i mørkegrønne snore. Øreklapstolen har rødbrunt betræk og mørke ben med messingdupper og -hjul. Skrivebordet brunt med grønt filt, blåt og hvidt skrivetøj. Ståpulten til venstre er hvid.

s. 42. Værelsets beliggenhed har jeg haft lejlighed til at bestemme under den tidligere omtalte undersøgelse af palæet og dets inventar i 1948.

s. 44. Carl Bruun: Kjøbenhavn, tredie Del, Kbh. 1901, s. 692 f. - Pulten til venstre findes på Rosenborg, udstillings nr. 6702. - Øreklapstolen er i det Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, udstillings nr. 8240. - Jens Juels dobbeltportræt af dronning Marie Sophie Frederikke og prinsesse Caroline tilhører greve Valdemar af Rosenborg, Kunstmuseets Aarsskrift 1937, s. 67 ff, udstillet på Mit bedste Kunstværk, Kbh. 1941, katalog nr. 133. - Hans Hansens portræt af prinsesse Wilhelmine findes nu på Frederiksborg Slot, udstillingsnr. 5815. Jeg takker museumsinspektør Jørgen Paulsen for identificeringen af de to ovennævnte malerier.

s. 45. Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist III, Fra Hoffet og i Byen. Stemninger og Tilstande 1793-1822 i Breve til Joh. Bülow til Sanderumgaard. Kbh. 1906. - Generalmajor C. F. v. Holtens Erindringer udgivne af William Bloch, 2det Opl., Kbh. 1899. - Danmarks Konger redigeret af Knud Fabricius og Otto Andrup, Kbh. 1944, s. 408. - Oberst Emil Madsens Livserindringer udg. af H. L. Møller, Kbh. 1923, s. 10.

Greve Carl Molktes dagligstue, Sankt Annæ Plads 11 st, Kbh., 1844.

Omtalt s. 45-47. Afbildet s. 46.

Pen og tusch. Usigneret. Dateret 1844. - Ejer: Baronesse A. M. Bille Brahe, Kbh.

s. 47. Rigsarkivet, Folketælling af 1. Februar 1840, Garnisons Plads 112 (nuv. Skt. Annæ Plads 11); her oplyses, at greve Carl Molkte beboer stueetagen. Det rum, der er gengivet på tegningen, ligger øst for salen, der har tre fag. - Jørn Rubow: Sankt Annæ Plads Nr. 11. Nogle bygningshistoriske oplysninger: Arkitekten XXXIV, Kbh. 1932, Ugehæfter s. 181-82. - Lignende overtræk på møblerne i en beboet stue ses bl. a. i Hermann Schmitz: Vor hundert Jahren, Berl. 1920, Fig. 25.

Hos greve Gustav Holck-Winterfeldt på Grevens Vænge, 1847.

Omtalt s. 47-49. Afbildet s. 49.

Akvarel. Signeret: A. Juuel. På bagsiden betegnet:

Grevensvænge 1847. - Ejer: Komtesse Henriette Knuth, Kbh. - Loft og gardiner hvide, lyst brøddegulv. Tapetet i den forreste stue drap med blå akantusslyng og lysebrune blomster. Tapetet i den bageste stue smalstribet blåt og hvidt. Gulvtæpperne gråblå. Møbelbetrækket smalstribet drap. Sofapuder blå med brunt. Lænestolen i forgrunden til højre sort med blå- og rødstribet pude foroven; de øvrige møbler brunlige. Bordtæppet vissengrønt med enkelte terrakottarøde ornamenter.

s. 47. Bredo L. Grandjean: Grevensvænge: Danske Slotte og Herregaarde, bd. II, Kbh. 1943, s. 131-35.

s. 48. Memoirer og Breve udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist XLII, En Kjøbenhavners Meddelelser om sit Hjem og sin By 1820-50 (Kontorchef W. Kornerups Memoirer), Kbh. 1924, s. 100.

Dagligstue hos professorinde Angelique Jacobsen, Dronningens Tværgade 4[1], Kbh. 1851.

Omtalt s. 50-52. Afbildet s. 51.

Akvarel, 19,5 × 26 cm. Signeret: A. Juuel 1851. - Træværket hvidt, vægfelterne lysegule med forgyldte lister, gardiner og puf rødbrune, gulvtæppet hvidt, drap og blåt. Sofaen og de små stole har mørkegråt betræk, lænestolen er sort med smalstribet blåt og hvidt betræk; hvid antimarcassar. Hængereolen sort, spejlet forgyldt, de øvrige møbler af mahogni. Ampelen hvid med forgyldte kæder. - Ejer: Professorinde Helene Howitz, Kbh.

s. 50. Om lægen Ludwig Levin Jacobsen se K. Carøe: Den danske Lægestand 1780-1838, Kbh. - Rigsarkivet, Folketælling af 1. Februar 1850.

s. 51. Ole Jørgen Rawert: Almindeligt Varelexicon, bd. I, Kbh. 1831, s. 621 (angående marcassarolie); denne henvisning skylder jeg cand. pharm. Flemming Rønne, Kbh.

Gæsteværelse fra Lynge Præstegård ved Sorø, 1857.

Omtalt s. 52-53. Afbildet s. 53.

Akvarel, 10 × 13,5 cm. Signeret: Chr. Thurah 1857. - På et senere tidspunkt er der med blyant skrevet på bagsiden: »Tegning af Gjæsteværelset i Lynge Præstegaard ved Sorø. Tegnet af S. M. T. 1857«. - Ejer: Nationalmuseet, der har modtaget akvarellen som gave af museumsinspektør Chr. Waagepetersen.

s. 53. Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie, Kbh. 1885-87. - Landsarkivet for Sjælland m. v., Folketælling i Lynge Sogn, Alsted Herred, Sorø Amt, 1. Februar 1855. Dette år bor på præstegården foruden sognepræst Holger Kongslev Tryde med familie og tjenestefolk kandidat Carl Frederik Grove; det er muligt, at værelset er hans studerekammer.

Salon i den danske legation på Lowndes-Square i London 1857 hos gesandten admiral C. van Dockum.

Omtalt s. 54-55. Afbildet s. 55.

Akvarel, 23 × 28,8 cm. Usigneret. Ifølge familieoptegnelser udført 1857 af admiralinde Louise van Dockum, f. Bauditz. - Ejer: Fru kontorchef H. G. Olrik, Kbh.

s. 54. Admiral C. van Dockums Livserindringer, udg. af Wm. Carstensen, Kbh. 1893.

Et af arveprinsesse Carolines gemakker i det Bernstorffske Palæ i Bredgade, Kbh.

Omtalt s. 56-57. Afbildet s. 56.

Akvarel, 21 × 19 cm. Signeret: A. Juuel. - Ejer: De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg, nr. 15-281, B. 3286. - Døre og paneler hvide med forgyldning, vægfelterne drap. Gulvtæppet drap med grønt. Gardinerne blå og hvide svarende til sofabetrækkene. Stolene har hver sin farve betræk. Ampelen rød med guld. Bordtæppe rødlilla med nedhængende tunger med drap mønster, Pillespejlet forgyldt.

s. 57. Jørgen B. Hartmann: Bernstorffs Palæ: Danske Slotte og Herregaarde, bd. I, Kbh. 1944. - Generalmajor C. F. v. Holtens Erindringer udg. af William Bloch, Kbh. 1899, s. 230-37. - C. H. Rørdam: Mine Referatsdage hos Kong Christian IX, Svundne Dage

VI, Kbh. 1930, s. 134. - H. P. B. Barfod: Hans Majestæt Kong Christian den Niende, Spredte Træk til et Livsbillede, Kbh. 1888, s. 160.

Baronesse Caroline Amalie Reedtz-Thott i sin dagligstue i det Thottske Palæ på Kongens Nytorv, Kbh. 1865.

Omtalt s. 58-60. Afbildet s. 58.

Akvarel, 28 × 45 cm. Signeret: Chr. Hetsch 1865. - Ejer: Baron Axel Reedtz-Thott, Gaunø.

s. 58. P. E. Jensen: Thotts Palæ: Gaunø Kloster og Herregaard 1402-1902, Kbh. 1902, s. 426-43.

s. 59. Jørgen B. Hartmann: Thotts Palæ: Danske Slotte og Herregaarde, bd. I, Kbh. 1944, s. 199 ff.

s. 60. Om Chr. Fr. Hetsch se Thieme og Becker: Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler og C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexicon under Artiklen om G. F. Hetsch.

Kammerherreinde Bielkes dagligstue i det Thottske Palæ på Kongens Nytorv, Kbh.

Omtalt s. 60. Afbildet s. 59.

Farvelagt tegning, 12 × 20,7 cm. Usigneret. - Sort armstol med grønt mønstret betræk. Bordtæppet rødt mønstret. Kurvestole og ny-rococo-stol med rødt betræk. Portièren af grønt mønstret stof. Frk. Juliane Bielke ved klaveret er i sort kjole; den øvrige del af tegningen er uden farver.

s. 60. Litteratur om Palæet se foregående billede. - Rigsarkivet, Folketælling 1. Februar 1860.

Hjørnestue hos grosserer Fr. A. A. Dithmer, Vestervoldgade 39[1], Kbh. 1872.

Omtalt s. 61-63. Afbildet s. 62.

Tegning udført i tusch, laveret med hvidt og lyserødt. Betegnet: Morceau de Salon par E I L Copenhague 1872. - Ejer (1947): Konferensrådinde Dithmer, Kbh.

s. 63. Axel Crone: Kunsten at møblere sin Lejlighed, Kbh. 1892, s. 96 f. - Estrid Bech, f. Holstein- Holsteinborg: Et Godsejerhjem: Povl Bagge: Danske Hjem ved Aarhundredskiftet, Kbh. 1947, s. 165 f.

Christian VIII's og Caroline Amalies soveværelse på Amalienborg 1881.

Omtalt s. 63-65. Afbildet s. 64.

Blyantstegning signeret: Chr. Hetsch 1881. Om originalen eksisterer vides ikke; Forlægget til klichéen i denne bog er et fotografi fra 1881 af tegningen udgivet af Hoffensberg & Traps Etablissement affotograferet af Hilmar Crone; det samme gælder de tre følgende billeder s. 66, 67 og 69. Til denne serie hører også en gengivelse af Chr. VIII stående i sit arbejdsværelse på Amalienborg. Gengivelserne af kongen og dronningen er alle indsatte fotografier.

s. 63. Leo Swane: Abildgaard, Arkitektur og Dekoration. Udg. af Foreningen af 3. Dec. 1892, redigeret af Viggo Sten Møller, Kbh. 1926. - Ang. vægdekorationen se o. c. s. 302 Note 14. Det er arkitekt Knud Millech, der har gjort mig opmærksom på, at dekorationen af stilistiske grunde må være udført af G. F. Hetsch.

s. 64. Sekretæren i Frederiksborgmuseet har udst. nr. 5400, mus. nr. B 194, løjbænken sammesteds udst. nr. 5403, mus. nr. 187, tabouretterne sammesteds udst. nr. 5404 -5, mus. nr. B. 189-190; de er alle omtalt, afbildet og opmålt i Leo Swane: Abildgaard.

s. 65. Frederik Barfod: Dronning Karoline Amalie, 2den Udg., Kbh. 1899, s. 80 f. - Tove Clemmensen: Et Klunkehjem, Møbelstudier paa Herregaarden Broløkke: Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942, s. 79 ff.

Dronning Caroline Amalies Bibliotek på Amalienborg, 1881.

Omtalt s. 65-68. Afbildet s. 66.

Blyantstegning signeret Chr. Hetsch 1881. Se nærmere note ovenfor.

s. 65. I Leo Swanes tidligere citerede værk om Abildgaard omtales biblioteket som »Zeltners »gotiske« værelse«. Ph. Weilbach omtaler i Tidsskrift for Kunstindustri 1885, s. 183 »det Bibliotheksværelse i gothisk Stil, som Architekt Wolff udførte til Enkedronning Caroline Amalie paa Amalienborg«. Chr.V. Nielsen's udtalelse findes i Tidsskrift for Kunstindustri 1889, s. 78. Sam-

mesteds står de øvrige her gengivne citater af Chr. V. Nielsen.

s. 68. Frederik Barfod: Dronning Karoline Amalie, 2den Udg., Kbh. 1899.

Dronning Caroline Amalies dagligstue på Amalienborg, 1881.

Omtalt s. 68-70. Afbildet s. 67.

Blyantstegning signeret Chr. Hetsch 1881, med indsat fotografi af dronningen. Se nærmere s. 76.

s. 68. Katalog over de udstillede portrætter og genstande på Frederiksborg, 2. udg. 1943, s. 318, udst. nr. 6395, mus. nr. B. 268. - D. Rosen: Dronning Caroline Amalies Liv og Død, Kbh. 1881.

Dronning Caroline Amalie i et kabinet på Sorgenfri Slot, 1881.

Omtalt s. 70. Afbildet s. 69.

Blyantstegning signeret: Chr. Hetsch 1881, med indsat fotografi af dronningen. Se nærmere s. 76.

s. 70. D. Rosen: Dronning Caroline Amalies Liv og Død, Kbh. 1881, s. 32 f.

Personregister

Abildgaard, N. A., maler, 63 f, 76.

Balling, Em., forfatter, 18, 71.
Bech, Estrid, f. Holstein-Holstein-borg, 63,76.
Benstrup, K. N., skibskonstruktør, 14.
Bielke, Frederikke Sophie Henriette, f. Reedtz-Thott, 59 f, 76.
Bielke, Juliane, 60, 76.
d'al Borgo di Primo, emigrantbørn, 30.
Bülow, Johan, generalløjtnant, 40.

Carl af Hessen-Kassel, landgreve, 32 ff, 37, 44, 73.
Caroline, arveprinsesse, datter af Fr. VI, 19, 33, 39, 44, 56 f, 70, 74 f.
Caroline Amalie, dronning, 60, 63 ff, 76 f.
Christian VII, 22, 33.
Christian VIII, 60, 63, 70, 76.
Christian IX, 32, 42, 44, 70, 73.

Dannemand, Fr., greve, 41.
Danneskiold-Samsøe, Christiane, g. m. greve Gustav Holck-Winterfeldt, 48.
Dithmer, Fr. A. A., grosserer, 61 f, 76.
Dithmer, Henriette, 61 f.
Dithmer, Julie, 61 f.
Dithmer, Ludvig, 61 f.
van Dockum, C., admiral, gesandt, 54, 75.
van Dockum, Louise, f. Bauditz, admiralinde, 54 f, 75.

Eckersberg, C. W., maler, 50.

Ferdinand, arveprins, 39, 57.
Frederik V, 22, 33.
Frederik VI, 26, 34, 37, 39, 41 ff, 74.
Frederik, arveprins, 22.

Gamél, Anc Marie, f. Vestenskov, 25 ff, 72.
Gamél, Antoine Cyrille, købmand, 25, 72.
Gamél, Augustin Cyrille, 25 ff.
Gamél, Cyrille, 72.
Gamél, Emilie, 72.
Gamél, Felicité Marianne, 29, 73.
Gamél, Fréderique Jeanette, 29, 72.
Gamél, Jean, 25.
Gamél, Louis Ferdinand, 26, 72.
Gamél, Louise, 29, 72.
Goos, C. A., maler, 44.
Grove, C. Fr., cand. theol., 75.
Grundtvig, N. F. S., præst, digter, 68.
Güldencrone, Vilhelm, baron, 20.

Haffner, Wilhelm, tegner, 19 f, 23, 71 f.
Hansen, C. B., hofstolemager, 65.

Hansen, Hans, portrætmaler, 44, 74.
Harsdorff, C. F., arkitekt, 21, 72.
Heiberg, Johanne Louise, skuespillerinde, 45.
Hetsch, Chr. Fr., tegner, 58, 60, 63, 66 f, 69, 76 f.
Hetsch, G. F., arkitekt, 60, 63, 67, 76.
Holck-Winterfeldt, Gustav, greve, 47, 74.
Holstein, Fr. Adolph, lensgreve, 30 f.
Holstein, Heinrich, greve, 31.
Holstein, Ludvig, greve, 30.
von Holten, C. F., generalmajor, 57, 74.
Holten, C. H., konferensraad, 74.
Høegh Guldberg, Christian, general, 19.
Høegh Guldberg, Fr., professor, 19.
Høegh Guldberg, Juliane Marie, 19.
Høegh Guldberg, Julius, oberst, 19.
Høegh Guldberg, Jørgen, 19.
Høegh Guldberg, Lucie Emerence, f. Nørlem, 19.
Høegh Guldberg, Ove, statsminister, 19, 72.
Høegh Guldberg, Peder, 19.

Jacobsen, Angelique, f. Petzholdt, 50 ff, 75.
Jacobsen, Ludwig Levin, læge, professor, 50, 75.
Jardin, N. H., arkitekt, 39, 59 f.
Juel, Jens, maler, 44, 74.
Juliane Marie, dronning, 22.
Juuel, A., maler, 47, 49, 56, 74 f.

Klevenfeldt, Terkel, justitssekretær, 12, 71.
Kornerup, W., kontorchef, 48, 75.
Kraft, J. C., arkitekt, tegner, 23 f, 72.

Louise, dronning, g. m. Chr. IX, 70.
Louise, datter af Fr. V, g. m. landgreve Carl af Hessen-Kassel, 33.
Louise, prinsesse, datter af Chr. VI, 14.
Louise, prinsesse, datter af hertug Fr. Chr. af Augustenborg, 23 ff, 72.
Louise Caroline af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glyksborg, hertuginde, 37, 73.
Ludvig XV, 12.
Ludvig XVIII, 29.
Lütken, Friderich Christopher, kaptajn, 11 ff, 71.
Lütken, Jokim, 71.
Lütken, Otto, 71.

Madsen, Emil, oberst, 28 f, 72, 74.
Mandelberg, J. E., maler, 21.
Marie Antoinette, dronning, 26.
Marie Sophie Frederikke, dronning, 33, 37, 44, 74.
Moltke, Carl, greve, 45 ff, 74.
de Mont-val, Guillaume, maler, 25, 27 f, 72.

Nielsen, Chr. V., arkitekt, 65 ff, 77.

Petzholdt, Johan Jacob, grosserer, 50.

Rawert, J. H., arkitekt, 47.
Rawert, Ole Jørgen, industrihistoriker, 51, 75.
Reedtz-Thott, Caroline Amalie, f. Fønss, 58, 76.
Reedtz-Thott, Tage, lensbaron, 41.
Rosenberg, G. E., arkitekt, 31.
Rømeling, H. H., general, 45.

von Scholten, Adelgunde, g. m. generalløjtnant Johan Bülow, 40 f.
von Scholten, Anna Elisabeth, f. Thortsen, 40, 74.
von Scholten, Catrine, g. m. general du Plat, 41.
von Scholten, Francisca, g. m. greve Fr. Danneмand, 40 f.
von Scholten, Frederik, 39 f.
von Scholten, Peter, generalguvernør, 39, 73 f.
Sivers, Cornelia, g. m. kaptajn F. C. Lütken, 14.
Sophie Frederikke, arveprinsesse, 22.
Stiboldtin, Anna Cathrina, g. m. kaptajn F. C. Lütken, 14.
Suhr, Peter Sølling, Cand. jur., 36.

Thorvaldsen, Bertel, billedhugger, 37.
Thurah, Chr., cand. theol., 53, 75.
Tordenskjold, P., admiral, 14.
Tryde, Holger Kongslev, sognepræst, 53, 75.
Thyra, prinsesse, datter af Chr. IX, 65.

Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glyksborg, hertug, 37, 44.
Wagner, F. M., tegner, 32, 34 f, 73.
Wilhelmine, prinsesse, datter af Fr. VI, 44.
Willing, J., tegner, 37 f, 73.
Wolf, V. C. H., arkitekt, 65, 76.

Zeltner, J. Th., arkitekt, 65, 76.
Zeuthen, Chr. O., tegner, 42 f, 74.

Oehlenschläger, A., digter, 41, 68.